

Başlangıç / Founded 2015

e-ISSN 2458-7672

Uluslararası Hakemli Tarih Araştırmaları Dergisi

TARİH VE GELECEK

Cilt 10, Yıl (HAZİRAN 2024), Sayı 2

International Peer-Reviewed Journal of History

HISTORY & FUTURE

Volume 10, Year (JUNE 2024), Issue 2

Kapak Resmi: Mersin Silifke Uzuncaburç
Diokaesareia Antik Kenti - Sütunlu Cadde
Kaynak: Arkeolojik Haber
<https://www.arkeolojikhaber.com/>

Tarih ve Gelecek
Uluslararası Hakemli Tarih Araştırmaları Dergisi

History and Future
International Peer-Reviewed Journal of History Researches

VOLUME 10, ISSUE 2 – JUNE 2024
CİLT 10, SAYI 2 - HAZİRAN 2024

Sayı Editörü / Issue Editor

Doç. Dr. Celal ÖNEY

Muş Alparslan Üniversitesi / Muş

Yalın Dili / Publication Language

Türkçe / English

Yabancı Dil Editörü (İng)

Dr. Öğr. Üyesi Mahmut AKAR

+904362491552

Email: tarihgelecek@gmail.com

Web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/jhf>

Adres: Muş Alparslan Üniveristesi, Fen Edebiyat Fakültesi / Tarih Bölümü
Muş /Merkez

*Uyarı 1. Bu dergide yer alan makalelerdeki görüşler, bu görüşlerden doğabilecek hukuki ve cezai sorumluluklar, varsa yazım eksiklikleri ve hataları makale sahiplerine ait olup **TARİH VE GELECEK** dergisini bağlamaz.*

*Uyarı 2. Dergide yayımlanan eserlerin **te lif hakları** yazarlarına aittir. Bu nedenle **TARİH VE GELECEK DERGİSİ** eserini yayımladığı yazara ücret ödemez. Yazardan izin alınmadan eserin çoğaltılması, basılması veya ticari amaçlar için kullanılması yasaktır. Lütfen yazar ile iletişime geçmek için iletişim bilgilerinin yer aldığı eserin ilk sayfasına bakınız.*

DERGİ HAKKINDA

Tarih ve Gelecek Dergisi (Journal of History and Future), 2015 yılında yayın hayatına başlamış olup geniş ölçekte Tarih dar ölçekte ise Arkeoloji, Sanat Tarihi, Yerel Tarih, Sözlü Tarih, Tarih Metodolojisi ve Dinler Tarihi alanlarında özgün çalışmaların yayınlanmasına yardımcı olmak amacıyla kurulmuş bir dergidir. Tarih ve Gelecek Dergisi, uluslararası hakemli bir dergidir. Açık Erişim Politikası'nı benimseyen dergimiz, gönderilen eserlerin değerlendirmesinde Kör Hakemlik sistemini kullanmaktadır. Dergimiz yayımladığı eserlere doi numarası atama yetkisine sahiptir. 7. yılına giren Tarih ve Gelecek Dergisi her yıl 4 sayı (Aralık, Mart, Haziran ve Eylül) yayınlayarak yayın hayatını sürdürmektedir. Dergimizi tarayan indekslerin sayısı her geçen gün artmakla birlikte dergimiz her sayısında kalitesini bir adım öteye taşımaya çalışarak Impact Factor'ünü artırmayı hedeflemektedir. Dergimize gönderilen eserler Turnitin intihal programından geçirilerek olası intihallerin önüne geçilmesine önem verilmektedir. Alanında uzman hakemlere gönderilen eserlerin en az 2 hakemin "Olur"u ile yayınlayan dergimiz, alanına katkı yapabilecek özgün eserlerin tercih edilmesine özen göstermektedir. Tarih ve Gelecek Dergisi an itibariyle E- DERGİ şeklinde yayımlanmaktadır.

AMAÇ

Tarih ve Gelecek dergisinin amacı Tarih alanında özgün eserlerin akademik bir süzgeçten geçirildikten sonra yayınlanması için çaba sarf etmektir.

KAPSAM

Tarih ve Gelecek dergisi kapsam olarak geniş ölçekte Tarih dar ölçekte ise Arkeoloji, Sanat Tarihi, Yerel Tarih, Sözlü Tarih, Tarih Sosyolojisi, Tarih Felsefesi, Dinler Tarihi, Tarih Metodolojisi, Edebiyat Tarihi, Bilim Tarihi, Felsefe Tarihi, Eğitim Tarihi ve Uluslararası İlişkiler alanlarını kapsamaktadır.

YAYIN İLKELERİ

- Tarih ve Gelecek Dergisi, uluslararası düzeyde bilimsel niteliklere sahip çalışmalarını yayımlayarak Tarih alanında bilgi birikimine katkıda bulunmayı amaçlamaktadır.
- Dergiye gönderilen çalışma metninin tamamı, büyük bir bölümü daha önce başka bir yerde yayımlanmamış olmalıdır.
- Derginin yazım kuralları, atıf ve kaynak stiline göre düzenlenmemiş çalışmalar dikkate alınmaz.
- Tarih ve Gelecek Dergisi, yılda dört kez (Aralık, Mart, Haziran ve Eylül) aylarında yayımlanan uluslararası hakemli bir dergidir.
- Derginin yayın dili Türkçe veya İngilizce'dir.
- Dergide yayımlanacak makaleler, öncelikle kendi alanlarına uygun araştırma yöntemleri kullanılarak hazırlanmış özgün ve akademik çalışmalar olmalıdır. Dergiye gönderilen çalışmalar başka bir yerde yayımlanmış ya da yayımlanmak üzere gönderilmiş olmamalıdır. Dergimize yapılan gönderiler Turnitin intihal tespit programı ile taranmaktadır. İntihal tespit edilen yazılar hakem sürecine dâhil edilmeden reddedilir.
- Gönderilen yazılar öncelikle şekil açısından incelenir. Yayın ve yazım ilkelerine uyulmadığı görülen yazılar, içerik incelemesine tabi tutulmadan gerekli düzeltmelerin yapılması için yazara iade edilir.
- Yayımlanmayan yazıların dergi arşivinde saklı tutulur.
- Dergiye yayımlanmak üzere gönderilen yazılar, ön incelemesi yapıldıktan sonra yayın kurulu tarafından belirlenen konunun uzmanı hakemlere gönderilir. En az iki olumlu hakem raporu ile yazının yayımlanmasına karar verilir. İki hakemin olumsuz görüş belirtmesi halinde ise yazı yayımlanmaz. Aynı makale için olumlu ve olumsuz hakem raporları mevcut olduğunda yazı ya editör tarafından ret edilir ya da bir hakeme raporuyla daha desteklenerek kabul veya ret kararı verilir.
- Sayı hakemlerinin isimleri derginin ilgili sayısında yer alır.
- Yayımlanan makaleler için yazara telif ücreti ödenmez.

- Burada Belirtilmeyen hususlarda karar yetkisi, Baş Editörlere aittir

MAKALE YAZIM KURALLARI

MAKALENİN TÜRKÇE VE İNGİLİZCE BAŞLIĞI

- Türkçe ve İngilizce Başlık yer almalı
- Kısa, anlaşılır ve özgün olmalı
- Türkçe ve İngilizce başlık anlamsal olarak birbiri ile uyumlu olmalı
- İngilizce başlıkta özellikle imla kurallarına dikkat edilmeli
- Başlık makalenin konusunu tam olarak yansıtabilmeli
- Başlık hazırlanırken makale çalışmasının sınırlaması başlığa yansıtılmalı, yani çalışmanın hangi dönemi, hangi yıllar arasını kapsadığı kesin bir şekilde belirtilmeli
- Bir inceleme, Bir Analiz, Bir Değerlendirme, Bir Bakış ve Bir Örnek gibi kelimeler ile biten başlıklar olmaz.
- Başlık bir soru kelimesi içermeli, makalenin sorunsalını tam yansıtmalı

MAKALENİN ÖZETİ VE ASTRACT

- Özet ve Abstract makale çalışmasından ayrı ve kendi içinde bir bütünlüğü olarak kaleme alınmalı
- Özet ve Abstract arasında anlamsal bir uyum olmalı
- En az 300 en fazla 400 kelimededen meydana gelmeli
- Abstract kaleme alınırken mutlaka İngilizce diline hâkim birisinden yardım alınmalı
- Her iki dil için de imla kuralları gözetilerek yazılmalı
- İki paragraftan oluşmalı
- Özet ve Abstract bir bütün olarak kaleme alınarak ilk paragrafta yazarın neyi, neden ve nasıl kaleme aldığı ikinci paragrafta ise yazarın ulaştığı sonuçlardan kapsayıcı bir sonuç cümlesi yazarak okuyucunun bu makaleyi neden okuması gerektiğini belirlenen kelime sınırlaması içinde kalarak tartışmasını yapması beklenir.
- Özet ve Abstract alanında dipnot kullanılmaz
- Özet ve Abstract, her iki dilde de temiz anlaşılır, genellikle tek yargılı cümleler kullanılarak kaleme alınmalı.

ANAHTAR KELİMELEER / KEYWORDS

- Makale çalışmasını vurgulamalı
- Tek kelimeler tercih edilmeli
- İngilizce kelime yazarken kelime anlamları üzerinde durulmalı
- Eşit sayıda olmalı
- En az 3 kelime olmalı
- İngilizce kelimelerin hecelenmesine dikkat edilmeli
- Rakam kullanılmamalı

GİRİŞ

- Makale yazımında en son bölüm olarak kaleme alınmalı
- Giriş bölümü yazarın düşüncelerini içereceğinden bu bölümde dipnot kullanılmaz
- 3 sayfayı geçmemeli
- Numaralandırma burada uygulanmaz
- Giriş bölümünde yazar tartışmaya girmez

- Makalenin okunmasını ve atıf alma potansiyelini artırmak için giriş bölümü makale çalışmasının adeta reklamı içeren bölüm bu nedenle cümleler net ve yargılar tek olmalıdır.

- Yazar bu bölümde çalışmasının problematiğini net bir şekilde açıklamalı, seçtiği bu problemi ne tür varsayımlar kullanarak tutarlı bir problem olduğunu ortaya koymalı, bu problemi çözümlerken seçmiş olduğu araştırma yöntem ve teknikleri hakkında bilgiler vererek problematiğin dâhil olduğu literatürün ne tür kaynaklardan meydana geldiği, hangi kaynaklara ulaşabildiği ve hangi kaynaklara ulaşamadığını, arşiv kaynaklardan nasıl yararlandığı, kaynakları nasıl topladığı, nasıl bir fişleme yöntemi kullandığı ve kaynakları okurken nasıl bir yorumlama içerisinde olduğunu dile getirerek okuyucuya çalışmasının nasıl şekillendiğini açıklamalıdır. Makale konusunun ait olduğu literatüre olan hâkimiyetini okuyucuya göstermek açısından ilgili konunun birincil ve ikincil kaynaklarının neler olduğunu, kendisinin bu kaynakları analiz ederken ortaya konulan varsayımların hangi kaynaklar tarafından cevaplandığını ve hangilerinin cevaplanmadığının bir tartışmasını yaparak kalem aldığı bu çalışmanın, ilgili literatürün hangi eksikliğini doldurduğunu ve nasıl bir farklı bakış açısı kazandırdığını okuyucuya anlaşılır bir şekilde sunmalıdır.

- Tartışma bölümü hakkında fazla bilgi vermeden o bölüm içeriğine değinerek vardığı sonuçlar hakkında belirli ipuçları vererek okuyucuyu meraklandırmalı

- Giriş bölümü de özet bölümü gibi makale çalışmasından bağımsız bir şekilde düşünülerek kaleme alınmalı ve belli bir kurgusunun önceden hazırlanması gerekmektedir.

- Bu bölümde gereksiz tartışmalara girilmemeli okuyucu bu bölümde bilgilendirilerek hemen tartışma bölümüne sevk edilmelidir.

- Okuyucu giriş bölümünü okuduğunda, yazarın tutarlı olduğunu, konunun literatürüne hakim olduğunu, ortaya koyduğu varsayımların peşine düştüğünü, bu varsayımları doğrulamak veya yanlışlamak için birincil ve arşiv kaynaklarına ulaştığını veya ulaşmaya çalıştığının izlenimini edinmeli.

TARTIŞMA BÖLÜMÜ

- Bir makale çalışmasını en önemli bölümü bu bölümdür
- Yazarın iddiaları bu bölümde başladığı için atıf verme bu bölümle başlar ve bu bölümde biter
- Yazar atıf ve kaynakça stil ve kuralları hakkında bilgili olmalı ve çalışmayı göndereceği derginin stil isteklerini göz önünde bulundurmalı
- Yazar bu bölümde problematiğini ispatlamalı
- Gereksiz tartışmalardan uzak durularak okuyucuya bilinen ve kolay bir şekilde erişebileceği bilgi vermekten ve bilgi tekrarlarından uzak durmalı
- Girişte açıklanan sınırlamaya bu bölümde mutlaka uymalı
- Yazar bu bölümde ortaya koyacağı her pozitif ve negatif iddialarını kanıta dayandırmalı
- Bu bölümde bağımsız bir bölüm olduğundan dolayı kurgusu yapılmalı ve belli bir hiyerarşik sıralamaya dayandırılmalı
- Bu bölümde kullanılacak başlıklandırma kısa ve net olmalı ve ayrıca çok fazla alt başlık uygulamasına gidilmemeli
- Her başlık en az iki paragraf ile açıklanmalı
- Her paragraf bir soruya cevap arayacağı için paragraflar kendi içerisinde tutarlı olmalı, her paragrafın giriş gelişme ve sonuç bölümünden oluştuğu akılda tutulmalıdır
- Her başlık altında yer alan paragraflar belli bir kurgusalılığa göre sıralanmalı ve aralarında birbirlerini bağlayan cümleler özenle oluşturulmalıdır.
- Bu bölüm yazarın kalitesini, araştırma üslubunu, edinmiş olduğu yazma alışkanlığını, metodolojiye olan hakimiyetini, yazım ve dil bilgisine olan yetkinliğini, makale konusunu ele alırken yapmış olduğu felsefeyi ve bu felsefe çerçevesinde geliştirmiş olduğu sorular ve bu sorulara cevap ararken kullandığı kaynaklar hakkında okuyucuya izlenim vereceğinden oldukça önemlidir.
- Bu bölümde kullanılacak atıflar, metinde yer alacak tablolar, resimler ve şekiller uygun bir

sıralama içerisinde olmalı ve okuyucunun bilgi edinmesi kolaylaşması gerektiğinden yazarın bilgisayar kullanma beceresi ile doğru orantılı olacağından yazarın önceden antrenmanlı olması gerekmektedir.

• Bu bölümde kullanılacak tablo ve şekiller hem yorumlanmalı hem de okuyucuların bu materyallere kolay bir şekilde ulaşmasını sağlamak açısından künyeleri veya buldukları adresler çok net bir şekilde hem atıfta hem de kaynakçada belirtilmelidir.

• Künyesi olmayan veya oluşturulamayan materyaller bu bölümde yer almamalı

• Yazarın kendisinin üretmiş olduğu resim, şekil veya ses kaydı gibi materyaller kullanılıyorsa yazar bunların künyelerini oluşturmalı ve İnternette okuyucuların erişebileceği sanal arşivlerde barındırarak okuyucuya kanıtlamak için atıf ve kaynakçada tam adreslerinin verilmesine dikkat edilmeli,

• Çok gerekmedikçe direkt atıftan kaçınılmalı ve makale çalışmasının tümü yazarın kendi cümleleriyle oluşturulan anlatım ile sağlanmalıdır.

• Blok ve tıpatıp alıntılama yapılmamalıdır.

• Mümkün olduğu kadar kendine atıftan kaçınılmalıdır.

• Arşiv belgeleri metindeki anlatımda yer alan iddiaları destekleyici veya çürütücü şekilde kullanılmalı belgelerin Latinize edilmiş versiyonunu veya transkripsiyonu metinde kullanılmamalıdır.

• Konu ile ilgili Türkçe kaynaklar araştırılmalı ve mutlaka bu kaynaklardan yararlanılmalıdır.

• Yabancı makalelerin yorumlanarak çevrilmesi ve bu çevirinin yazarın kendi eseriymiş gibi yeni bir makale çalışması olarak yansıtılması hem bir intihal çeşidi olduğu hem de bu tür çalışmaların her ne kadar intihal programlarında benzerlik üretmese de literatürü bilen hakemlerin bu girişimi kolay bir şekilde tespit edip ortaya çıkaracağı unutulmamalıdır.

• Yazar atıf verirken kullanacağı kaynağın yazarının ismiyle başlamalı ve bu yazarın belirttiklerini anlamsal olarak bozmadan kendi kelimeleri ile kurgulayıp öyle vermeli. Aksi taktirde yazarın yorum nerede başlıyor ve nerede bitiyor ve ayrıca atıf verdiği yazarın iddiası nerede başlıyor nerede bitiyor bilinmez. Yani demek istenilen şu ki yazar genel geçer bilgilere atıf vermemeli sadece çalışmasına katkı yapan ve yazara yol gösteren kaynaklara atıf vermeli ve verirken de hemen belirtmeli.

• Bu bölüm yazarın atıf kullandığı bölüm olduğundan dolayı yazarın kaliteli bir literatür taraması yapıp yapmadığı ve fişleme konusundaki tecrübesinin ne derecede olduğu bu bölümde kendisini göstereceğinden yazarın çok dikkat etmesi gerekmektedir.

• Bu bölüm çok fazla uzun olmamalı genel olarak en az 5 en fazla 8 sayfa olmalı ve yine en az 2 ve en çok 3 ana bölümden oluşmalıdır. Bölümlemeyi Tez yazımındaki gibi bölümleme olarak görülmemeli gizli olarak makalede uygulanmalıdır. Aksi taktirde makalenin uzaması gereksiz bölümleme veya yetersiz bölümleme olması durumunda okuyucunun yaklaşımı negatif yönde olacaktır.

• Bu bölüm yazarın paragrafa ve kurguya olan yetkinliğinin etkisi altında olacağından antrenmanlar yapılmamdan kaleme alınmamalıdır.

• Gereksiz dipnot kalabalığından kaçınılmalı

• Bu bölümde çoklu atıflar verilirken kaynakçaya da yansımaları unutulmamalı ayrıca tekrar eden atıfların numaralandırılması iyi takip edilmeli

• Bir kaynağa bir den fazla atıf yapılırken verile sayfa numaraları tutarlı olmalı

SONUÇ

• Sadece yazarın analizinden meydana gelir

• Yazar kendi çıkarımlarını belirteceği için kimseye atıf vermez ve dolayısıyla bu bölümde atıf kullanılmaz

• En az iki paragraftan oluşmalı ve tutarlılık ön planda olmalıdır.

• Yazar öneri ve tavsiyelerde bulunacağı gibi yaptığı makale çalışmasının hangi alanlarda eksik kaldığını belirtebilir

• Gereksiz yerme ve tavsiye durumundan kaçınılmalı, makalenin çalışma konusunun dışına çıkılmamalıdır

- Bilimsellik ön planda olmalıdır
- Yazar isterse çıkarımlarını numaralandırarak da verebilir
- Bu bölüm, çalışmanın konusunu çalışmak isteyen araştırmacılara da bir yol gösterici özelliğe sahip olmalıdır.

KAYNAKÇA

- Manuel olarak yazılacaksa çok dikkat edilmeli
- Tartışma bölümünde kullanılan dipnotların tümü kaynakçada gösterilmeli
- Zotero gibi kaynakça oluşturma programı kullanılması yazarın daha disipline olmasını sağlayıp konu ile ilgili bulunan literatürün düzgün bir şekilde fişlendiği taktirde atıf ve kaynakçada problem yaşanmasının önüne geçilecektir.
- Alfabetik sıralamaya dikkat edilmeli ve özellikle makale gibi süreli kaynakların yayınlandığı sayfa aralıkları dikkatli bir şekilde girilmeli
- Makale çalışmasında kullanılan resim, şekil ve grafiklerin künyeleri kaynakçada verilmeli
- Kullanılan gazetelerin de künyeleri oluşturulmalı ve kaynakçaya eklenmelidir.
- Makale çalışmasının verileceği dergi atıf stili mutlaka iyi incelenmeli makale yazımına bu inceleme yapıldıktan sonra başlanmalıdır.

EKLER

- Bu bölüm kaynakçadan sonra olmalı
- Makale metni içerisine yerleştirilmeyen resim, grafik, şekil ve haritalar bu bölümde belli bir sırtlandırma dâhilinde hazırlanır
- Her materyale künye oluşturulur ve bu künyeler derginin belirttiği kurallar çerçevesinde kaynakçaya eklenir,
- Genel bir başlıklandırılmadan kaçınılmalı
- Telif olan materyallere dikkat edilmeli kaynağı net olarak yazılmalıdır.
- Bu bölüme tablo eklenmemeli, tablolar metin içerisinde kullanılmalı ve yorumlanmalıdır.

Bu yazının her hakkı Tarih ve Gelecek Dergisi'ne aittir. Kopyalanamaz ve Çağaltılamaz.

MAKALELERİN YAYIMLANMASINI ENGELLEYEN ÖNEMLİ HUSUSLAR

- Editör Kurulunun uygun görmediği,
Yazar ORCID tahsis numarası olmayan,
Yazar üye ve künye bilgileri yeterli olmayan,
Dergi yazım kurallarına göre hazırlanmamış,
İki yazardan fazla yazarı olan,
Türkçe, İngilizce özeti olmayan veya düzgün hazırlanmayan,
Klasik sayfa altı dipnot sistemi kullanılmayan,
Editörler Kurulu'nun özel kararı dışında, yazarın yılda bir makale sayısını aşan,
Editör ön incelemesinde içerik, düzen, kaynak, değerlendirme, yöntem, dil vs. bakımından yetersiz görülen,
Editörler Kurulu'nun özel kararı dışında, 8 sayfadan az, 30 sayfadan fazla olan,
Derginin basım ve yayım sürecine girmesine kadar değerlendirme süreci tamamlanamayan,
Hakemlerin düzeltme isteklerini itinalı bir şekilde yerine getirmeyen
Editörün iletişim girişimlerini cevapsız bırakma veya zamanında geri bildirim yapmama
Derginin ilgili sayı kapasitesini aşan makaleler değerlendirmeye alınmaz/yayımlanmaz.
Yabancı makalelerin yorumlanarak çevrilmesi ve bu çevirinin yazarın kendi eseriymiş gibi yeni bir

makale çalışması olarak yansıtılması

- Dergimize gönderilen yazılar, geniş ölçekte Tarih dar ölçekte ise Arkeoloji, Sanat Tarihi, Dinler Tarihi, Yerel Tarih, Sözlü Tarih, Tarih Sosyolojisi, Tarih Felsefesi, Dinler Tarihi ve Tarih Metodolojisi alanlarını kapsamaktadır. Başvuruda bulunan eserler bilime katkısı olan özgün çalışmalar olmalı ve aşağıda belirtilen nitelikleri taşımalıdır
- Türkçe ve yabancı dildeki başlıklar; yazının kapsamıyla uyumlu; yazının konusunu kısa, açık ve yeterli ölçüde yansıtmalıdır
- Türkçe ve yabancı dildeki en az 150-200 kelimelik özetler; yazının amacını, kapsamını, ara başlıklarını ve sonuçlarını yansıtmalıdır.
- Türkçe makalelerin başına Türkçe ve İngilizce; İngilizce makalelerin başına Türkçe ve İngilizce; özet eklenmelidir. Türkçe ve yabancı dildeki özetlere beş kelimelik anahtar kelime eklenmelidir.
- Makaleler, dil ve ifade bakımından dilbilgisi kurallarına uygun olmalı, makalede açık ve yalın bir anlatım yolu izlemeli, ayrıca amaç ve kapsam dışına çıkan gereksiz bilgilere yer verilmemelidir.
- Makalenin hazırlanmasında bilinen bilimsel yöntemlere uyulmalı, çalışmanın konusu, amacı, kapsamı, hazırlanma gerekçesi vb. bilgiler yeterli ölçüde ve belirli bir düzen içinde verilmelidir. Makalede kullanılan şekil, tablo, fotoğraf ve diğer belgeler, bilimsel kurallara uygun olarak hazırlanmalı, yazının amacına ve kapsamına uygun olarak seçilmeli, makalede değinilmemiş gereksiz belgelere ve kaynaklara yer verilmemelidir.
- Makalede kullanılan tabloların üstünde; şekil, figür, resim, harita ve belgelerin altında kolayca anlaşılır biçimde yalın ve yeterli bir açıklama bulunmalıdır.
- Makalede kullanılan kaynaklar yazım kurallarına uygun olarak düzenlenmeli, kullanılan her belge kaynaklar kısmında yer almalı, ancak yazıda değinilmeyen belgelere kaynaklar kısmında yer verilmemelidir.
- Sonuçlar, araştırmanın amaç ve kapsamına uygun olmalı, ana çizgileriyle ve öz olarak verilmeli, metinde sözü edilmeyen veri ya da bulgulara sonuçta yer verilmemelidir.
- Yazarın adı hemen başlığın altında bulunmalı, “*” dipnotuyla unvanı ve çalıştığı kurum yazılmalıdır. Makaleyi gönderen kişi ayrıca iletişim için adresini, telefon numaralarını ve e-postasını açık olarak yazmalıdır.
- Yazılarda ve kısaltmalarda Türk Dil Kurumunun Yazım Kılavuzu’na uyulmalıdır.
- Çeviri (tercüme) gönderenler, orijinal metnin bir örneğini ve bibliyografik künyesini de dergiye iletmelidir.
- Gönderilen makaleler 35 sayfayı geçmemelidir (Önemine binaen daha uzun makaleler Yayın Kurulu kararı ile yayımlanır.).
- Kurallar dâhilinde dergimize yayınlanmak üzere gönderilen çalışmaların her türlü hukuki, cezai ve bilimsel sorumluluğu yazar/yazarlarına aittir. Dergi ile hiçbir şekilde bağlayıcılığı yoktur. Yazar, burada bulunan tüm ilkeleri peşinen kabul etmiş sayılır.
- **MAKALENİN SAYFA YAPISI**
- Makaleler sayfa yapısı, yazım ve kaynakça bakımından aşağıdaki biçimde düzenlenmiş olmalıdır:
- Türkçe Başlık
- Türkçe Öz (160 Sözcük)
- Türkçe anahtar kelimeler (5 adet)
- İngilizce başlık
- İngilizce ABSTRACT çok önemlidir, eserin Türkiye dışında taranması ve doğru bir şekilde bulunması için özetin Türkçe özetle tutarlık göstermesi ve anlaşılır olması gerekmektedir. (160 Sözcük)
- İngilizce anahtar kelimeler (5 adet)
- Yazar hakkında bilgi dipnotu (Ünvan, Çalıştığı Kurum, Email ve Orcid Numarası) mutlaka olmalı
- Giriş : Yazar giriş bölümünde eserin problemi, hedefleri, temel amacı, yöntemi ve ilgili alan yazın tartışmasını mutlaka yapmalıdır.
- Tartışma Bölümü

- En az iki başlık içermelidir
- Sonuç
- Ekler
- Çalışmada başlıklar;
- 1. -----
- 1.1. -----
- 1.1.1.----- biçiminde olmalıdır.
- Kısa alıntılar, tırnak (“) arasında, metin içinde ve istenirse italik olarak yazılır. Beş satırı aşan alıntı yazılar yine tırnak (“) içinde, italik, 9 punto, sağdan ve soldan 1 cm. içeride ayarlanarak yazılır.
- Dipnot sistemimiz klasik (Sayfa altı) dipnot sistemi CMS’dir (Chicago Manuel of Style 17. Edition Full Note) Dipnot verirken ve kaynakça oluştururken Zotero Programını kullanmanızı tavsiye ediyoruz. Program ili ilgili eğitici videolar https://www.youtube.com/playlist?list=PLty-xcfaLVH5UQGSDyW_TaeEKfViNvVS7
- Dipnotların ve kaynakçanın hiçbir alanında bold özellik kullanılmaz.
- Tablo başlık noları, şekilde görüldüğü (Tablo 1.) gibi numaralanır, hepsi aynı puntoda olmak şartıyla 8 veya 9 punto, bold, öncesi ve sonrası 6 nk, satır aralığı En az 13 nk. ve 1 cm. içeriden Times New Roman karakteri ile yazılır. Tablo başlıkları, aynı puntoda, kelimelerin ilk harfleri büyük ve sağa yaslı olarak yazılır. Tablo içi yazılar başlıkla aynı punto ve öncesi ve sonrası sıfır (0) aralıklı olmalıdır. Bununla birlikte, metin içinde uygun düşmesi halinde, başlıkları ve iç yazıları, normal metin ile aynı puntoda olabilir.
- Şekil, figür, grafik, resim, harita vb.’de başlıklar altta, öncesi 6 nk, ve sonrası sıfır (0) nk., başlık noları 1 cm. içeride, bold, sıralı, hepsi aynı puntoda olmak şartıyla Times New Roman 8 veya 9 punto, “Şekil 1., Resim 1.” şeklinde, başlıkları ise aynı puntoda, normal ve kelimelerin ilk harfleri büyük olarak yazılır. Bunlar için kaynak gösterimi CMS’dir (Chicago Manuel of Style 17. Edition Full Note)
- Kaynakça (Chicago Manuel of Style 17. Edition Full Note) stiline göre hazırlanır.
- Kaynakçada sıra numarası verilmez
- Makale teslim edilirken;
- Yayınlanması istenen makaleler, yayın ve yazım ilkelerine göre hazırlanıp dergipark.gov.tr/jhf adresinden dergi sistemine yüklenerek gönderilecektir.
- Hakemlerden olumlu rapor alamayan ve dergimiz yazım kurallarına göre hazırlanmayan makaleler yayınlanmaz, yazarına iade edilmez; bu konuda idari ve adli bir sorumluluk kabul edilmez.

ETİK KURALLARI

TR Dizin Etik kurallar başlığı altında aşağıdaki hususlara uyulmalıdır.

Sosyal bilimler dahil olmak üzere tüm bilim dallarında yapılan araştırmalar için ve etik kurul kararı gerektiren klinik ve deneysel insan ve hayvanlar üzerindeki çalışmalar için ayrı ayrı etik kurul onayı alınmış olmalı, bu onay makalede belirtilmeli ve belgelendirilmelidir.

Bu başlık altında, hakem, yazar ve editör için ayrı başlıklar altında etik kurallarla ilgili bilgi verilmelidir.

Makalelerde Araştırma ve Yayın Etiğine uyulduğuna dair ifadeye yer verilmelidir.

Ulusal ve uluslararası standartlara atıf yaparak, dergide ve/veya web sayfasında etik ilkeler ayrı başlık altında belirtilmelidir. Örneğin; dergilere gönderilen bilimsel yazılarda, ICMJE (International Committee of Medical Journal Editors) tavsiyeleri ile COPE (Committee on Publication Ethics)’un Editör ve Yazarlar için Uluslararası Standartları dikkate alınmalıdır.

Etik kurul izni gerektiren çalışmalarda, izinle ilgili bilgiler (kurul adı, tarih ve sayı no) yöntem bölümünde ve ayrıca makale ilk/son sayfasında yer verilmelidir. Olgu sunumlarında, bilgilendirilmiş gönüllü olur/onam formunun imzalandığına dair bilgiye makalede yer verilmesi gereklidir.

Kullanılan fikir ve sanat eserleri için telif hakları düzenlemelerine riayet edilmesi gerekmektedir.

YAZARLAR

Gönderilen makalenin akademik alanlara katkı sunacak nitelikte olması yazarın sorumluluğundadır.

Çalışmaların özgün olması ve araştırmaya dayalı olması gerekmektedir. Makalede ismi yazılacak olan diğer yazarların araştırmaya katkı sağladığından emin olunmalıdır. Akademik katkısı olmayan kişilerin ilave yazar olarak gösterilmesi veya katkı sırası gözetilmeksizin, unvan, yaş ve cinsiyet gibi bilim dışı ölçütlerle yazar sıralaması yapılması bilim

etiğine aykırıdır.

Her ne kadar intihal taraması dergi tarafından yapılacaktır da akademik onursuzluk olan intihalin sonuçları tamamen yazara yönelecektir.

Makale aynı anda farklı dergilere gönderilmemelidir ve daha önce başka bir dergiye gönderilmiş olmamalıdır.

Dergiye makale gönderen yazarların derginin yayım ve yazım ilkelerini okuduğu ve kabul ettiği varsayılır ve yazarlar bu ilkelerde kendinden beklenenleri taahhüt etmiş sayılmaktadır.

Atıflar ve kaynakça gösterimi eksiksiz olmalıdır.

HAKEMLER

Hakemler dergide yayımlanacak makalenin akademik kalitesinin en temel tespit edicisi olduklarının bilinciyle davranmalı ve akademik kaliteyi artırma sorumluluğuyla değerlendirme yapmalıdır.

Hakemler, yalnızca uygun bir değerlendirmeyi yapmak için gereken uzmanlığa sahip oldukları, kör hakemlik gizliliğine riayet edebilecekleri ve makaleye dair detayları her şekilde gizli tutabilecekleri makalelerin hakemliğini kabul etmelidirler.

Makale inceleme süreci sonrasında da incelenen makaleye dair herhangi bir bilgi hiçbir şekilde başkalarıyla paylaşılmamalıdır.

Hakemler, yalnızca makalelerin içeriğinin doğruluğunu ve akademik ölçütlere uygunluğunu değerlendirmelidir. Makalede ortaya konan düşüncelerin hakemin düşüncelerinden farklı olması değerlendirmeyi etkilememelidir.

Hakem raporları objektif ve ölçülü olmalıdır. Hakaret içeren, küçümseyici ve itham edici ifadelerden kesinlikle kaçınılmalıdır.

Hakemler, değerlendirme raporlarında yüzeysel ve muğlak ifadelerden kaçınılmalıdır. Sonucu olumsuz olan değerlendirmelerde sonucun dayandığı eksik ve kusurlu hususlar somut bir şekilde gösterilmelidir.

Hakemler, kendilerine tanınan süre içerisinde makaleleri değerlendirmelidir. Şayet değerlendirme yapmayacaklarsa, makul bir süre içerisinde dergiye bildirmelidirler.

EDİTÖRLER

Editörler, dergi politikasında belirtilen ilgili alanlara katkı sağlayacak makaleleri değerlendirme sürecine kabul etmelidir.

Editörler, kabul veya ret edilen makaleler ile herhangi bir çıkar çatışması/ilişkisi içinde olmamalıdır.

Editörler bir makaleyi kabul etmek ya da reddetmek için tüm sorumluluğa ve yetkiye sahiptir.

Hakemlerin ve yazarların isimlerinin karşılıklı olarak gizli tutulması editörlerin sorumluluğudur.

Yayımlanmak üzere gönderilen makalelerin intihal taraması ve böylece akademik onursuzluğun önüne geçilmesi için editörler gerekli çabayı göstermelidir.

Dergiye gönderilen makalelerin ön inceleme, hakemlik, düzenleme ve yayımlama süreçlerinin vaktinde ve sağlıklı bir şekilde tamamlanması editörlerin görevidir.

Editörler dergiye katkısı olmayan kişileri yayın kurulu üyesi veya yardımcı editör olarak göstermemelidir.

MAKALELERİN YAYIMLANMASINI ENGELLEYEN ÖNEMLİ HUSUSLAR

- Editör Kurulunun uygun görmediği,
- Yazar ORCID tahsis numarası olmayan,
- Yazar üye ve künye bilgileri yeterli olmayan,
- Dergi yazım kurallarına göre hazırlanmamış,
- İki yazardan fazla yazarı olan,
- Türkçe, İngilizce özeti olmayan veya düzgün hazırlanmayan,
- Klasik sayfa altı dipnot sistemi kullanılmayan,
- Editörler Kurulu'nun özel kararı dışında, yazarın yılda bir makale sayısını aşan,
- Editör ön incelemesinde içerik, düzen, kaynak, değerlendirme, yöntem, dil vs. bakımından yetersiz görülen,
- Editörler Kurulu'nun özel kararı dışında, 8 sayfadan az, 30 sayfadan fazla olan,
- Derginin basım ve yayım sürecine girmesine kadar değerlendirme süreci tamamlanamayan,
- Hakemlerin düzeltme isteklerini itinalı bir şekilde yerine getirmeyen
- Editörün iletişim girişimlerini cevapsız bırakma veya zamanında geri bildirim yapmama
- Derginin ilgili sayı kapasitesini aşan makaleler değerlendirmeye alınmaz/yayımlanmaz.

YAYIN SIKLIĞI

Tarih ve Gelecek Dergisi her yıl 4 sayı (Aralık, Mart, Haziran ve Eylül) yayımlayarak yayın hayatını sürdürmektedir.

DEĞERLENDİRME SÜRECİ

Hakem Değerlendirme Süreci

Hakem değerlendirme sürecinin amacı, nitelikli ve özgün bilimsel çalışmaların yayınlanmasını sağlamaktır. Tarih ve Gelecek Dergisi'nde yayımlanan bütün makaleler hakemli olup, yayımlanması amacıyla gönderilen her makale aşağıda ifade edilen hakem değerlendirme sürecinden geçmektedir.

Ön Değerlendirme

Dergiye gönderilen tüm yazılar önce Editör ve Yayın Komisyonu tarafından bir ön değerlendirmeye tabi tutulur. Dergi kapsamına girmeyen veya bilimsel bir yazı formatına içerik ve şekil şartları açısından uymayan yazılar, hakemlik süreci başlatılmadan geri çevrilir ya da bazı değişiklikler istenebilir. Bu aşamada, hiçbir makale, olumlu hakem raporu olmadan editör tarafından yayına kabul edilemez.

Hakem Değerlendirmesi

Tarih ve Gelecek Dergisi, sürecin her aşamasında, hakemlerin ve yazarların isimlerinin saklı tutulduğu çift kör hakemlik sistemini kullanmaktadır.

Ön değerlendirme aşamasını geçen yazılar, editör ve/veya yazı kurulu tarafından belirlenen üç hakeme gönderilir. Hakemler, uzmanlık alanları göz önünde bulundurularak hakem havuzundan seçilmektedir.

Hakemler kendilerine gönderilen yazıları; orjinallik, metodoloji, literatüre katkı, bulguların sunumu ve sonuçların desteklenmesi ve daha önce yapılan çalışmalardan yararlanma açısından değerlendirirler. Hakemler makaleyi kabul edebilir, reddedebilir veya yazarlardan biçime ve/veya öze yönelik düzeltme yapmalarını isteyebilirler. Bir makalenin yayına kabul edilebilmesi için, en az iki hakemin olumlu görüş bildirmesi gerekmektedir.

Hakem veya hakemlerin düzeltme istemeleri durumunda, yazar(lar), hakemler tarafından yapılan eleştiri ve önerileri göz önünde bulundurularak istenen düzeltmeleri en geç 30 gün içerisinde tamamlayarak Yayın Komisyonu'na tekrar gönderirler. Yayına kabul edilmeyen yazılar, yazarlarına iade edilmez.

Son Değerlendirme

Hakemler tarafından olumlu görüş bildirilerek yayımlanma aşamasına gelen tüm makaleler için son değerlendirme, Yayın Komisyonu tarafından yapılır. Yayın Komisyonu tarafından "yayıma uygundur" kararı verilen makaleler yayım sırasına alınır.

Hakem Değerlendirme Süresi

Tarih ve Gelecek Dergisi; ön değerlendirme aşaması 1 hafta, hakem değerlendirme aşaması 5 hafta ve son değerlendirme aşaması 1 hafta olmak üzere bir makalenin toplam hakem sürecini 6 hafta (40 gün) içerisinde tamamlamayı hedeflemektedir. Tarih ve Gelecek Dergisi'ne makale gönderen yazar(lar), Dergi'nin söz konusu hakem değerlendirme koşullarını ve sürecini kabul etmiş sayılırlar.

- Tarih ve Gelecek Dergisi'ne gönderilen yazılar, önce Yayın Kurulunca dergi ilkelerine uygunluk açısından bir ön değerlendirmeye tabi tutulur. Dergi kapsamına girmeyen veya bilimsel bir yazı formatına içerik ve şekil şartları açısından uymayan yazılar, hakemlik süreci başlatılmadan geri çevrilir ya da bazı değişiklikler istenebilir. Yayın için teslim edilen makalelerin değerlendirilmesinde akademik tarafsızlık ve bilimsel kalite en önemli ölçütlerdir.
- Tarih ve Gelecek Dergisi'ne yayın kurallarına uygun olarak gönderilen makaleler, değerlendirilmek üzere o alandaki çalışmalarıyla tanınmış iki hakeme gönderilir. Tarih ve Gelecek Dergisi, sürecin her aşamasında, hakem ve yazarların isimlerinin saklı tutulduğu çift-kör hakemlik sistemini kullanmaktadır. Hakem raporlar beş yıl süreyle saklanır. Makaleyi değerlendiren iki hakemden birisinin olumlu diğerinin olumsuz rapor vermesi durumunda makale üçüncü hakeme gönderilmekte veya Yayın Kurulu, hakem raporlarını inceleyerek nihai kararı vermektedir.
- Tarih ve Gelecek Dergisi'ne gönderilen çalışmalarda yazarlar, hakem ve Yayın Kurulunun eleştiri ve önerilerini dikkate alırlar. Katılmadıkları hususlar varsa gerekçeleriyle birlikte itiraz etme hakkına sahiptirler. Dergideki hakemlik sürecinde, akademik unvana sahip kişilerin yayınları için ancak eşit ya da üst derecede akademik unvana sahip kişiler hakem olabilir.
- Tarih ve Gelecek Dergisi'nin hakem değerlendirme süreci, istenilmeyen nedenlerden dolayı bazen uzun sürebilmektedir. Normal koşullarda editör tarafından ön değerlendirme aşaması bir hafta; hakem değerlendirme süreci de 4 hafta olarak planlanmaktadır. Ancak hakemlerden zamanında dönüş olmaması nedeniyle yeniden hakem atama vb. nedenlerden dolayı hakem değerlendirme süreci uzayabilmektedir.

- Tarih ve Gelecek Dergisi'ne makale gönderen yazar/yazarlar, Derginin söz konusu hakem değerlendirme koşullarını ve sürecini kabul etmiş sayılırlar.
- Tarih ve Gelecek Dergisi'nde yayımlanmasına karar verilen (kabul edilen) çalışmaların telif hakkı, yazara aittir.
- Tarih ve Gelecek Dergisi, ulusal ve uluslararası düzeyde yapılan, tarih alanında özgün ve nitelikli çalışmaları, bilimsel bir yaklaşımla ele alarak tarih alanındaki çalışmaların niteliğinin yükselmesine, yöntem ve uygulamaların gelişmesine, kuram ve uygulama alanlarındaki çalışmalar arasında iletişimin güçlenmesine ve tarih alanındaki literatürün zenginleşmesine katkı sağlamak amacıyla yayımlanmaktadır.
- Tarih ve Gelecek Dergisi'nde, geniş ölçekte Tarih dar ölçekte ise Arkeoloji, Sanat Tarihi, Yerel Tarih, Sözlü Tarih, Tarih Metodolojisi ve Dinler Tarihi alanlarında özgün ve nitelikli bilimsel çalışmaları destekleyerek bilim camiasında üretilen bilgileri akademisyenlerin ve kamuoyunun istifadesine sunmak amacıyla yeni ve özgün çalışmalara yer verilmektedir.
- Tarih ve Gelecek Dergisi'ne gönderilecek çalışma, alanında bir boşluğu dolduracak özgün bir yazı olmalı ya da daha önce yayımlanmış çalışmaları değerlendiren, konuya dair yeni ve dikkate değer görüşler ortaya koyan bir inceleme olmalıdır.
- Tarih ve Gelecek Dergisi'ne gönderilecek yazılar makale, çeviri ve kitap tanıtımı türünde olmalıdır. Dergimize gönderilen çeviri yazılar için, makale sahibinin yayın izni ve orijinal metin gereklidir.
- Tarih ve Gelecek Dergisi'nin yayın dili Türkçe ve İngilizce'dir;
- Tarih ve Gelecek Dergisi'ne gönderilen çalışmalar daha önce hiçbir yerde yayımlanmamış ve hâlihazırda yayımlanmak üzere sunulmamış olmalıdır. Bilimsel bir toplantıda sunulmuş bildiriler, durum açıkça belirtilmek şartıyla dergiye gönderilebilir.
- Tarih ve Gelecek Dergisi, Aralık, Mart, Haziran ve Eylül, sayısı olmak üzere yılda dört defa düzenli olarak yayımlanmaktadır.
- Tarih ve Gelecek Dergisi'ne gönderilen yazılara telif hakkı ödenmez.
- Tarih ve Gelecek Dergisi'nde yayımlanan yazıların bilimsel ve hukuki sorumluluğu yazarlarına aittir.
- Tarih ve Gelecek Dergisi'nde yer alan yazılardaki görüş ve düşünceler yazarlarının kişisel görüşleri olup derginin ve bağlı olduğu kurumların görüşlerini yansıtmaz.
- Tarih ve Gelecek Dergisi'ne gönderilen çalışmalar, TÜBİTAK ULAKBİM'in DergiPark Sistemi (UDS) üzerinden elektronik ortamda gönderilmektedir

ABOUT THE JOURNAL

Journal of History and Future (JHF) is an internationally refereed academic journal, published quarterly (December, March, June, September). The journal aims to provide a national and international academic platform to meet the professional interests of researchers in different disciplines in the field of History. The target audience of the journal consists of academicians, researchers, and related professional and academic institutions and organizations. Journal of History and Future (JHF) is a peer-reviewed journal that publishes essays, reviews and translations covering original research in the History field. Journal of History and Future's scope on a large scale is History and on a narrow scale Archaeology, History of art, Local History, Oral History, History of Sociology, History of Religions, History Methodology, History of Literature, History of Science, History of Philosophy, History of Education, International relations areas.

AIMS

Journal of History and Future (JHF) is an internationally refereed academic journal, published quarterly (December, March, June, September). The journal aims to provide a national and international academic platform to meet the professional interests of researchers in different disciplines in the field of History. The target audience of the journal consists of academicians, researchers, and related professional and academic institutions and organizations.

SCOPE

Journal of History and Future (JHF) is a peer-reviewed journal that publishes essays, reviews and translations covering original research in the History field. Journal of History and Future's scope on a large scale is History and on a narrow scale Archaeology, History of art, Local History, Oral History, History of Sociology, History of Religions, History Methodology, History of Literature, History of Science, History of Philosophy, History of Education, International relations areas.

A. FOCUS AND SCOPE

HISTORY AND FUTURE is a peer-reviewed international journal that publish original and qualified works with a scientific approach in the field of History.

B. CITATION STYLE

The Chicago Manual of Style 17 Edition

C. AUTHOR GUIDELINES

1. Articles must be original (not plagiarism) and has never been published in another journal. If ever presented in the form of seminars, workshops, etc., say the name of the activity.
2. Articles are written by a program Microsoft Word to the top, A4 size paper, page margins: top 4 cm, left 3 cm, bottom 3 cm, and right 3 cm, typed with 1,5 density spacing, font Times New Roman 11 (Title 12, footnote 9).
3. Please submit your manuscript file as a Microsoft Word extension Document (DOC) only.
4. Title and Abstract write in Turkish and English, content manuscript can be written in Turkish or English.
5. The article goes into the desk editors selected by the editor. Articles can be accepted without repair, refurbishment accepted, or rejected, and the article is rejected is not returned unless requested by the author.

Structure of Paper

- Title (in Turkish or English): written in a concise and informative, maximum 15 words (single-spaced, Bold, Center, Times News Roman14, UPPERCASE) should reflect the substance of the variables described in the article body.
- Author: Without titles, the author can be an individual or a team (Times News Roman12).
- Affiliation and E-mail :Name of the institution (Times News Roman12).E-mail Address, which is

located under the author's name (Times News Roman12),, italic).

- Abstract: (in Turkish and English): the length of 150-200 words, abstracts written in one paragraph includes: scientific review article consists of a discussion of the core issues and substantially while the results of the research article consist of goals, methods, and results. The abstract is single-spaced and Italic for English.

- Keyword: terms that reflect the essence of the concept within the scope of the problem may consist of several pieces of terms

The Body of Manuscript

1. Research Article consist of an A.INTRODUCTION, B.METHODS, C.RESULTS AND DISCUSSION and D.CONCLUSIONS.

2. Review Article consist of an A. INTRODUCTION (preliminary scientific study) that shows the problems and framework of analysis, sub-subtitle that contains the B.DISCUSSION and C. CONCLUSIONS.

3. Reference / Bibliography: use CMS Citation rules, cultivated from a primary source, and if it comes from the most current cultivated journals (3-5 years) and just acknowledgment of the source designated in the article body. Instead, the name that is referenced in the body must exist in the bibliography. Second row to the right of the entrance 7 letter. Here are some examples of writing a bibliography of several types of sources. Recommended to use Citation Software Ex. Mandeley, Zoteroret.

D. PEER REVIEW PROCESS

The papers that are sent to HISTORY AND FUTURE are subjected to preliminary assessment by the Editorial Board to see whether the work complies with the principles of the journal. The papers that are out of the scope of the journal or do not comply with the format of a scientific text either in terms of content or style are either rejected or demanded to be corrected prior to peer-review process. Academic objectivity and scientific quality are the most important criteria for the assessment of the articles that are submitted to be published.

The articles that comply with the publication principles of HISTORY AND FUTURE are sent to two reviewers who are known for their studies in the relevant field. HISTORY AND FUTURE Journal employs double-blind review system in which the names of neither the reviewers nor the authors are disclosed in any of the phases of the process. Reviewer reports are saved for five years. If one of the reviewers gives positive feedback while the other gives negative feedback, the article is either sent to a third reviewer or Editorial Board examines the reviewer reports to make the final decision.

The authors submitting papers to HISTORY AND FUTURE take into account the criticisms and suggestions of the reviewers and the Editorial Board. The authors also have the right to object to the points with which they disagree. In the reviewing process, the publications of people with academic titles are only reviewed by academics of either an equal or a higher degree.

Assessment process of HISTORY AND FUTURE may sometimes take long periods of time due to undesired reasons. Normally, preliminary assessment by the editor takes a week while reviewer's assessment period takes 8 weeks. However, reviewer assessment process may get longer when reviewers do not respond on time or in cases of appointing a new reviewer and so on.

The author/authors submitting papers to HISTORY AND FUTURE is/are considered to have accepted the aforementioned reviewing conditions and process of the journal.

E. PUBLICATION FREQUENCY

HISTORY AND FUTURE is published quarterly. Regular issues come out in December, March, June, September . Additionally, a special issue is published annually, announcement for which shall be made on this website and relevant mailing groups.

F. PRIVACY STATEMENT

The names and e-mail addresses entered in this journal site will be used exclusively for this journal and will not be made available for any other purpose or any other party.

G. OPEN ACCESS POLICY

HISTORY AND FUTURE provides instant access to its content to promote scientific research and favors the growth of scientific knowledge.

PUBLICATION PRINCIPLES

- The Journal of History and Future aims to contribute to the accumulation of knowledge in the social sciences by publishing internationally recognized scientific studies.

- The Journal of History and Future is an international refereed journal published quarterly (December, March, June and September).

- The publication language of the journal is Turkish or English.

- The articles to be published in the journal should be original and academic studies prepared primarily by using appropriate research methods in their field. The works submitted to the journal should not be published or sent for publication elsewhere. Shipments to our journal are screened by Turnitin plagiarism detection program. Articles which was determined by plagiarism will be rejected without being included in the referee process.

- Manuscripts are first examined in terms of shape. The manuscripts which are not observed in the publication and writing principles shall be returned to the author in order to make necessary corrections without being subject to content review.

- Unpublished manuscripts are stored in the journal archive.

- The manuscripts sent to be published to the journal will be sent to the referees who are experts in the subject determined by the editorial board after the preliminary examination. It is decided to publish the manuscript with at least two positive reports. In case two referees give negative opinions, the manuscript will not be published. When positive and negative referee reports are available for the same article, the manuscript will be rejected by the editor or a decision of acceptance or rejection will be given through one more referee's supporting report.

- The names of the number referees are included in the relevant issue of the journal.

- No copyright fee is paid to the author for the published articles.

- The Journal of History and Future (JHF) is an internationally refereed academic journal, published three times a year in December, April and August. The journal aims to provide a national and international academic platform to meet the professional interests of researchers in different disciplines in the field of History. The target audience of the journal consists of academicians, researchers, and related professional and academic institutions and organizations.

- The Journal of History and Future (JHF) is a peer-reviewed journal that publishes essays, reviews and translations covering original research in the social sciences. At the same time, various articles such as history, literature, sociology, ethnicity, book, criticism and evaluation are also included. JHF applies at least two peer-review processes. The referees and editors in the submitted articles should have the corrections made within 20 days and the final version of the manuscript should be uploaded to the journal system. The content and format of the manuscripts submitted to the journal may be rejected by the editorial board unless deemed appropriate.

- The scientific and legal responsibility of the published work belongs to the author(s).

- All publication rights of articles accepted for publication belong to Journal of History and Future.

- The decision of the Chief Editor will not be taken into consideration for the matters not mentioned here.

ETHICAL PRINCIPLES

AUTHORS

- It is authors' responsibility to ensure that the submitted article is of a quality that contributes to the academic field.

- The works must be original and based on research. It should be made sure that other individuals shown as co-authors, have contributed to the research. It is contrary to the scientific ethics to add some, who are not academic contributors to the article, as co-authors or to put in order co-authors with non-academic criteria such as title, age, and gender regardless of the order of contribution

- Although the plagiarism scan will be carried out by AID, authors are responsible for academic consequences of plagiarism.

- The articles should not be sent to different journals at the same time. Also, the articles must be unsent to the other journals before.

- It is assumed that authors who submit articles to the journal read and accept the publishing and writing principles of the journal and the writers are deemed to have committed themselves to these principles.

- Citations and bibliography should be complete and realistic.

REFEREES

- Referees should act with the awareness that they are the most basic determinant of the academic quality of the article to be published in the journal and should evaluate it with a view increasing the academic quality.

- Referees should only accept the articles that they have the expertise necessary to make an appropriate appraisal. Also, they should only accept the articles that they can adhere to the double-blind peer-review secrecy and they should keep the details of the article in every way confidential.

- Any information about the article examined in the review process should not be shared with anyone in any way.

- Referees should only evaluate the correctness of the content of the articles and the appropriateness of the academic criteria. The opinions put forth in the article by authors may differ from those of the referees. The differences should not affect the evaluation.

- Referee reports should be objective and moderate. Defamatory, derogatory and accusatory statements must be avoided.

- Referees should avoid superficial and ambiguous expressions in evaluation reports. For the evaluations that resulted negative, the missing points and imperfections of the article must be shown clearly and concretely.

- Referees must evaluate the articles within the time-frame granted to them. If they will not evaluate the article, they must notify the journal within a reasonable time.

EDITORIAL BOARD

- Editors should accept the articles that may contribute to the relevant areas expressed in the scope of the Journal to the evaluation process.

- Editors should not be in any conflict of interest with the accepted or rejected articles nor take advantage from them.

- Editors have all the responsibility and authority to accept or reject a submission.

- It is the responsibility of editors to keep the names of referees and authors confidential.
- Editors should take the necessary effort to ensure that the articles submitted for publication will be scanned to prevent plagiarism that is an academic dishonesty.
- It is the responsibility of editors to complete the review, refereeing, editing and publishing processes of the submitted articles in a timely and healthy manner.
- Editors should give priority to academic concerns and criteria when accepting the articles to the journal.
- Editors should not list the names of those who do not contribute the journal, as a member of editorial board or assistant editor.

Kurullar / Boards

Editör

Doç. Dr. Celal ÖNEY

Yayın Kurulu Başkanı / Head of Publication Board

Prof. Dr. Sabit DUMAN

Muş Alparslan Üniversitesi

Yayın Kurulu / Publication Board

Prof. Dr. Hüseyin Üreten

Aydın Adnan Menderes Üniversitesi

Prof. Dr. Mustafa Nuri TÜRKMEN

Batman Üniversitesi / İslami İlimler

Doç. Dr. Danko LEOVAC

Sırbistan Belgrad Üniversitesi / Tarih Bölümü

Doç. Dr. Orlin SABEV

Bulgaristan Bilimler Akademisi

Prof. Dr. İbrahim GASHİ

University of Prishtina

Prof. Dr. Gazmend RİZAJ

University of Prishtina

Prof. Dr. Abdullah Mesud KÜÇÜKKALAY

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi

Prof. Dr. Halim BAJRAKTARİ

University of Prizren

Prof. Dr. Selahattin DÖĞÜŞ

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi

Prof. Dr. Gazmend RİZAJ

University of Prishtina

Doç. Dr. Hatip YILDIZ

Dicle Üniversitesi

Doç. Dr. Metin AKSOY

Giresun Üniversitesi

Doç. Dr. Hüseyin ŞEYHANLIOĞLU

Gaziantep Üniversitesi

Doç. Dr. Saman HASHEMPOUR

İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Danyal TEKDAL

İnönü Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Efe DURMUŞ

Harran Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Faruk TAŞKIN

Artvin Çoruh Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Hasan TAŞKIRAN

Bitlis Eren Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Üftade MUŞKARA

Kocaeli Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Fitim RİFATİ

Institute of History – Pristina

Dr. Öğr. Üyesi Tekin İDEM

Batman Üniversitesi / Tarih Bölümü

Danışma Kurulu / Advisory Board

Prof. Dr. İbrahim YILMAZÇELİK

Fırat Üniversitesi / Tarih Bölümü

Prof. Dr. Tamella ALİYEVA

Muş Alparslan Üniversitesi / Edebiyat Bölümü

Doç. Dr. Fahri YETİM

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi / Tarih Bölümü

Doç. Dr. Yunus Emre TANSÜ

Gaziantep Üniversitesi / Tarih Bölümü

Doç. Dr. Canser KARDAŞ

Muş Alparslan Üniversitesi / Edebiyat Bölümü

Doç. Dr. Şarika GEDİKLİ BERBER

Gazi Üniversitesi / Tarih Bölümü

Dr. Öğr. Üyesi Gülbin FIRAT ONAT

Muş Alparslan Üniversitesi / Edebiyat Bölümü

Dr. Öğr. Üyesi Selim ADALI

Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi / Tarih Bölümü

Dr. Öğr. Üyesi Zekeriya TÜRKMEN

İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi / Tarih Bölümü

Bilim Kurulu / Science Board

Prof. Dr. Ömer Soner HUNKAN

Trakya Üniversitesi / EDİRNE

Prof. Dr. Özer KÜPELİ

İzmir Katip Çelebi Üniversitesi / İZMİR

Prof. Dr. Mustafa GÜLER

Afyon Kocatepe Üniversitesi / AFYON

Prof. Dr. Yaşar ÖZÜÇETİN

Ahi Evran Üniversitesi / KIRŞEHİR

Prof. Dr. Haşim Şahin

Sakarya Üniversitesi / SAKARYA

Prof. Dr. Numan ELİBOL

Eskişehir Osman Gazi Üniversitesi / ESKİŞEHİR

Prof. Dr. İbrahim SEZGİN

Trakya Üniversitesi / EDİRNE

Prof. Dr. Abdullah KIRAN

Muş Alparslan Üniversitesi / MUŞ

Doç. Dr. Cihan ÖZGÜN

Ege Üniversitesi / İZMİR

Doç. Dr. Güven DİNÇ
Akdeniz Üniversitesi /ANTALYA
Doç. Dr. Yasin COŞKUN
Siirt Üniversitesi /SİİRT
Doç. Dr. Oktay BOZAN
Dicle Üniversitesi / DİYARBAKIR
Doç. Dr. Cafer ACAR
Yıldırım Beyazıt Üniversitesi /ANKARA
Doç. Dr. Emine GÜMÜŞSOY
Eskişehir Osmangazi üniversitesi / ESKİŞEHİR
Doç. Dr. Fahri YETİM
Eskişehir Osmangazi üniversitesi / ESKİŞEHİR
Doç. Dr. Abdullah KAYA
Cumhuriyet Üniversitesi /SİVAS
Doç. Dr. Serkan YAZICI
Sakarya Üniversitesi /SAKARYA
Doç. Dr. Tufan TURAN
Sakarya Üniversitesi /SAKARYA
Doç. Dr. Vedat TURĞUT
Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi / BİLECİK
Doç. Dr. Başak ERGÜDER
İstanbul Üniversitesi / İSTANBUL
Doç. Dr. Ercan ÇAĞLAYAN
Muş Alparslan Üniversitesi / MUŞ
Doç. Dr. İrşad Sami YUCA
Muş Alparslan Üniversitesi / MUŞ
Doç. Dr. Ferhat BERBER
Manisa Celal Bayar Üniversitesi / MANİSA
Doç. Dr. ALİ GÜVELOĞLU
Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi / RİZE
Doç. Dr. Aziz TEKDEMİR
Trakya Üniversitesi / EDİRNE
Doç. Dr. Cavid Qasimov
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi / VAN
Doç. Dr. Ahmet YÜKSEL
Cumhuriyet Üniversitesi / SİVAS
Doç. Dr. Erol AKCAN
Trakya Üniversitesi / EDİRNE
Dr. Öğr. Üyesi Zülfiye KOÇAK
Bitlis Eren Üniversitesi / BİTLİS
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet ÖZALPER
Muş Alparslan Üniversitesi / MUŞ
Dr. Öğr. Üyesi Musa GÜMÜŞ
Aydın Adnan Menderes Üniversitesi / AYDIN
Dr. Öğr. Üyesi Şükran YAŞAR
Manisa Celal Bayar Üniversitesi / MANİSA
Dr. Fatma Çalik ORHUN
Trakya Üniversitesi / EDİRNE

Dr. Öğr. Üyesi Hayrettin İHSAN ERKOÇ
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi /
ÇANAKKALE
Dr. Öğr. Üyesi Bülent ÇELİK
Aydın Adnan Menderes Üniversitesi / AYDIN
Dr. Öğr. Üyesi. Erol KARCI
Çankırı Karatekin Üniversitesi / ÇANKIRI
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Ali KARAMAN
Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi / BURDUR
Dr. Öğr. Üyesi Hatice DURGUN
Akdeniz Üniversitesi /ANTALYA
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa ŞEHİTOĞLU
Muş Alparslan Üniversitesi / MUŞ
Dr. Öğr. Üyesi Tekin İDEM
Batman Üniversitesi /BATMAN
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet TUNÇ
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi /
KAHRAMANMARAŞ
Dr. Yusuf YILDIZ
Abant İzzett Baysal Üniversitesi / BOLU
Dr. Öğr. Üyesi Esra ÇIPLAK
Muş Alparslan Üniversitesi / MUŞ
Dr. Öğr. Üyesi İskender DÖLEK
Muş Alparslan Üniversitesi / MUŞ
Dr. Öğr. Üyesi Murat ALANOĞLU
Muş Alparslan Üniversitesi / MUŞ
Dr. Öğr. Üyesi Kamil DOĞANCI
Uludağ Üniversitesi / BURSA
Dr. Öğr. Üyesi Fatih DEMİREL
Uludağ Üniversitesi / BURSA
Dr. Ahmet TUNÇ
İnönü Üniversitesi / Malatya
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa GÜNERİGÖK
Muş Alparslan Üniversitesi / MUŞ
Dr. Öğr. Üyesi Hasan TAŞKIRAN
Bitlis Eren Üniversitesi / BİTLİS
Dr. Öğr. Üyesi A.Vahap ULUÇ
Hacı Bayram Veli Üniversitesi / ANKARA

Tarih ve Gelecek

Uluslararası Hakemli Tarih Araştırmaları Dergisi

History and Future

International Peer-Reviewed Journal of History Researches

Hakemler - Referees

VOLUME 10, ISSUE 2 – JUNE 2024

CİLT 10, SAYI 2 - HAZİRAN 2024

(Sayı Hakem Kurulu/ Issue Referee Board)

- Prof. Dr. Metin Akis, Kilis 7 Aralık Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet Başaran, Adnan Menderes Üniversitesi
Doç. Dr. Abdulaziz Kardaş, Van Yüzüncü Yıl Üniversite
Doç. Dr. Murat Fidan, Kastamonu Üniversitesi
Doç. Dr. Serhat Kuzucu, Kilis 7 Aralık Üniversitesi
Doç. Dr. Şengül Demirel, Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Doç. Dr. Tekin İdem, Batman Üniversitesi
Doç. Dr. Olcay Pullukçuoğlu Yapucu, Ege Üniversitesi,
Dr. Öğr. Üyesi Türker Uygur, Harran Üniversitesi
Dr. Öğretim Görevlisi Kenan Demirel, İzmir Ekonomi Üniversitesi
Dr. Mustafa Yıldırım, Bir Kuruma Bağlı Değildir

e-ISSN 2458-7672

Tarih ve Gelecek

Uluslararası Hakemli Tarih Araştırmaları Dergisi

History and Future

International Peer-Reviewed Journal of History Researches

Hakemler - Referees

VOLUME 10, ISSUE 2 – JUNE 2024

CİLT 10, SAYI 2 - HAZİRAN 2024

(Sayı Hakem Kurulu/ Issue Referee Board)

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

1. Osmanlı Taşrasında Belediye Teşkilatının Kuruluşu: Karacasu Belediyesi 71
The Establishment of Municipal Organizations in The Ottoman Periphery: Karacasu Municipality
Uğur AVCI
2. 18. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Devleti'nin Özi Kalesi'ne Gönderdiği Doğal ve Kimyasal İlaçlar 93
Natural and Chemical Drugs Sent by the Ottoman Empire to Özi Fortress in the Second Half of the 18th Century
Mustafa KOYUNCU
3. Sadakat Ve Liyakatin Anahtarı: Devşirme Sistemi 106
The Key to Loyalty And Merit: Recruiting System
Rahmi TEKİN; Yağmur ŞEN
4. Osmanlı Sefer Organizasyonlarında Hassa Mimarlar Ocağının Fonksiyonu (XVIII. Yüzyılda) 122
The Function of the Hassa Architects Corps in Ottoman Campaign Organizations (in the 18th Century)
Serhat KUZUCU
5. 491 Numaralı Tahrir Defterine Göre 1570 Yılında Havran Kazası'nın Nüfus Yapısı 131
The Demographic Structure of Hauran District in 1570 According To Tahrir Register Number 491
Mustafa İtri KÜÇÜKOĞLU
6. Osmanlı Devleti'nde Yöneten-Yönetilen İlişkileri (1094-1110/1683-1699) 147
The Ruler-Ruled Relationship in the Ottoman State (1094-1110/1683-1699)
Mine ÖZER

Tarih & Gelecek Dergisi

Journal of History & Future

Dr.
Uğur AVCI

uguravc@gmail.com

ORCID: https://orcid.org/0000-0002-6945-134X

Başvuruda bulundu. Kabul edildi.
Applied Accepted

Eser Geçmişi / Article Past: 19/05/2024 31/05/2024

Araştırma Makalesi

DOI: http://dx.doi.org/10.21551/jhf.1486713

Research Paper

Orjinal Makale / Original Paper

Osmanlı Taşrasında Belediye Teşkilatının Kuruluşu: Karacasu Belediyesi

*The Establishment of Municipal Organizations in The Ottoman
Periphery: Karacasu Municipality*

Öz

Osmanlı Devleti'nde ilk belediye teşkilatı 1854 yılında İstanbul'da kurulmuştur. İstanbul büyük bir şehir olduğu için 14 belediye dairesine bölünmesi planlanmıştır. Ancak sadece Beyoğlu ve Galata semtlerini kapsayan Altıncı Daire-i Belediye kurulabilmiştir. İstanbul'da Altıncı Daire-i Belediye'nin kurulmasının ardından taşrada belediye sistemi nasıl oluşturuldu? ve yaygınlaşması nasıl gerçekleşti?

Bu soru çerçevesinde yola çıktığımız çalışmada 1895 yılına kadar Nazilli'ye bağlı bir nahiye konumunda olan Karacasu'nun kaza statüsüne yükselmesi ve ardından belediye teşkilatının kurulmasıyla birlikte bölgede yaşanan ekonomik ve sosyal gelişim ile değişim ele alınacaktır. Ana kaynağını arşiv belgeleri ve devletin resmî yayınları olan salnâmelerin oluşturduğu bu çalışma ile Osmanlı Devleti'nin küçük bir şehrinde belediye teşkilatının kuruluş süreci, işleyişi ve şehrin gelişimi üzerine bir tablo oluşturmayı hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Taşra İdaresi, Yerel Yönetimler, Belediye Teşkilatı, Karacasu.

ATIF: AVCI, Uğur, "Osmanlı Taşrasında Belediye Teşkilatının Kuruluşu: Karacasu Belediyesi", *Tarih ve Gelecek Dergisi*, 10/2 (Haziran 2024), s. (71-92)

CITE: AVCI, Uğur, "The Establishment of Municipal Organizations in The Ottoman Periphery: Karacasu Municipality", *Journal of History and Future*, 10/2 (June 2024), pp. (71-92)

Tarih ve Gelecek Dergisi, lisanslama politikası ile telif hakkının ve kullanıcı haklarının açık olmasını sağlar. Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanır. / Journal of History and Future ensures that copyright and user rights are open with its licensing policy. Author(s) publishing with the journal retain(s) the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Abstract

The Ottoman Empire's first municipal organization, the Sixth Municipal District, was established in Istanbul in 1854. Recognizing Istanbul's vast size, plans were made to divide it into 14 municipal districts. However, due to various challenges, only the Sixth Municipal District, encompassing the Beyoğlu and Galata neighborhoods, was successfully established. How was the municipal system created in the provinces after the establishment of the Sixth Municipal District in Istanbul? And how did it become widespread?

Within the framework of this study, we will examine the economic and social development and transformation experienced in the region with the rise of Karacasu to district status in 1895, which was previously a sub-district affiliated to Nazilli, and the subsequent establishment of a municipality. Drawing primarily on archival documents and official state publications, namely annual, this study aims to construct a comprehensive picture of the establishment, operation, and impact of the municipal organization in a small Ottoman town.

Keywords: Provincial Administration, Local Administrations, Municipal Organization, Karacasu.

Giriş

Avrupa'da 12. yüzyıldan itibaren varlığını gördüğümüz belediye teşkilatı Doğu'da ve İslam şehirlerinde "kalantar" ve "hisbe" gibi çeşitli isimler altında var olmuştur.¹ Ancak bu oluşumlar tam olarak belediye teşkilatına karşılık gelmeyip, sadece belirli ölçülerde benzerlik taşımaktadır. Bu yüzden zaman içerisinde, Osmanlı Devleti'nde kadıların yaptığı gibi, belediyelerin sorumluluklarının bir kısımlarını yerine getirmişlerdir.

Weber'e göre Avrupa'nın gelişim göstermesinin en önemli nedeni şehir yaşamının kent yaşamına evrilmesidir.² Feodalizmden başlayan süreç kendine özgü yasa, yönetim ve hukuka sahip kentlerin oluşmasını sağlamıştır. Ancak halkın kent merkezlerine toplanması, feodal üretim ile halk arasındaki ilişkinin değişmesine; zanaat gruplarını korumak amacıyla lonca sistemlerinin oluşmasına neden olmuştur. Zaman içerisinde değişimine ve gelişimine devam eden kent ve kent yapısı, özellikle Avrupa'da belediye kavramının gelişmesine ve belediyelerin kent yönetiminde söz sahibi olmalarına doğru giden bir süreç yaşatmıştır.³

Avrupa'da belediyecilik alanında asıl dönüşüm Fransız İhtilali ve Sanayi Devrimi sonrasında toplumsal tabakada yaşanan değişimler sonucunda gerçekleşmiştir. Artık kentler birer sanayi merkezi haline gelmeye başlamıştır. Bu durum kentlerdeki nüfus

1 İlber Ortaylı, "Belediye", *DİA*, C. 5, İstanbul 1992, s. 398.

2 Burada terminolojik olarak vurgulanmak istenen nokta "şehir" ile "kent" arasındaki farktır. "Şehir" daha çok ortak bir yaşama, iradeye ve dayanışmaya odaklanırken "kent" ise daha gelişmişlikle birlikte bireyselliğe ve mekanik bir yaşamı tanımlamaktadır. Ayrıca Weber'in şehir hakkındaki görüşleri hakkında detaylı bilgi için bkz: Max Weber, *Şehir, Modern Kentin Oluşumu*, Çev. Musa Ceylan, Yarın Yayınları, İstanbul 2015.

3 Henri Pirenne, *Ortaçağ Kentleri*, Çev. Şadan Karadeniz, İletişim Yayınları, İstanbul 2011, ss. 125-155.

popülasyonunun artmasına ve çevre kirliliğine, çarpık kentleşmeye, düzensiz büyümeye doğru bir eğilime neden olmuştur. Böylelikle kentlerde düzen sağlamak amacıyla genelin yanı sıra halka doğrudan ulaşan bir idarî sistem, belediye teşkilatı oluşturulmuştur.

Osmanlı Devleti'nde bu süreç biraz daha farklı ilerlemiştir. Tanzimat'ın ilanına kadar Osmanlı merkez ve taşra teşkilatı içerisinde şehirler, eyaletler ve imtiyazlı bölgeler bulunmasına rağmen mahallî idare gibi bir kavram ve kuruluşun söz etmek mümkün değildi. 18. yüzyılda klasik dönemin ayanlık kurumundaki değişim ve dönüşümlerle birlikte vergilerin toplanması gibi mali konularda devlet ile halk arasında iletişimi sağlamakla görevli “şehir kethüdalığı” sistemi uygulamaya konulmuş olmakla birlikte kısa bir süre sonra bu uygulamadan vazgeçilmek zorunda kalınmıştır.⁴

Bütün bu eksikliklerin yanı sıra Tanzimatçı devlet adamları şehirlerdeki düzensizlikten rahatsızlardır. Öncelikli olarak büyük şehirlerdeki halkın gündelik hayatlarını aksatacak sorunların ortadan kalkması, ulaşım, su, konut ve sağlık gibi konuların çözüme kavuşturulması gerekmektedir. Bu dönemde Avrupa'da elçi olarak bulunduğu sırada iki toplum arasındaki farklılıkları gören Mustafa Reşit Paşa *bina yapımı ve imar işlerinin gelişmesi için Avrupa'ya şimdiden 10-15 çocuk gönderilmesi gerektiğini* rapor etmiştir.⁵

Tanzimat'ın ilanı sonrasında şehirlerde yaşanan gelişmeler sonucunda yeni bir örgütlenmeye ihtiyaç duyulmuş ve böylelikle “belediye” teşkilatı oluşturulmuştur. İlk olarak İstanbul'da, 1854 yılında Şehremaneti'nin kurulmasıyla denenen sistem, taşra için de bir model olacaktır. Ancak yeni kurulan belediye sistemi bekleneni karşılayamamıştır. Benzer durum taşra için de geçerli olmuş, *parasal ve örgütsel güçlükler nedeniyle yaygın bir uygulama alanı bulamamıştır*. Bunun üzerine şehrin ileri gelenlerinden bir komisyon toplanmışsa da yönetimi tek bir komisyona bırakamamışlardır. Büyük bir şehir olan İstanbul'un 14 belediye dairesine bölünmesini öngören bir model yapılmıştır. Ancak 1857 yılında 14 belediye dairesinin kurulamayacağına karar verilmiş, yapılan model içerisinde Altıncı Belediye Dairesi'ni oluşturan Beyoğlu ve Galata semtlerinde belediye teşkilatı vücuda getirilerek “Altıncı Daire-i Belediye” kurulmuştur.⁶

Osmanlı Devleti'nde ilk belediye girişimi dikkatle incelendiğinde, özellikle ticarî kapasitenin büyük olduğu yerlerin seçildiği görülecektir. İstanbul'da ilk oluşturulan belediye teşkilatının beklenen etkiyi vermemesinin ardından oluşturulan Altıncı Daire-i Belediye sınırları içerisinde bulunan Galata ve Beyoğlu, İstanbul'un en önemli ticaret bölgelerindendi. Buralarda sefaretler, yabancı iş adamları ve liman tesisleri gibi önemli alanlar bulunuyordu.⁷

1864 tarihinde yayımlanan Vilayet-i Umumiye Nizamnâmesi'nin dördüncü maddesine

4 İlber Ortaylı, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahallî İdareleri (1840-1880)*, TTK, Ankara 2011, ss. 13-14.

5 İlber Ortaylı, *a.g.e.*, s. 130.

6 İlhan Tekeli, “Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Kentsel Dönüşüm”, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, C. 4, İletişim Yayınları, İstanbul 1985, ss. 883-884; Sevgi Aktüre, “Osmanlı Devleti'nde Taşra Kentlerindeki Değişimler”, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, C. 4, İletişim Yayınları, İstanbul 1985, s. 894. Altıncı Daire-i Belediye hakkında detaylı bilgi için bkz: Zafer Toprak, “Altıncı Daire-i Belediye”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. 1, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1993, ss. 220-223.

7 İlber Ortaylı, *a.g.e.*, s. 31.

göre her köyde bir belediye idaresi kurulacağı belirtilmiştir.⁸ Ancak bu madde Osmanlı taşrasında hemen uygulama alanı bulmamıştır.⁹ Üç yıl sonra, 1867 yılında yayımlanan ve belediye çalışanlarının görevlerini belirleyen talimatnâmeye göre Osmanlı merkez ve taşrasında bulunan belediyelerin sorumluluk alanları belirlenmiştir. Talimatnâmeye göre belediyeler binalardan, kaldırımlardan, bütçe hazırlanmasından, çöp arabalarından, itfaiye teşkilatından, temizlikten, kimsesizlerin bakımından, ekmekçi, bakkal ve kasapların denetiminden, başıboş hayvanların toplanmasından, dilencilerin kontrolünden, yolların açık bulundurulmasından, eğlence yerleri ile çarşı ve pazarların denetiminden ve narh ile ölçülerden sorumlu olacaktır.¹⁰

Yayımlanan bu nizamnâme ile aynı zamana denk gelen, İstanbul dışındaki ilk belediye teşkilatları birer liman kenti olan Beyrut, Selanik ve İzmir’de kurulmuştur. Bu üç şehir ticarî hacmin oldukça büyük olduğu yerlerdi. Bu şehirlere gelen yerli ve yabancı tüccarın bütün ihtiyaçlarını karşılayarak ticarî canlılığın kesintisiz olarak devam etmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda başkent haricinde açılan ilk belediyelerden birisi İzmir olmuştur. Osmanlı Devleti’nin en önemli ve büyük ihracat limanlarından birisine sahip olan İzmir’de, şehre gelen yabancı tüccarların da istekleri doğrultusunda 1868 yılında bir belediye teşkilatının kurulmasına karar verilmiştir.¹¹

İstanbul’daki Altıncı Daire-i Belediye, yaptığı çalışmalarla Osmanlı’daki pek çok şehre örnek olmuş, 1871 Vilayet Nizamnâmesi’nde taşradaki belediye teşkilatı ile belediye meclislerinin kuruluşları, görev ve sorumluluk bu çalışmalara göre belirlenmiştir. Adı geçen nizamnâmeye göre, Belediye Meclisleri, vali, mutasarrıf ve kaymakamın bulunduğu her şehir ve kasabada kurulacaktır. Belediye Meclisi’nin reisi olacak kişi mutasarrıfın ve ardından valinin onayı ile getirilecektir. Aynı nizamnâmede belediyelerin haftada iki gün toplanacağı, imar denetimi, yol ve kaldırım yapımı ve onarımı, su yollarının bakımı, çevrenin düzen ve temizliği, ulaşım araçlarının sağlanması, yangın tulumbarı kurmak gibi bazı sorumlulukları belirlenmiştir.¹² 1876 yılında I. Meşrutiyet’in ilanı sırasında Anadolu’da belediye teşkilatının yeterince yaygın ve etkili olmaması 1871 Vilayet Nizamnâmesi’nin belediyelere ilişkin maddelerinin hemen yürürlüğe konulmadığının, sadece kâğıt üzerinde kaldığının en büyük göstergesidir.¹³

Büyük liman şehirlerinin yanı sıra 1877 yılında Meclis-i Mebusan’dan çıkarılan Vilâyat Belediye Kanunu ile bütün Osmanlı şehirlerinde belediye teşkilatı yaygınlaştırılmaya çalışılmıştır. Bu noktaya özellikle değinen Aktüre belediyelerin çoğaltılmasının *kent yönetiminin değişim sürecinde en önemli girişim olarak nitelendirileceğini* vurgulamıştır. Bu kanuna göre, şehirlerin nüfusları dikkate alınacak, dört yıl için 6-12 kişilik bir “belediye

8 “[Teşkilat-ı] Vilâyât Nizamnâmesi”, *Düstûr*, I. Tertip, 1. Cilt, s. 608.

9 İlber Ortaylı, *a.g.m.*, s. 400.

10 “Vilâyet dahilinde olan şehir ve kasabalarda teşkil olunacak daire-i belediye meclislerinin suret-i tertibi ve memurlarının vezaifi hakkında talimattır”, *Düstûr*, I. Tertip, 2. Cilt, ss. 491-497.

11 Erkan Serçe, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e İzmir’de Belediye (1868-1945)*, Dokuz Eylül Yayınları, İzmir 1998, s. 54.

12 “İdâre-i Umûmiye-i Vilâyet Nizamnâmesidir”, *Düstûr*, I. Tertip, I. Cilt, ss. 648-650.

13 Musa Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, TTK, Ankara 2013, ss. 273-274.

meclisi” oluşturulacaktır. Bu meclis içerisinde ise bir “belediye reisi” seçilecek, bu kişi de hükümet tarafından görevine atanacaktır.¹⁴ Buradaki amaç devletin bütün noktalarına hâkimiyeti yaymak, halka yakın olmak, şehir ve halkın ihtiyacı olan yol, kaldırım, su, kanalizasyon, sokak aydınlatması ve temizlik gibi hizmetlerin yapılmasıydı. Ancak yeni kurulan belediyeler belirli açılardan eksik kalmıştır. Mesela yargı gücü yoktur, gelir kaynakları oldukça sınırlıdır. Vakıflar ise belediyeye bağlanmamış, bu yüzden şehirlerde ikilik oluşmuştur. Yeni belediyelerin karar organlarında sadece *emlak ve akar sahipleri temsil edildiğini* belirten Tekeli, bu kuralın *sınıfsal farklılaşmanın belirginleştiği bir dönemde getirildiği düşünülürse, yeni kentli ögelerin yönetime katılmadığı* öngörüsünde bulunmaktadır.¹⁵

Vilâyat Belediye Kanunu’nda her şehir ve kasabada bir belediye meclisi kurulması ile belediye teşkilatının görev ve sorumlulukları belirlenmiştir.¹⁶ Ancak nahiyeler hakkında yeterli bilgi verilmemiştir. Bu yüzden Osmanlı taşrasında belediye meclislerinin seçilmesi uzun zaman almış, seçimler düzensiz yapılmaya başlanmıştır. Bu da bir yönetim sorunu oluşturmuştur. Ancak bunun yanında parasal ve personel sorunları da etkilenince, genellikle *belediye örgütü kent yönetiminde fazla etkin olamamıştır*.¹⁷

Belediye Kanunu’na rağmen Anadolu’nun pek çok noktasında belediye teşkilatı ya oluşturulamamış ya da kâğıt üzerinde kurulmuştur. Bazı bölgelerde halkın şehir düzeni ve belediye hizmetleri olarak fazla beklentilerinin olmaması bu duruma neden olarak gösterilebilir. Çünkü halk, herhangi bir yeni örgütlenme içerisinde girebilecek kadar canlı bir şehir hayatına sahip değildi. Bu durumu bir düzene sokmak amacıyla belediye reisi ve üyelerinin seçilmesi ve devlet adına halk için çalışması gerekiyordu. Belediye reisleri genellikle yerel eşraftan ve bölgenin ileri gelen isimlerinden seçiliyordu. Ancak şehir nüfusları büyük oranda Müslümanlardan oluşmasına belediye meclislerinde yeteri kadar üye bulunduramamıştı. Çünkü hem üye seçmek hem de seçilmek için belirli koşullar vardı. Mesela Osmanlı tebaasından olan ve yılda en az 100 kuruş vergi veren kişiler üye olarak seçilebiliyordu. Seçmen olmak için ise gerekli şartların yanı sıra belediye sınırları içerisinde en az bir emlakî bulunması ve yılda en az 50 kuruş vergi vermesi gerekiyordu.¹⁸

Belediye Kanunu’nun oluşturulmasının hemen ardından Aydın Sancağı’nda bazı kazalarda belediye daireleri oluşturulmaya başlanmıştır. Sancakta yeni kurulan bu belediye teşkilatı Osmanlı Devleti’nin diğer bölgelerine nazaran *daha erken sayılabilecek bir tarihte* başladığına vurgulayan Pullukçuoğlu Yapucu, Aydın Sancağı’nın *belediye örgütünün kamuoyuna karşı ilk sınavlarından birisini verdiği*ne dikkat çekmiştir.¹⁹ Bu sınavlardan ilki Nazilli’de yaşanmıştır. Belediye Kanunu’ndan sonra iki yıl gibi kısa bir süre içerisinde Nazilli Kazası’nda bir belediye meclisi oluşturulmuştur. Bu mecliste diğerlerinden farklı

14 Sevgi Aktüre, *a.g.m.*, s. 894.

15 İlhan Tekeli, *a.g.m.*, s. 884.

16 “Vilâyat Belediye Kanunu”, *Düstûr*, I. Tertip, 4. Cilt, ss. 538-540.

17 Sevgi Aktüre, *a.g.m.*, s. 895.

18 Sevgi Aktüre, *a.g.m.*, s. 894.

19 Olcay Pullukçuoğlu Yapucu, *Modernleşme Sürecinde Bir Sancak: Aydın*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2007, s. 218.

olarak Raşid ve Hacı Mehmed Efendiler birlikte reislik yapmışlardır.²⁰

Vilâyat Belediye Kanunu'na neredeyse 10 yıl sonra ek yapılmıştır. 11 Kasım 1886 tarihli bu ek iradeye göre, vilayet idare meclisince uygun görüldüğü takdirde, nahiye merkezlerinde ve *kabil-i imar olan* büyük köylerde belediye teşkilatı kurulabilecektir. Ancak büyük sayılabilmesi için nasıl bir özelliğe sahip olması gerektiği belirtilmemiştir. Yeni kurulacak bu belediye teşkilatı genellikle büyük belediyelerin birer şubesi gibi oluşturulmuş ve onlara bağlı olarak çalıştırılmıştır. Böyle bir karar alınmasının amacı küçük belediyelerin yeterli gelire sahip olmamasıdır. Büyük bir belediyeye bağlanarak hizmet konusunda yetersiz kalmasının önüne geçilmiş, bağlı bulunduğu belediye tarafından desteklenmiştir.²¹

Osmanlı belediye teşkilatında yaşanan bu değişiklikler ve gelişimlerin, taşradaki yansıması nasıl oldu? Bu soru çerçevesinde yola çıktığımız bu çalışmada 1895 yılına kadar Nazilli'ye bağlı bir nahiye konumunda olan Karacasu'nun kaza statüsüne yükselmesi ve ardından belediye teşkilatının kurulmasıyla birlikte yaşadığı değişim ele alınacaktır. Böylelikle Osmanlı Devleti'nin küçük bir şehrinde belediye teşkilatının kuruluş süreci, işleyişi ve şehrin gelişimi üzerine bir tablo oluşturmayı hedeflemekteyiz. Bu noktada araştırmamız, Tekeli'nin şehir araştırmalarını ayırdığı beş dönemden ilkinde denk gelmektedir ki bu da 19. yüzyılın ikinci yarısından Cumhuriyet'in ilanına kadar olan dönemi²² kapsamaktadır. Çünkü bu dönem pek çok tarihinin vurguladığı üzere 19. yüzyılda Osmanlı'nın oluşturduğu "modern devlet" imajı²³ ile padişahın gücün tek temsilcisi ve görünmez olması düşüncesi bir kenara bırakılarak *yönetenin ve yönetilenin farklı biçimlerde görünürlük kazandığı yeni bir ilişki biçimi* oluşturulduğu bir zaman dilimidir.²⁴

Karacasu Belediyesi'nin Kurulması

Coğrafi konumu itibarıyla büyük oranda dağlarla çevrili olan, günümüzde UNESCO Dünya Mirası Listesi'nde de yer alan Afrodisyas Antik Kenti ile ünlü Karacasu İlçesinin sadece kuzey tarafı Menderes Ovası'na bağlanan bir düzlüğe sahiptir. 19. yüzyılın önemli Fransız seyyahlarından olan ve Batı Anadolu kentleri hakkında ayrıntılı bilgiler veren Texier, Karacasu ile ilgili olarak bölgede bulunan antik yerleşimlerden Antiohia'nın

20 Aysun Sarıbey Haykıran, Mehmet Başaran, "Osmanlı Taşrasında Belediye Teşkilatının Kuruluşu: Nazilli Belediyesi Örneği", *Geçmişten Geleceğe II. Nazilli Sempozyumu (Cumhuriyet'imizin 100. Yılına Armağan)*", 9-11 Ekim 2023, Nazilli, Aydın 2023.

21 Engin Berber, Erkan Serçe, *Karşıyaka Tarihi*, Karşıyaka Belediyesi, İzmir 2011, ss. 295-296.

22 Tekeli'nin dönemlendirmesi hakkında detaylı bilgi için bkz: İlhan Tekeli "Kent Planlaması ve Kent Araştırmaları", *Türkiye'nin Kent Planlama ve Kent Araştırmaları Tarihi Yazıları*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2011, ss. 302-367.

23 Ayrıntılı bilgi için bkz: Cengiz Kırlı, *Sultan ve Kamuoyu, Osmanlı Modernleşme Sürecinde "Havadis Jurnalleri" (1840-1844)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2009; Nadir Özbek, "Osmanlı'dan Günümüze", Göksun Akyürek, *Bilgiyi Yeniden İnşa Etmek: Tanzimat Döneminde Mimarlık, Bilgi ve İktidar*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2011.

24 Yasemin Avcı, *Osmanlı Hükümet Konakları, Tanzimat Döneminde Kent Mekânında Devletin Erki ve Temsili*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2016, s. 23.

“enkazı” üzerine kurulan Yenişehir’den bahseder²⁵ ki burası diğer bir antik yerleşim yeri olan Afrodisyas olarak bilinen bölgedir. Zaman içerisinde Yenişehir isminin yerini Karacasu’ya bırakmış olması²⁶ Karacasu’nun oldukça eski bir yerleşim yeri olduğunu göstermektedir.

Osmanlı idari sisteminde 18. yüzyılda genellikle kasaba veya kaza olarak geçen Karacasu²⁷ 19. yüzyılın ilk yarısında yapılan nüfus ve temettuat sayımlarında genellikle kaza statüsünde olmasına rağmen²⁸ yüzyılın ikinci yarısından itibaren Nazilli’ye bağlı bir nahiye olarak kayıtlarda geçmektedir. Ancak Karacasu Kazası’nın ne zaman ve niçin nahiye statüsüne düşürüldüğünü bilemiyoruz. Fakat uzun bir dönem Nazilli’ye bağlı kaldıktan sonra 1887 yılında kaza statüsüne yükseltilmesi için çalışmalar başlatılmıştır.²⁹ Lâkin bu çalışmalar 10 yıl gibi bir süre sonra sonuca kavuşacaktır. Çünkü bu süreçte Denizli ve Aydın sancaklarında bulunan Buldan, Sarayköy ve Karacasu nahiyelerinde idari anlamda değişikliğe gidilerek kaza statüsüne yükseltilmeleri gündeme gelmiştir. Ancak Buldan ve Sarayköy kaza statüsüne yükseltilirken Karacasu nahiye olma konumunu sürdürmüştür.³⁰ Her ne kadar 1887 tarihinde Karacasu’nun nahiyeden kazaya “tahvili” başarısızlıkla sonuçlanmış olsa da³¹ 1892 yılına gelindiğinde Karacasu’nun tekrar kazaya dönüştürülme teklifi ile karşılaşılıyor.³² Bunda Karacasu’nun idarî olarak bağlı bulunduğu Nazilli Kazası’na uzak olması, kaza olabilecek kadar geniş ve büyük bir yapıya sahip olması,³³ halk tarafından da kaza statüsüne yükseltilmesi taleplerinin artmasında etkili olmuştur.³⁴ Bunun sonucunda Aydın Valiliği’nden konu ile ilgili bir görüş istenmiştir.³⁵ Valiliğin görüşü sonrasında H. 1311/M. 1893-94 tarihinde Karacasu’nun kaza statüsüne sahip olduğu, halkın sorun yaşamaması için gerekli memurların bir an önce tayin edilmesi gerektiği arşiv yazışmalarında karşımıza çıkmıştır.³⁶ Ancak H. 1311/M. 1893-94³⁷ ve H. 1312/M. 1894-

-
- 25 Charles Texier, *Küçük Asya Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi*, C. 2, Çev. Ali Suat, Yay. Haz. Kazım Yaşar Koprıman, Musa Yıldız, Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı, Ankara 2002, s. 425.
- 26 Mehmet Başaran, *19. Yüzyılda Karacasu, Temettuat Defterleri ve Salnameler Kapsamında*, Karacasu Geliştirme ve Eğitim Vakfı Yayınları, İzmir 2000, s. 17.
- 27 Arşiv kayıtları incelendiğinde Karacasu 1768’de kasaba (BOA, C..DH., 117/5815), 1774 yılında ise kaza olarak kayda geçmiştir (BOA, TS.MA.e, 792/33).
- 28 Mehmet Başaran, *Tanzimat Dönemi Nüfus Sayımlarında Karacasu Kazası*, Kriter Yayınevi, İstanbul 2021, s. 17; Mehmet Başaran, *19. Yüzyılda Karacasu, Temettuat Defterleri ve Salnameler Kapsamında*, Karacasu Geliştirme ve Eğitim Vakfı Yayınları, İzmir 2000, s. 11. Burada belirtilen “kaza” bir idarî yapı olmayıp, kadı tarafından yönetilen bölgeye verilen bir addır (Fethi Gedikli, “Kazâ”, *DİA*, C. 25, Ankara 2022, ss. 118-119). Ancak 1842 yılında yapılan yeni bir düzenleme ile “kaza” bir idarî birim haline getirilmiştir (Özlem Gülenç İğdi, *Tanzimat’tan Sonra İdari Yapılanmada Ankara Örneği (1842-1908)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2009, s. 31).
- 29 BOA, DH.MKT., 1420/25.
- 30 BOA, DH.MKT., 1435/14.
- 31 BOA, DH.MKT., 1506/37.
- 32 BOA, DH.MKT., 1946/52.
- 33 BOA, DH.MKT., 1954/78; BOA, DH.MKT., 1957/76.
- 34 BOA, DH.MKT., 41/35.
- 35 BOA, DH.MKT., 2063/56.
- 36 BOA, DH.MKT., 2067/100.
- 37 *H. 1311 Tarihli Aydın Vilâyet Salnâmesi*, s. 316.

95³⁸ tarihli vilayet salnâmelerinde Karacasu'nun hâlâ Nazilli'nin bir nahiyesi olarak kayda geçmiştir. Karacasu ilk defa H. 1313/M. 1895-96 tarihli vilayet salnâmesinde kaza olarak belirtilmiştir.³⁹

Karacasu kaza statüsüne ulaşana kadar yönetimin başında “nevahi müdürü/müdüran-ı nevahi” bulunuyordu. 1878-79 tarihinde sadece nahiye müdürü Said Efendi⁴⁰ kayda geçerken zaman içerisinde rûsûmat,⁴¹ naib,⁴² tahrirat ve vergi kâtibi,⁴³ sandık emini,⁴⁴ zabıta mülazımı,⁴⁵ telgraf ve posta memurluğu⁴⁶ gibi memuriyetler çoğalmaya başlamıştır. Belediye teşkilatı oluşturuluncaya kadar Karacasu'da bu memuriyetlerde sadece Müslümanlar görev yapmıştır.

Karacasu Nahiye Müdürü	Göreve Geldiği Yıl
Said Efendi	H. 1296/M. 1878-79 – H. 1297/M. 1879-80
(---) ¹ Efendi	H. 1298/M. 1880-81
Rıfat Bey	H. 1300/M. 1882-83 – H. 1308/M. 1890-91
İbrahim Ethem Efendi	H. 1311/M. 1893-94
Ahmed Nuri Efendi	H. 1312/M. 1894-95

Tablo 1: Karacasu Nahiyesi Müdürleri ve Görev Süreleri⁴⁷

Rıfat Bey, Karacasu'da en uzun süre nahiye müdürlüğü yapan kişidir. 1882-83 yıllarında başladığı görevini 10 yıl gibi bir süre sürdürmüş ve yerini İbrahim Ethem Efendi'ye bırakmıştır. Rıfat Efendi bu kadar uzun süre görev yapmasından anladığımız üzere bölgenin ileri gelenlerinden, tanınmış isimlerinden birisidir. Ancak 10 yıllık iktidarını başlarda

38 H. 1312 Tarihli Aydın Vilâyet Salnâmesi, s. 339.

39 H. 1313 Tarihli Aydın Vilâyet Salnâmesi, s. 309.

40 H. 1296 Tarihli Aydın Vilâyet Salnâmesi, s. 107.

41 H. 1296 Tarihli Aydın Vilâyet Salnâmesi, s. 104.

42 H. 1300 Tarihli Aydın Vilâyet Salnâmesi, s. 170; H. 1301 Tarihli Aydın Vilâyet Salnâmesi, s. 193; H. 1302 Tarihli Aydın Vilâyet Salnâmesi, s. 172; H. 1303 Tarihli Aydın Vilâyet Salnâmesi, s. 143; H. 1304 Tarihli Aydın Vilâyet Salnâmesi, s. 341; H. 1306 Tarihli Aydın Vilâyet Salnâmesi, s. 185; H. 1308 Tarihli Aydın Vilâyet Salnâmesi, C. 1, s. 157; H. 1311 Tarihli Aydın Vilâyet Salnâmesi, s. 316; H. 1312 Tarihli Aydın Vilâyet Salnâmesi, s. 339.

43 H. 1297 Tarihli Aydın Vilâyet Salnâmesi, s. 113; H. 1298 Tarihli Aydın Vilâyet Salnâmesi, s. 143; H. 1299 Tarihli Aydın Vilâyet Salnâmesi, s. 165; H. 1300 Tarihli Aydın Vilâyet Salnâmesi, s. 170; H. 1301 Tarihli Aydın Vilâyet Salnâmesi, s. 193; H. 1302 Tarihli Aydın Vilâyet Salnâmesi, s. 172; H. 1303 Tarihli Aydın Vilâyet Salnâmesi, s. 143; H. 1304 Tarihli Aydın Vilâyet Salnâmesi, s. 341; H. 1306 Tarihli Aydın Vilâyet Salnâmesi, s. 185; H. 1308 Tarihli Aydın Vilâyet Salnâmesi, C. 1, s. 157; H. 1311 Tarihli Aydın Vilâyet Salnâmesi, s. 316; H. 1312 Tarihli Aydın Vilâyet Salnâmesi, s. 339.

44 H. 1300 Tarihli Aydın Vilâyet Salnâmesi, s. 171; H. 1301 Tarihli Aydın Vilâyet Salnâmesi, s. 193; H. 1302 Tarihli Aydın Vilâyet Salnâmesi, s. 172; H. 1302 Tarihli Aydın Vilâyet Salnâmesi, s. 142;

45 H. 1302 Tarihli Aydın Vilâyet Salnâmesi, s. 172.

46 H. 1311 Tarihli Aydın Vilâyet Salnâmesi, s. 316; H. 1312 Tarihli Aydın Vilâyet Salnâmesi, s. 339.

47 H. 1296 Tarihli Aydın Vilâyet Salnâmesi, s. 107; H. 1297 Tarihli Aydın Vilâyet Salnâmesi, s. 113; H. 1298 Tarihli Aydın Vilâyet Salnâmesi, s. 143; H. 1300 Tarihli Aydın Vilâyet Salnâmesi, s. 170; H. 1301 Tarihli Aydın Vilâyet Salnâmesi, s. 193; H. 1302 Tarihli Aydın Vilâyet Salnâmesi, s. 172; H. 1303 Tarihli Aydın Vilâyet Salnâmesi, s. 143; H. 1304 Tarihli Aydın Vilâyet Salnâmesi, s. 341; H. 1306 Tarihli Aydın Vilâyet Salnâmesi, s. 185; H. 1308 Tarihli Aydın Vilâyet Salnâmesi, C. 1, s. 157; H. 1311 Tarihli Aydın Vilâyet Salnâmesi, s. 316; H. 1312 Tarihli Aydın Vilâyet Salnâmesi, s. 339.

kötüye kullanan Rıfat Bey, “sû’-i ahvâl” hareketlerde bulunarak insanlar üzerinde baskı oluşturmuştur. Rıfat Bey’in “sû’-i ahvâl” hareketlerini tam olarak tespit edemesek de bir süre sonra halkın bu baskı altında daha fazla yaşamak istemediğini anlıyoruz. 1886 yılında toplanan Karacasulular, Nahiye Müdürü Rıfat Bey’i “kötü davranışlarından dolayı” şikâyet etmişlerdir. Bu şikâyet sonucunda ise hakkında tahkikat başlatılmıştır.⁴⁸ Karacasuluların bu girişimi etkisini göstermiş olacak ki Rıfat Bey’in davranışları değişmiştir. Sanki insanlara baskı uygulayan, gücünü kötüye kullanan Rıfat Bey gitmiş, yerine şehri için, Karacasu için çalışan yeni bir Rıfat Bey gelmişti. Karacasu’nun gelişimi için çalışmalara başlamış, depo ve cephanelik yapılması için girişimlerde bulunmuş,⁴⁹ vilayette yaygın olan eşkıyalık faaliyetlerine karşı çıkmış, kendi bölgesi ve çevresinde bulunan eşkıyaların yakalanması konusunda özellikle çalışmıştır.⁵⁰ Böylelikle nahiye müdürlüğünün ilk dönemlerinde Karacasululara baskı uygulayan Rıfat Bey, şikâyet sonrasında kendisini şehre adanmış, Karacasu’nun gelişmesi için çalışmış, belki de onun sayesinde şehir büyümüş ve kaza statüsü kazanmak için önemli adımlar atmıştır. Bu çalışmaları sonucunda ise *hüsn-i hizmetlerinden dolayı* taltif edilmişti.⁵¹

Artık Karacasu Nahiyesi büyümeye başlamıştır. Bu büyümeyi nüfus açısından da görebiliyoruz. 1840-41 yılındaki nüfus sayımında şehirde 7023 Müslüman nüfus bulunurken,⁵² 1844-45 tarihli temettuat sayımında tahmini olarak 9650’ye yükselmiştir.⁵³ 1890 yılına geldiğinde artık nüfus sayımlarına kadınlar da dahil edilmiştir. Böylelikle Karacasu’nun kayda geçen nüfusu daha da artmıştır. 1890 yılında 17.799,⁵⁴ 1895’te Rumlarla birlikte 18.113’e yükselmiştir.⁵⁵

Karacasu’nun 1895-96 yılında kaza statüsüne yükseltilmesiyle birlikte belediye idaresinin kuruluşu aynı döneme denk gelmiştir.⁵⁶ Bu dönemde sekiz mahalleden oluşan şehrin nüfusu 18 bini geçmiş ve şehir farklı etnik kimliklerin yaşadığı bir yer olmuştur. Hacı Panayot Ağa’nın Kaza Meclisi’ne seçilmiş üyeler arasında olması, Karacasu’nun yönetim kademelerinde etnik farklılıkları görmemizi sağlamıştır.⁵⁷

Karacasu’da 1895 yılında belediyenin kurulmasının ardından ilk başkanlığa Hacı Emin Efendi getirilmiştir. Belediye teşkilatı henüz yeni oluşturulmaya başlandığı için azalar seçilememiştir. Belediye dairesinde Hacı Emin Efendi’den başka sadece Abdullah

48 BOA, DH.MKT., 1380/23.

49 BOA, DH.MKT., 1964/88.

50 BOA, DH.MKT., 1900/42.

51 BOA, DH.MKT., 2041/76.

52 Mehmet Başaran, *Tanzimat Dönemi Nüfus Sayımlarında Karacasu Kazası*, Kriter Yayınevi, İstanbul 2021, s. 19.

53 Mehmet Başaran, *19. Yüzyılda Karacasu, Temettuat Defterleri ve Salnameler Kapsamında*, Karacasu Geliştirme ve Eğitim Vakfı Yayınları, İzmir 2000, s. 33.

54 *H. 1308 Tarihli Aydın Vilâyet Salnâmesi*, C. 2, ss. 499-500.

55 *H. 1312 Tarihli Aydın Vilâyet Salnâmesi*, s. 340.

56 Karacasu Belediyesi’nin ambleminde ve belediye sitesinde kuruluş tarihi 1867 olarak gösterilmiştir (<http://www.karacasuaydin.bel.tr/karacasu-tarih%c3%a7esi.html>). Ancak bu tarihin kaynağı nedir? Nasıl belirlendiler? Nereden aldılar? Bu sorular şimdilik belirsizliğini korumaktadır. Muhtemelen Osmanlı Devleti’nde belediye teşkilatının kuruluşu baz alınarak bu tarih belirlenmiştir.

57 *H. 1313 Tarihli Aydın Vilâyet Salnâmesi*, ss. 309, 312; *H. 1314 Tarihli Aydın Vilâyet Salnâmesi*, s. 306.

Efendi bulunuyordu. Abdullah Efendi, dairenin henüz ilk adımlarını attığı bu dönemde hem kâtip hem de sandık emini görevlerini yapmıştır.⁵⁸

Karacasu kaza olduktan sonra hızla büyümeye başlamıştır. Şehirde maarif komisyonu oluşturulmuş, nüfus ve tapu memurlukları kurulmuş, zabıta ve polis ile Kırk Sekizinci Alayın İkinci Karacasu Redif Taburu oluşturularak şehirdeki kolluk kuvvetleri sayısında önemli artış yaşanmıştır.⁵⁹

Hacı Emin Efendi ve Abdullah Efendi görevlerin 1897 yılına kadar sürdürmüşlerdir.⁶⁰ Bu yıla kadar belediye teşkilatının düzenlenmesinin devam ettiğini anlıyoruz. Çünkü yine belediye azalığına kimse seçilmemiş olmasına rağmen şehir büyümeye başlamış, mahalle ve köy sayısı 30'a ulaşmıştır. Zabıtalardan sayısının artmış, var olan memurlukların yanına reji ve duyun-u umumiye memurlukları da eklenmiştir.⁶¹

Hacı Emin Efendi'den sonra belediye reisliğine Hacı Ahmed Efendi gelmiştir. Abdullah Efendi'nin yerine ise kâtip ve sandık emini olarak Zuhuri Efendi atanmıştır. Artık belediye için aza seçimi yapılmıştır. Hacı Ali Ağa, Hacı Mustafa Ağa isimli iki Müslüman ve Todori Efendi ile Nikola Efendi isimli iki Rum, Karacasu'nun ilk seçilmiş azalarıdır.⁶²

19. yüzyılın ikinci yarısı, Osmanlı Devleti'nin salgın hastalıklarla yoğun olarak mücadele ettiği bir dönemdir. Bu amaçla, yeni kurulma aşamasında olan hemen hemen her belediyeye birer belediye tabibi görevlendirilmiştir. Böylelikle halkın hastalıklarla mücadelesine yardımcı olunacak, özellikle İstanbul'da üretimi yapılan veya yurtdışından getirilen aşular bu tabipler aracılığıyla halka ulaştırılacaktır. Bu dönemde Osmanlı Devleti'nin pek çok noktasında olduğu gibi Karacasu Belediyesi'nde de bir tabiplik oluşturulmuştur. Ancak ne yazık ki henüz bir doktor bulunamamış, memuriyet boş kalmıştır.⁶³

Hacı Ahmed Efendi'nin belediye reisi seçildiği H. 1315 (M. 1897-98) yılında Karacasu oldukça geniş bir yapıya sahiptir. Var olan veya yeni açılan memuriyetlerin yanı sıra eğitim konusunda da ilerleme yaşanmıştır. Müslümanlar için var olan okul ve öğrenci sayısında artış görülmektedir. Ayrıca Rüşdiye ve İbtidaiye Mekteplerine ek olarak Karacasu'da yaşayan Rumların eğitim faaliyetlerini sürdürebilmeleri için bir İbtidai Mektep açılmıştır.⁶⁴

Hacı Ahmed Efendi'nin bir yıllık reisliğinin ardından belediyenin başına Mustafa Efendi gelmiştir. Mustafa Efendi döneminde belediye azalarının sayısı artmakla birlikte bir önceki dönemde iki Müslüman iki Rum aza ile sağlanan Müslüman ve Gayrimüslim dengesi bu dönemde sağlanamamıştır. Beş Müslümana karşılık sadece İstavri Efendi belediye dairesine aza olarak seçilmiştir. Ayrıca belediye teşkilatında yaşanan bu genişlemeye karşılık belediye tabipliğine henüz bir doktor bulunamamıştır.⁶⁵

58 H. 1313 Tarihli Aydın Vilâyet Salnâmesi, s. 309.

59 H. 1313 Tarihli Aydın Vilâyet Salnâmesi, ss. 310-311.

60 H. 1314 Tarihli Aydın Vilâyet Salnâmesi, ss. 303-304.

61 H. 1315 Tarihli Aydın Vilâyet Salnâmesi, ss. 309-311.

62 H. 1315 Tarihli Aydın Vilâyet Salnâmesi, s. 310.

63 H. 1315 Tarihli Aydın Vilâyet Salnâmesi, s. 310.

64 H. 1315 Tarihli Aydın Vilâyet Salnâmesi, s. 310.

65 H. 1316 Tarihli Aydın Vilâyet Salnâmesi, s. 289.

Mustafa Efendi'den sonra Belediye Dairesi reisliğine Ali Rıza Efendi geçmiştir. Bu dönemde belediye aza sayısında azalma yaşanmış, Müslüman aza sayısı üçe düşürülmüştür. Rum aza İstavri Efendi ise yine görevine devam etmiştir. Şehirde ise olumsuz anlamda bir değişim yaşanmıştır. 30 olan mahalle ve köy sayısı 23'e düşmesinden⁶⁶ kaynaklı şehrin küçülmeye başladığını anlıyoruz.

Ali Rıza Efendi sadece belediye reisliği yapmamış, aynı zamanda Karacasu'da bulunan Tedarik-i Vesait-i Nakliye-i Askeriye Komisyonu'na da başkanlık etmiştir.⁶⁷ Taşrada bulunan bu komisyon, Tekalif-i Harbiye Komisyonlarına bağlı çalışıyordu. Normalde taşradaki bu komisyona ilçe kaymakamı başkanlık yapıyor, sadece büyük şehirlerde komisyonların müdürlüğünü belediye başkanları yürütmüştür.⁶⁸ Ancak Karacasu'da istisnai bir durum yaşanmış ve komisyonu başkanlığını dönemin belediye reisi Ali Rıza Efendi yapmıştır. Kendisinden sonra gelen belediye reisi Mustafa Bey de komisyon başkanlığını devam ettirmiştir.⁶⁹

Bu dönemde belediye tabipliğine yine kimsenin atanmadığı görülmektedir. Ancak salnâmede H. [1]314 senesinde (M.1896-97), henüz azaların bile seçilmediği bir dönemde 1000 çocuğun *telkih-i cüderî* (çiçek aşısı) olduğu kaydedilmiştir.⁷⁰ Belediye dairesine henüz bir doktorun atanmadığı dönemde aşının kim ya da kimler tarafından yapıldığını bilemiyoruz. Ancak muhtemelen çocukların aşıları II. Abdülhamid'in görevlendirdiği seyyar doktorlar tarafından yapılmıştır. Çünkü Karacasu Belediyesi'ne tabip olarak atanan ilk isim olan Anagosti Efendi 20. yüzyılın ilk yıllarında göreve başlamıştır.⁷¹ Anagosti, belediye tabibi olarak görev yaptığı süre boyunca salgın hastalıklarla mücadele konusunda yaptığı yararlı çalışmalardan dolayı *rütbe-i salis* ile taltif edilmiştir.⁷²

Uzun bir süre belediye reisliği yapan Ali Rıza Efendi, H. 1323/M. 1905-6 yılında görevini Mustafa Bey'e devretmiştir. Bu dönemde beş aza içerisinde Yorgi Efendi tek Gayrimüslim aza olarak görevini sürdürmüştür. Azalar arasında Ali Rıza Efendi de bulunuyordu.⁷³ Ancak bir önceki belediye reisi Ali Rıza Efendi mi, yoksa isim benzerliği mi bilemiyoruz. Belki de reisliği bıraktıktan sonra belediye azası olarak tekrar belediye içerisinde çalışmaya devam etmiş olabilir.

Mustafa Bey'in belediye reisliği döneminde Karacasu gelişmeye ve büyümeye devam etmiştir. Yeni mektepler kurulmuş ve öğrenci sayıları artmaya başlamıştır.⁷⁴ Bu dönemde belediye tabipliğinde değişim yaşanmıştır. Anagosti Efendi'nin yerine başka bir

66 H. 1317 Tarihli Aydın Vilâyet Salnâmesi, ss. 270, 272.

67 H. 1320 Tarihli Aydın Vilâyet Salnâmesi, s. 234.

68 Cezmi Tezcan, *Tekalif-i Harbiye ve Tekalif-i Milliye Örneklerinde Savaş Dönemleri Mâli Politikaları*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2005, s. 74.

69 H. 1323 Tarihli Aydın Vilâyet Salnâmesi, s. 216.

70 H. 1317 Tarihli Aydın Vilâyet Salnâmesi, s. 270.

71 H. 1320 Tarihli Aydın Vilâyet Salnâmesi, s. 234.

72 BOA, DH.MKT., 740/64.

73 H. 1323 Tarihli Aydın Vilâyet Salnâmesi, s. 216.

74 H. 1323 Tarihli Aydın Vilâyet Salnâmesi, s. 217.

Gayrimüslim olan Astoraki Danobulos [Danopoulos] Efendi tabip olarak atanmıştır.⁷⁵ İki yıl boyunca tabiplik görevini sürdüren Astoraki Danobulos [Danopoulos] Efendi'den sonra Bozdoğan'da görev yapan tabip Mustafa Efendi, Karacasu Belediyesi'nin ilk Müslüman doktoru olarak göreve başlamıştır.⁷⁶

Karacasu Belediye Başkanları	Göreve Geldiği Yıl
Hacı Emin Efendi	H. 1313/M. 1895-96 – H. 1314/M. 1896-97
Hacı Ahmed Efendi	H. 1315/M. 1897-98
Mustafa Efendi	H. 1316/M. 1898-99
Ali Rıza Efendi	H. 1317/M. 1899-1900 – H. 1320/M. 1902-3
Mustafa Bey	H. 1323/M. 18905-6 – H. 1326/M. 1908-9

Tablo 2: Karacasu Belediye Başkanları ve Görev Süreleri⁷⁷

Karacasu Kazası belediye teşkilatının kurulmasının ardından hızlı bir büyüme yaşamıştır. Ancak ulaşım sorunları vardı. Ulaşım bir kasabanın ekonomik büyümesinin ve sosyal gelişiminin belkemiğidir. Malların ve insanların hareketleri ne kadar kolaylaşırsa küçük bir kasabanın büyük bir merkeze doğru evrilmesi o kadar hızlı olur. Mesela Bozdoğan'a Nazilli ve Sultanhisar'dan gelen iki farklı şose yolu ve demiryolu bağlantısı yapılması, şehrin ekonomik olarak gelişmesini sağlamıştı.⁷⁸

1890'larda Aydın genelinde şose yol yapımı hız kazanmıştır. Nazilli-Bozdoğan, Aydın-Çine, Balatçık-Söke, Ayasuluğ-Kuşadası ve Kuyucak-Karacasu arasındaki şose yollar büyük oranda tamamlanmış, var olan yollar ise tamir edilmiştir.⁷⁹ Fakat yine de Karacasu'dan liva merkezine gitmek onlarca saat almaktadır. Karayolu üzerinden yol 16 saati bulmaktadır. Kuyucak üzerinden gidildiği zaman ise tren yoluna kadar altı saat, tren ile iki saat olmak üzere yol sekiz saati bulmaktadır.⁸⁰ Bu güzergâhta yol yarı yarıya kısalmaktadır. Sırf bu yüzden bile Karacasu'nun demiryoluna yakın olması gerekmektedir. Çünkü kazanın ulaşımı oldukça kısıtlanıyordu. Bu yüzden Aydın Vilâyet Meclisi'nde ulaşım sorunu gündeme getirilmiş ve çeşitli çözüm önerileri sunulmuştur. Öneriler içerisinde en çok göze çarpanı, 23 Şubat 1915 tarihinde Karacasu Azası Mustafa'nın sunduğu tekliftir. Mustafa, kaza merkezinin demiryolu hattına yedi saat mesafede olduğunu ve bu durumda merkez sayılamayacağını vurgulamıştır. Ona göre kaza merkezi, şimendifer hattına bir buçuk saat mesafede bulunan 400 haneli Çiftlik Karyesi'ne taşınması Karacasu için oldukça yararlı olacaktır. Bu teklif Aydın Azası Reşid Bey tarafından da desteklenmiştir. Ancak

75 H. 1326 Tarihli Aydın Vilâyet Salnâmesi, s. 481.

76 BOA, DH.MUİ., 58/26.

77 H. 1313 Tarihli Aydın Vilâyet Salnâmesi, s. 309; H. 1314 Tarihli Aydın Vilâyet Salnâmesi, s. 303; H. 1315 Tarihli Aydın Vilâyet Salnâmesi, s. 310; H. 1316 Tarihli Aydın Vilâyet Salnâmesi, s. 289; H. 1317 Tarihli Aydın Vilâyet Salnâmesi, s. 270; H. 1320 Tarihli Aydın Vilâyet Salnâmesi, s. 234; H. 1323 Tarihli Aydın Vilâyet Salnâmesi, s. 216.

78 Olcay Pullukçuoğlu Yapucu, a.g.e., s. 230.

79 Olcay Pullukçuoğlu Yapucu, a.g.e., s. 231.

80 H. 1317 Tarihli Aydın Vilâyet Salnâmesi, s. 272; H. 1320 Tarihli Aydın Vilâyet Salnâmesi, s. 236.

Nazilli Azası Hacı Mehmed Efendi bu teklife karşı çıkmıştır.⁸¹

Mecliste yaşanan tartışmalar sırasında kaza merkezinin Çiftlik Karyesi'ne taşınması Karacasu için hem iktisadî hem de bayındırlık açısından önemli bir ilerleme sağlayacağı vurgulanmıştır. Reşid ve Mustafa Beyler, bu taşınma fikrine karşı çıkmanın oldukça doğal olacağını, ancak merkez Çiftlik Karyesi'ne taşınması durumunda eski merkezin bir köy halinde bırakılmayıp nahiye merkezi olabileceğinin pek mümkün olduğunu vurgulamışlardır. Çiftlik Karyesi'nin demiryoluna yakın olmasından dolayı ilerlemeye açık bir konumdadır. Ayrıca çevresinde de ona eşlik edebilecek çok sayıda köy vardır. Diğer türlü yol hem uzak hem de ulaşım için gerçek manada bir yol yoktur. Bu yüzden Mustafa Efendi *merkezin münasebetsiz bir mahalde olmasından dolayı kaza şimdiye kadar hiç terakki edemediğini* vurgulamıştır.⁸²

Nazilli Azası Hacı Mehmed Efendi ise bu fikirlere karşı çıkmıştır. Ona göre Karacasu'nun merkezi kaza sınırları düşünüldüğünde "orta noktada"dır. Ancak Çiftlik Karyesi'nin böyle bir konumda değildir. Bu yüzden Hacı Mehmed Efendi'ye göre merkezin taşınma fikrine hemen karar verilmeyip, iki memur görevlendirilerek incelemeler yapıp, raporlar hazırlandıktan sonra tekrar tartışılmalıdır.⁸³

Bütün bu tartışmalar sonrasında Meclis Reisi, Karacasu'da binaların bulunduğunu, Çiftlik Karyesi'nde bina yapımı için uygun yerler olup olmadığının incelenmesini ve en önemlisinin livanın bu konu hakkındaki mütalaasının sorulmasını istemiştir.⁸⁴

Yapılan incelemeler sonucunda merkez Çiftlik Karyesi'ne taşınmış, eski merkez bir nahiye halinde bırakılmıştır. Ayrıca bu gelişme ile Kuyucak Nahiyesi de Karacasu'ya bağlanarak kaza sınırları genişletilmiştir. Artık yeni merkez Çiftlik Karyesi'dir. Ancak buraya yeni bir isim verilmesi gerekmiştir. Vilayet Meclisi'nde bu konu da Karacasu Azası Mustafa Efendi öncülüğünde tartışmaya açılmıştır. Ödemiş Azası Fahri Bey'in önerdiği "Turan" ismi oylamaya sunulmuş ve kabul edilmiştir.⁸⁵ Böylelikle Karacasu'nun yeni merkezi Turan adını almıştır.

Karacasu Kazası'nın merkezinde yaşanan bu değişmeden dolayı yeni bir belediye binasını yapılması gerekiyordu. 1918 yılındaki istatistikte Karacasu'da iki belediye binasının kayda geçmesinin⁸⁶ sebebi de bu merkez değişikliği sonucunda yapılan yeni bina olduğunu düşünmekteyiz.

81 Aydın Vilayeti Meclis-i Umumiyesi [1]330 Senesinde vuku bulan ictima'ına aid zabıttadır, İzmir Vilayet Matbaası, İzmir 1331, s. 315.

82 Aydın Vilayeti Meclis-i Umumiyesi [1]330 Senesinde vuku bulan ictima'ına aid zabıttadır, ss. 315-316.

83 Aydın Vilayeti Meclis-i Umumiyesi [1]330 Senesinde vuku bulan ictima'ına aid zabıttadır, s. 315.

84 Aydın Vilayeti Meclis-i Umumiyesi [1]330 Senesinde vuku bulan ictima'ına aid zabıttadır, s. 316.

85 Aydın Vilayeti Meclis-i Umumiyesi [1]330 Senesinde vuku bulan ictima'ına aid zabıttadır, ss. 354-355, 365.

86 İzmir ve Çevresi Özel Binalar İstatistiği, 1918, Yay. Haz. Erkan Serçe, Akademi Kitabevi, İzmir 1988, s. 5.

Karacasu Kazası'nın Ekonomik Yapısı

Şehirlerin gelişmelerinde sanayileşme ve şehirleşme, büyüme ve gelişme, ekonomik üretim ve toplumsal yaşam gibi ikili bir süreç oldukça etkindir. Bu ikili süreç şehirlerin genellikle dışa doğru büyümesine neden olmaktadır.⁸⁷ Aydın Vilayet Meclisi'nde yaşanan tartışmalardan Karacasu Kazası'nın bu ikili süreci yaşadığını ve gelişme potansiyeli içerisinde olduğunu net bir şekilde görmekteyiz.

Lefebvre'nin vurguladığı ikili süreç öncesinde Osmanlı şehirlerinin gelişmesinde ilk basamağı pazarlar ve pazaryerleri oluşturmaktadır. Taşrada, özellikle kırsal alanlarda ticarî faaliyetler, haftanın belirli günlerinde kurulan pazarlar sayesinde gerçekleştiriliyordu. Bu pazarlar aracılığıyla bölge halkının gündelik ihtiyaçları gideriliyor ve özellikle kısa sürede bozulabilecek ürünler ticarete dahil ediliyordu.⁸⁸ Böylelikle bölgede üretim yapan en küçük çiftçi dahi ekonomik döngünün içerisine girmiş bulunuyordu.

Bölgenin büyüklüğüne göre kurulan pazar sayısında artış görülmektedir. Örneğin Karacasu Kazası'nın merkezinde Cuma ve Pazar günleri, yine kaza içerisinde Ali Ağa Çiftliği'nde de Salı günü pazar kuruluyordu.⁸⁹ Bu pazarlar sayesinde ekonomik sirkülasyonun sağlanması, bölgenin fizikî olarak da gelişimine de katkı sağlamıştır. Osmanlı Devleti'nin pek çok bölgesinde "Pazaryeri Mahallesi" veya "Pazarköy Karyesi" gibi isminde "Pazar" bulunan yerleşim yerleri bu şekilde oluşmuştur.⁹⁰

Karacasu'da oldukça hareketli bir ticarî yaşam vardı. Şehrin gündelik ticarî hayatında ihraç kalemini incir, üzüm, afyon, mazı, arpa, burçak, buğday, susam, mısır, pamuk, palamut, akdarı, kumdarı gibi hububatlar ile ipekli ve pamuklu ham takımı, havlu ve mavi bez gibi her türlü dokuma tekstil ürünleri oluşturuyordu. Bu ürünlerin büyük bir kısmı İzmir'e sevk ediliyordu. Ayrıca şehirde hamam takımları, alaca, peşkir, yemeni, peştamal, havlu, desti bardak gibi ürünler imal ediliyordu. Şehre gelen ithal ürünler arasında ise basma, Amerikan bezi gibi tekstil ürünleri ile akmeşe, şeker, pirinç ve kahve gibi gündelik hayatın ihtiyaçları bulunuyordu.⁹¹ Bu ürünler arasında buğday 30.000 İstanbul kilosu, arpa 220.000 kilo, 82.00 kilo mısır ve çavdar, 15.000 kilo akdarı, burçak, susam, nohut, mercimek ve bakla, 200.000 kıyye çekirdekli pamuk, 150.000 kıyye incir, 35.000 kantar palamut, 50.000 şinik zeytin, 500 çeki afyon, 450.000 yaş ve kuru üzüm ve 200.000 meyan kökü alınıp satılıyordu.⁹²

Bu ürünlerin yanı sıra orman ürünlerine de sahip olan Karacasu, Karıncalı Dağı'nda zeytin, akçam, meşe ve pırnal gibi ağaç türlerine sahipti. Bu ağaçlardan odun, kömür ve yılda beş-altı yüz metre kereste imal ve ihraç edilmekte ve yine bu ağaçlar mazı, kitre ve mahmuze yapımında kullanılmaktadır. Karacasu'daki ormanlardan yılda 80.000 kuruş

87 Henri Lefebvre, *Şehir Hakkı*, Çev. Işık Ergüden, Sel Yayıncılık, İstanbul 2015, ss. 25-27.

88 Tahsin Özcan, "Pazar (Osmanlı Dönemi)", *DİA*, C. 34, İstanbul 2007, s. 207.

89 *H. 1304 Tarihli Aydın Vilâyet Salnâmesi*, s. 490; *H. 1313 Tarihli Aydın Vilâyet Salnâmesi*, s. 312; *H. 1314 Tarihli Aydın Vilâyet Salnâmesi*, s. 307.

90 Tahsin Özcan *a.g.m.*, s. 208.

91 *H. 1313 Tarihli Aydın Vilâyet Salnâmesi*, s. 311-312; *H. 1314 Tarihli Aydın Vilâyet Salnâmesi*, s. 306; *H. 1315 Tarihli Aydın Vilâyet Salnâmesi*, s. 314; *H. 1316 Tarihli Aydın Vilâyet Salnâmesi*, ss. 275, 293; *H. 1320 Tarihli Aydın Vilâyet Salnâmesi*, s. 238; *H. 1323 Tarihli Aydın Vilâyet Salnâmesi*, s. 220; *H. 1326 Tarihli Aydın Vilâyet Salnâmesi*, s. 486.

92 *H. 1313 Tarihli Aydın Vilâyet Salnâmesi*, s. 312; *H. 1314 Tarihli Aydın Vilâyet Salnâmesi*, s. 306.

orman vergisi alınıyordu.⁹³

Ormanlar ve orman ürünleri insan yaşamlarında geleneksel olarak önemli bir ekonomik kaynak olarak bulunuyordu. Ancak zaman içerisinde yeraltındaki zenginliklere olan ilgi artmaya başlamış, madencilik yeni bir ekonomik fırsat olarak görülmüştür. Böylelikle Aydın Vilayeti sınırlarında keşfedilen kömür, kurşun, krom, manganez, cıva, bakır ve zımpara gibi maden yatakları yeni bir iş imkanının oluşmasını sağlamıştır.⁹⁴ Karacasu'nun bulunduğu bölge diğerlerine nazaran daha az mineral çeşitliliğe sahip olduğundan bölgede sadece zımpara maden yatağı tespit edilmiştir.

Osmanlı Devleti yeraltı zenginliklerini ekonomik hayata dahil etmek amacıyla yeni maden yatakları bulmak için çeşitli çalışmalar gerçekleştirmiştir. Bazı zamanlarda "ihbariye" adı altında insanlara ücret ödeyerek keşif çalışmalarını hızlandırmıştır. Mühendis Hasan Tahsin Efendi bu ücreti alanlardan birisiydi. Hasan Tahsin Efendi, Karacasu'da bilinen madenler haricinde bulunduğu 814 tonilatoluk yeni bir maden yatağı keşfetmiş ve karşılığında devletten 114.700 kuruş "ihbariye" almıştır.⁹⁵ Madenlerin yerleri tespit ettikten sonra haritaları çıkarılmıştır. Özellikle Fransız haritacıların çeşitli ölçeklerle hazırladıkları bu haritalardan Karacasu'da bulunan zımpara madenleri için de 1886 ve 1922 tarihlerinde 1/5000 ölçekli iki harita hazırlanmıştır.⁹⁶

Zımpara madeni oldukça önemlidir. Çünkü 1844 yılına kadar Ege Denizi'ndeki tek zımpara üreticisi Naksos Adası'ydı. Ancak George Hiller 1844-46 yılları arasında Batı Anadolu'da yaptığı keşif gezisinde Gemlik, Kula ve Kuşadası gibi bölgelerde zımpara yatakları bulmuştur. Bu keşfin ardında işletme izni alan Hiller, bu haklarını Amerikalı O. A. Langdon Şirketi'ne satmıştır. Zaman içerisinde Türkiye'deki çalışmalarını sonlandırma kararı alan Amerikalı şirkete ait zımpara madenlerinin bütün kullanım haklarını, o sıralar İzmir'de yaşayan İngiliz vatandaşı Ernest Abbott satın almıştır. Böylelikle Batı Anadolu yeni maden yatakları ile dünyanın en önemli zımpara üreticisi konumuna yükselirken Abbott ise bu madenler üzerindeki en etkili isim olmuştur.⁹⁷

Başlarda Karacasu'daki madenlerin İzmir'e ihracıyla ilgilenen Ernest Abbott,⁹⁸ zaman içerisinde zımpara madeni konusunda en etkili isimlerden birisi haline gelmiş, Karacasu'nun Kekre mevkiinde bulunan zımpara madeninin kullanım hakkını 60 seneliğine almıştır.⁹⁹

Ernest Abbott, madenler üzerinde o kadar etkili olmuştur ki, Osmanlı Devleti "maden bulma, işletme ve ihraç etme" konularında gösterdiği hizmetlerinden dolayı kendisine

93 H. 1313 Tarihli Aydın Vilâyet Salnâmesi, s. 312; H. 1314 Tarihli Aydın Vilâyet Salnâmesi, s. 306; H. 1326 Tarihli Aydın Vilâyet Salnâmesi, s. 487.

94 Aydın Vilayeti'ndeki madenler konusunda detaylı bilgi için bkz: Şerife Yorulmaz, *Aydın Vilayeti'nde Madenler (1850-1908)*, Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir 1994.

95 BOA, ŞD., 533/6.

96 BOA, HRT.h., 2339; BOA, HRT.h., 1063.

97 Orhan Kurmuş, *Emperyalizmin Türkiye'ye Girişi*, Yordam Kitap, İstanbul 2007, ss. 213-215.

98 BOA, BEO, 2590/194226.

99 BOA, MV., 236/99.

üçüncü sınıf Mecidiye nişanı vermiştir.¹⁰⁰ Bu yüzden zımpara madenleri konusunda yaşanan sorunlarda kendisinin her zaman ön planda ve güvenilir kişi olmuştur. 1909 yılında Kurtzâde Akif Efendi, Karacasu'daki zımpara madeninin ihalesini almıştır. Ancak yapılan şikayetler sonucunda bu ihalenin usulsüz olduğu anlaşılmış ve madenin ihalesi geçici olarak Ernest Abbott'a bırakılmıştır.¹⁰¹

Karacasu'da bulunan zımpara madenleri büyük oranda ihale ve imtiyazlarla kiralanarak işletiliyordu. İzmir Şirket-i Hamdiye Reisi Yahya Hayati Paşa ve Tüccardan Eftim Efendi 1891 yılında bu yöntemle zımpara madeninin imtiyazını almışlardır.¹⁰² 1910 yılına kadar imtiyaz ile işletilen maden, bu tarihte maden işletme ruhsatını da almışlardır.¹⁰³ Benzer bir şekilde Karacasu'daki "meşkuf" zımpara madeni 99 sene müddet ile Bosnalı Abdullah Efendi'ye verilmiştir.¹⁰⁴

Osmanlı Devleti her ne kadar yabancılara maden imtiyazı vermişse de I. Dünya Savaşı zamanında yeniden düzenlemek zorunda kalmıştır. Savaşın getirdiği koşullardan dolayı hasmı olan devletlere vatandaşlarının sahip olduğu imtiyazlar iptal edilmiştir. Bu nedenle Karacasu'da maden imtiyazı bulunan Ernest Abbott ve Edward Hadkinson gibi İngiliz vatandaşlarının imtiyazları feshedilmiştir.¹⁰⁵ Ancak 1921 tarihinde Karacasu'daki Kekre ile Söke'deki Morali ve Kemer mevkiilerinde bulunan zımpara madenlerinin imtiyazlarının yine Ernest Abbott'a verilmiş ve bu konudaki yazışmalar tamamlanmıştır.¹⁰⁶

19. yüzyılın son yıllarında hazırlanan bir istatistikte Karacasu'daki orman ürünlerinden ve madenlerden elde edilen gelirin bir arada verildiğini görmekteyiz. 1894 yılında bu iki kaynaktan 119.225 kuruş gelir elde edilmiştir. Ancak bir sonraki yıl orman ve madenleri ayrı başlıklar altında değerlendirildiğini görüyoruz. Orman gelirleri 20.000 kuruştan 7.447 kuruşa kadar gerilerken madenlerden alınan vergi 71.480 kuruştan önce 132.700 kuruşa yükselmiş, ardından % 50'den fazla düşüş yaşamıştır.¹⁰⁷

	1894	1895	1896	1899
	Kuruş	Kuruş	Kuruş	Kuruş
Emlak Vergisi	217.788	127.000	217.662	218.284
Temettü Vergisi	116.287	76.500	60.515	62.567
Bedel-i Askeri	3.075	3.000	3.265	3.149
Aşar	175.000	250.000	230.000	295.751

100 Orhan Kurmuş, *a.g.e.*, s. 217.

101 BOA, BEO, 3492/261886.

102 BOA, MV., 64/72.

103 BCA, 310-10-0-9, 319/415.

104 BOA, Y..A...RES., 96/16.

105 BOA, MV., 238/37; BOA, BEO, 4337/325256; BOA, MV., 231/351; BOA, İ..MMS., 194/14.

106 BOA, BEO, 4698/352301.

107 *H. 1315 Tarihli Aydın Vilâyet Salnâmesi*, s. 313; *H. 1316 Tarihli Aydın Vilâyet Salnâmesi*, s. 293; *H. 1317 Tarihli Aydın Vilâyet Salnâmesi*, s. 274; *H. 1320 Tarihli Aydın Vilâyet Salnâmesi*, s. 238.

Ağnam Rüşumu	205.382	220.008	204.655	183.190
Orman Hasılatı ²	119.225	20.000	19.000	7.447
Zımpara Maadini Rüşumu		71.480	132.700	68.942
Emlak ve Tapu Hasılatı	11.977	9.000	10.700	6.848
Mahakim Harçları	18.153	18.500	16.400	21.709
Rüşum ve Hasılatı-ı Müteferrika	6.885	3.700	6.955	8.880
Maarif Hisse İanesi	5.562	3.750	3.783	32.083
Hasılat-ı Müteferrika			6.500	11.373
Menafı Hisse İanesi	3.699	7.000		
Yekün	883.033	907.930	912.135	932.224

Tablo 3: 19. Yüzyılın sonlarında Karacasu Kazası'na ait gelirler¹⁰⁸

Bu ticarî hayatın yanında yeni kurulan belediye teşkilatı için malî kaynak oluşturmak gerekiyordu. Bu yüzden merkezden sürekli ve büyük miktarlarda para aktarmaktansa bölgedeki ticarî hayatın bazı gelirleri belediyelere bırakılmıştır. Böylelikle hem vergi toplamak gibi bir yetkileri daha oluşmuş hem de Hazineden aktarılan para haricinde bir gelirleri daha olmuştu. Belediyelere bırakılan bu vergiler arasında ulaşımda kullanılan yük, binek ve kira hayvanlarından alınan vergiler de bulunuyordu. Aydın'da ayrıca develerden de vergi alınıyordu. Kasapların kestikleri hayvanlardan zebhiyye rüşumu, tüccarın zahire ve eşyasını belediye kantarında tarttığı için belediyeye ödediği kantar ve kile vergisi, icar ve isticar mukavelenâmelerinden %1'lik pay belediyelerin gelirlerindendi. Ancak 19. yüzyılın son çeyreğinde belediye gelirlerinde değişimler yaşanmıştır. Çünkü Osmanlı Devleti malî sıkıntılar içerisindeydi. Bu yüzden belediyelere bırakılan kantar ve zebhiyye vergilerine el konularak Hazineye aktarılmıştır.¹⁰⁹

Karacasu'da belediye teşkilatı belirli bir sisteme oturduktan sonra gelirlerinin hesaplanmaya başladığını görüyoruz. İki yıl gibi bir düzenlenme sürecinin sonunda yapılan hesaplamalarla belediye gelirlerinin 18.500 kuruş olduğu görülmektedir.¹¹⁰ Ancak bu meblağ içerisinde hangi gelir kalemlerinin olduğunu tam olarak bilemiyoruz. Bu yüzden belediyenin toplam gelirlerini incelediğimizde yükselen bir grafiğe sahip olduğunu görüyoruz. 1899 yılında 20.912 kuruş olan belediye gelirleri,¹¹¹ 1902 yılında 22.000 kuruşa,¹¹² 1908 yılında ise 23.000 kuruşa yükselmiştir.¹¹³

Aydın Vilayet Meclisi'nde Karacasu'nun merkezinin taşınma tartışmalarının sürdüğü yıllarda kaza genelinde ürün yetiştirmekten daha çok imalat yapılmaktadır. 1913 yılına ait bir istatistikte Osmanlı Devleti'nin pamuk ihtiyacının %10,2'lik kısmının Aydın

108 H. 1315 Tarihli Aydın Vilâyet Salnâmesi, s. 313; H. 1316 Tarihli Aydın Vilâyet Salnâmesi, s. 293; H. 1317 Tarihli Aydın Vilâyet Salnâmesi, s. 274; H. 1320 Tarihli Aydın Vilâyet Salnâmesi, s. 238.

109 Olcay Pullukçuoğlu Yapucu, a.g.e, s. 255.

110 H. 1315 Tarihli Aydın Vilâyet Salnâmesi, s. 310.

111 H. 1317 Tarihli Aydın Vilâyet Salnâmesi, s. 270.

112 H. 1320 Tarihli Aydın Vilâyet Salnâmesi, s. 234.

113 H. 1326 Tarihli Aydın Vilâyet Salnâmesi, s. 481.

Sancağı'nda karşılandığı öğrenmekteyiz. Bu yüzdüelik dilim içerisinde en büyük payı, Karıncalı Dağı'nın batısında yer alan Bozdoğan, 3.900 ton üretimle kaplıyordu. Ancak dağın doğusunda yer alan Karacasu sadece 473 ton üretim yapmıştı.¹¹⁴ Fakat beş yıl sonra tutulan bir istatistikte Aydın Sancağı'nda bulunan 303 dokuma imalathanesinin tamamı Karacasu'da olduğu belirtilmiştir.¹¹⁵ Karacasu'nun sancak genelinde oldukça az hammadde yetiştirmesine karşılık önemli oranda imalat yaptığını söyleyebiliriz.

Karacasu'da ekonomiye katkı sağlayacak pek çok iş yeri bulunuyordu. 329 dükkân, 23 un değirmeni, sekiz han ve iki hamam vardı.¹¹⁶ Zaman içerisinde değirmen ve han sayılarında değişiklik olmamakla birlikte yeni dükkânlar açılmış ve sayısı 331'e yükselmiştir.¹¹⁷ Ancak 1899 yılında han sayısında önemli bir azalma olmuştur. 1899 Aydın-Denizli depreminden kaynaklı olduğunu düşündüğümüz bu azalma sonucunda¹¹⁸ Karacasu'da sadece iki han işler halde bulunmaktadır.¹¹⁹ İki yıl içerisinde iki yeni han açılarak şehirde bulunan hanların sayısı dörde yükselmiştir.¹²⁰ 1908 yılına gelindiğinde dükkân sayısının 217'ye düşmesine karşılık şehirde Ziraat Bankası'nın açıldığını görmekteyiz.¹²¹

Sonuç

19. yüzyılda padişahın gücün tek temsilcisi ve görünmez olduğu düşüncesi bir kenara bırakılarak yöneten ve yönetilenin bir arada bulunduğu yeni bir sisteme geçilmiştir. Böylelikle devletin kurumsal yapısı, toplumun en ücra noktasına kadar ulaşabilecek geniş bir örümcek ağı oluşturulması amaçlanmıştır.¹²² İşte bu örümcek ağının ayaklarından bir tanesi de Karacasu'dadır.

Osmanlı Devleti'nde belediye teşkilatının kurulmasında Batı ile farklı süreçler yaşanmıştır. Osmanlı'da geç denilebilecek bir tarihte kurulan belediye teşkilatı, 19. yüzyılın sonlarına geldiğinde taşradaki en ücra noktalara dahi ulaşmıştır. Çünkü öncelikli amaç bölgenin düzeninin sağlanmasının yanı sıra ticaretin aksamaması ve para sirkülasyonunun sağlanmasıdır.

1895, Karacasu için iki önemli olayın gerçekleştiği bir yıldır. 1895 yılında Karacasu hem kaza statüsüne kavuşmuş hem de belediye teşkilatı kurulmuştur. Bu yeni statüyü

114 Olcay Pullukçuoğlu Yapucu, *a.g.e.*, s. 125.

115 *İzmir ve Çevresi Özel Binalar İstatistiği, 1918*, s. 6.

116 *H. 1315 Tarihli Aydın Vilâyet Salnâmesi*, s. 312.

117 *H. 1316 Tarihli Aydın Vilâyet Salnâmesi*, s. 292.

118 1899 yılı Aydın için oldukça önemlidir. Çünkü bu tarihte meydana gelen Aydın-Denizli depremi bölgeyi büyük oranda olumsuz etkilemiştir. Karacasu'nun daha iç bölgede yer almasından dolayı depremden -diğer bölgelere nazaran- daha az etkilenmesine neden olmuştur. Ancak depremin etkisi ne kadar az olsa da Kaza genelinde 1489 hane yıkılmıştır. 1899 Aydın-Denizli depremi hakkında detaylı bilgi için bkz: Faruk Ocakoğlu, Sanem Açıkalin, Günver Güneş, Sevilay Özkes, Kadir Dirik, Erman Özsayın, "Was the 1899 Menderes Valley Earthquake a double earthquake? Historical and paleosismological constraints", *Journal of Asian Earth Sciences*, 67-68 (2013), pp. 187-198; Zafer Atar, "Fotoğraflarla 1899-Aydın-Denizli Depremi", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XIII/27 (2013-Güz), ss. 5-32.

119 *H. 1317 Tarihli Aydın Vilâyet Salnâmesi*, s. 273.

120 *H. 1320 Tarihli Aydın Vilâyet Salnâmesi*, s. 237; *H. 1323 Tarihli Aydın Vilâyet Salnâmesi*, s. 219.

121 *H. 1326 Tarihli Aydın Vilâyet Salnâmesi*, s. 484.

122 Yasemin Avcı, *a.g.e.*, s. 23.

kazanana kadar şehir yönetiminde sadece Müslümanlar görev yapıyordu. Artık yeni teşkilatla birlikte bölgede yaşamlarını sürdüren Gayrimüslimler de yönetime dahil olmaya başlamışlardır. Ancak yine de belediye reislerinin tamamı Müslümanlardan seçilmiştir.

Belediye teşkilatının kurulmasının ardından Karacasu gelişmeye ve büyümeye başlamıştır. Sayıları az olmakla birlikte bölgede yaşayan Gayrimüslimler gündelik hayatlarına devam etmekte; camilerin yanına kiliseler,¹²³ okulları bulunmakta ve yılda bir kere Meryem Ana adına panayır düzenlenmektedir.¹²⁴

Karacasu'da belediye teşkilatının kurulmasıyla birlikte bölgede önemli düzenlemeler yapılmış ve bunun sonucu olarak da kaza gelişmeye başlamıştır. Ancak bu gelişme beraberinde bazı sorunlar getirmiştir. Bunların en başına ulaşım sorunu vardır. Kaza merkezi sancak merkezine uzak noktadadır. Tren yolu sayesinde daha hızlı bir ulaşım imkânı elde edilen bu dönemde Karacasu'nun merkezinin tren yoluna dahi yedi saat mesafede bulunması şehrin gelişimini olumsuz yönde etkileyecektir. Çünkü şehrin büyümesinin en önemli etkenlerinden birisi olan ekonomi tamamıyla ulaşım ile bağlantılıdır. Ulaşım ne kadar kolaysa ticarî hayat o kadar canlı olur. Aksi takdirde sosyal gelişim yaşanamaz. Bu yüzden Aydın Vilayet Meclisi'nde Karacasu kaza merkezinin uzaklığı gündeme getirilmiş, çeşitli tartışmalar ve incelemelerden sonra merkez daha kuzeye, tren yoluna yakın mesafeye taşınmıştır.

Karacasu'nun merkezinin daha kolay bir ulaşım imkânı bulunan Çiftlik Karyesi'ne taşınmasıyla birlikte gelişim hız kazanmıştır. Aktif bir ticarî hayatı bulunan kaza içerisinde tarımsal üretimden dokuma imalatına, orman ürünlerinden zımpara maden yataklarına kadar pek çok ürünün ticareti daha rahat yapılır hale gelmiştir. Böylelikle hem bölgen kalkınmaya başlamış hem de belediye teşkilatına bağlanan vergiler sayesinde belediyenin gelirleri 20. yüzyılın ilk çeyreğine kadar yükselen bir grafiğe sahip olmuştur.

Kaynakça

1.Arşiv Belgeleri

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Cumhuriyet Arşivi (BCA), Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Aydın (310-10-0-9), 319/415.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Osmanlı Arşivi (BOA), Babıali Evrak Odası (BEO), 2590/194226; 3492/261886; 4337/325256; 4698/352301. Cevdet Dahiliye (C..DH.), 117/5815.

Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemî (DH.MKT.), 41/35; 740/64; 1380/23; 1420/25; 1435/14; 1506/37; 1900/42; 1946/52; 1954/78; 1957/76; 1964/88; 2041/76; 2063/56; 2067/100;

Dahiliye Nezareti Muhaberat-ı Umumiye İdaresi Evrakı (DH.MUİ.), 58/26.

123 H. 1315 Tarihli Aydın Vilâyet Salnâmesi, s. 312; H. 1316 Tarihli Aydın Vilâyet Salnâmesi, s. 292; H. 1317 Tarihli Aydın Vilâyet Salnâmesi, s. 273; H. 1326 Tarihli Aydın Vilâyet Salnâmesi, s. 484.

124 H. 1313 Tarihli Aydın Vilâyet Salnâmesi, s. 312; H. 1314 Tarihli Aydın Vilâyet Salnâmesi, s. 307.

Haritalar (HRT.h.), 1063; 2339.

İrade Meclis-i Mahsus (İ..MMS.), 194/14.

Meclis-i Vükela Mazbataları (MV.), 64/72; 231/351; 236/99; 238/37.

Şura-yı Devlet Evrakı (ŞD.), 533/6.

Topkapı Sarayı Müzesi Arşiv Evrakı (TS.MA.e), 792/33.

Yıldız Sadaret Resmi Maruzat Evrakı (Y..A...RES.), 96/16.

2.Resmî Yayınlar

“[Teşkilat-ı] Vilâyât Nizamnâmesi”, *Düstûr*, I. Tertip, 1. Cilt, ss. 608-624.

“İdâre-i Umûmiye-i Vilâyet Nizamnâmesidir”, *Düstûr*, I. Tertip, 1. Cilt, ss. 625-651.

“Vilâyat Belediye Kanunu”, *Düstûr*, I. Tertip, 4. Cilt, ss. 538-553.

“Vilâyet dahilinde olan şehir ve kasabalarda teşkil olunacak daire-i belediye meclislerinin suret-i tertibi ve memurlarının vezaifi hakkında talimattır”, *Düstûr*, I. Tertip, 2. Cilt, ss. 491-497.

Aydın Vilayeti Meclis-i Umumiyesi [1]330 Senesinde vuku bulan ictima'ına aid zabıta, İzmir Vilayet Matbaası, İzmir 1331.

H. 1296 Tarihli Aydın Vilâyet Salnâmesi.

H. 1297 Tarihli Aydın Vilâyet Salnâmesi.

H. 1298 Tarihli Aydın Vilâyet Salnâmesi.

H. 1299 Tarihli Aydın Vilâyet Salnâmesi.

H. 1300 Tarihli Aydın Vilâyet Salnâmesi.

H. 1301 Tarihli Aydın Vilâyet Salnâmesi.

H. 1302 Tarihli Aydın Vilâyet Salnâmesi.

H. 1303 Tarihli Aydın Vilâyet Salnâmesi.

H. 1304 Tarihli Aydın Vilâyet Salnâmesi.

H. 1306 Tarihli Aydın Vilâyet Salnâmesi.

H. 1308 Tarihli Aydın Vilâyet Salnâmesi, C. 1.

H. 1308 Tarihli Aydın Vilâyet Salnâmesi, C. 2.

H. 1311 Tarihli Aydın Vilâyet Salnâmesi.

H. 1312 Tarihli Aydın Vilâyet Salnâmesi.

H. 1313 Tarihli Aydın Vilâyet Salnâmesi.

H. 1314 Tarihli Aydın Vilâyet Salnâmesi.

H. 1315 Tarihli Aydın Vilâyet Salnâmesi.

H. 1316 Tarihli Aydın Vilâyet Salnâmesi.

H. 1317 Tarihli Aydın Vilâyet Salnâmesi.

H. 1320 Tarihli Aydın Vilâyet Salnâmesi.

H. 1323 Tarihli Aydın Vilâyet Salnâmesi.

H. 1326 Tarihli Aydın Vilâyet Salnâmesi.

3.Araştırma ve İnceleme Eserleri

Aktüre, Sevgi, “Osmanlı Devleti’nde Taşra Kentlerindeki Değişimler”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, C. 4, İletişim Yayınları, İstanbul 1985, ss. 891-904.

Atar, Zafer, “Fotoğraflarla 1899-Aydın-Denizli Depremi”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XIII/27 (2013-Güz), ss. 5-32.

Avcı, Yasemin, *Osmanlı Hükümet Konakları, Tanzimat Döneminde Kent Mekânında Devletin Erki ve Temsili*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2016.

Başaran, Mehmet, *19. Yüzyılda Karacasu, Temettuat Defterleri ve Salnameler Kapsamında*, Karacasu Geliştirme ve Eğitim Vakfı Yayınları, İzmir 2000.

Başaran, Mehmet, *Tanzimat Dönemi Nüfus Sayımlarında Karacasu Kazası*, Kriter Yayınevi, İstanbul 2021.

Berber, Engin, Serçe, Erkan, *Karşıyaka Tarihi*, Karşıyaka Belediyesi, İzmir 2011.

Charles Texier, *Küçük Asya Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi*, C. 2, Çev. Ali Suat, Yay. Haz. Kazım Yaşar Koprıman, Musa Yıldız, Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı, Ankara 2002.

Çadırcı, Musa, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, TTK, Ankara 2013.

Gedikli, Fethi, “Kazâ”, *DİA*, C. 25, Ankara 2022, ss. 117-119.

Gülenç İğdi, Özlem, *Tanzimat’tan Sonra İdari Yapılanmada Ankara Örneği (1842-1908)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2009.

İzmir ve Çevresi Özel Binalar İstatistiği, 1918, Yay. Haz. Erkan Serçe, Akademi Kitabevi, İzmir 1988.

Kırlı, Cengiz, *Sultan ve Kamuoyu, Osmanlı Modernleşme Sürecinde “Havadis Journalleri” (1840-1844)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2009.

Kurmuş, Orhan, *Emperyalizmin Türkiye’ye Girişi*, Yordam Kitap, İstanbul 2007.

Lefebvre, Henri, *Şehir Hakkı*, Çev. Işık Ergüden, Sel Yayıncılık, İstanbul 2015.

Ocakoğlu, Faruk, Açıkalın, Sanem, Güneş, Günver, Özkes, Sevilay, Dirik, Kadir, Özsayın, Erman, “Was the 1899 Menderes Valley Earthquake a double earthquake? Historical and paleosismological constraints”, *Journal of Asian Earth Sciences*, 67-68 (2013), pp. 187-198.

Ortaylı İlber, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahallî İdareleri (1840-1880)*, TTK, Ankara 2011.

Ortaylı, İlber, “Belediye”, *DİA*, C. 5, İstanbul 1992, ss. 398-402.

Özbek, Nadir, “Osmanlı’dan Günümüze”, Göksun Akyürek, *Bilgiyi Yeniden İnşa Etmek: Tanzimat Döneminde Mimarlık, Bilgi ve İktidar*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2011.

Özcan, Tahsin, “Pazar (Osmanlı Dönemi)”, *DİA*, C. 34, İstanbul 2007, ss. 206-208.

Pirenne, Henri, *Ortaçağ Kentleri*, Çev. Şadan Karadeniz, İletişim Yayınları, İstanbul 2011.

Pullukçuoğlu Yapucu, Olcay, *Modernleşme Sürecinde Bir Sancak: Aydın*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2007.

Sarıbey Haykıran, Aysun, Başaran, Mehmet, “Osmanlı Taşrasında Belediye Teşkilatının Kuruluşu: Nazilli Belediyesi Örneği”, *Geçmişten Geleceğe II. Nazilli Sempozyumu (Cumhuriyet’imizin 100. Yılına Armağan)*”, 9-11 Ekim 2023, Nazilli, Aydın 2023.

Serçe, Erkan, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e İzmir’de Belediye (1868-1945)*, Dokuz Eylül Yayınları, İzmir 1998.

Tekeli, İlhan “Kent Planlaması ve Kent Araştırmaları”, *Türkiye’nin Kent Planlama ve Kent Araştırmaları Tarihi Yazıları*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2011, ss. 302-367.

Tekeli, İlhan, “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Kentsel Dönüşüm”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, C. 4, İletişim Yayınları, İstanbul 1985, ss. 878-890.

Tezcan, Cezmi, *Tekalif-i Harbiye ve Tekalif-i Milliye Örneklerinde Savaş Dönemleri Mâli Politikaları*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2005.

Toprak, Zafer, “Altıncı Daire-i Belediye”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. 1, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1993, ss. 220-223.

Weber, Max, *Şehir, Modern Kentin Oluşumu*, Çev. Musa Ceylan, Yarın Yayınları, İstanbul 2015.

Yorulmaz, Şerife, *Aydın Vilayeti’nde Madenler (1850-1908)*, Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İzmir 1994.

4.Elektronik Kaynaklar

<http://www.karacasuaydin.bel.tr/karacasu-tarih%c3%a7esi.html>

(Tablo içerisindeki dipnotlar)

1 Salnâmede müdürün ismi boş bırakılmış, sadece “efendi” yazılmıştır.

2 1894 yılında orman ve madenlerin hasılatı bir arada verilmiş, ertesi yıl ayrı başlıklar altında değerlendirilmiştir. Bu yüzden 1894 ile 1895 yılları arasında büyük bir düşüş yaşanmış gibi gözükse de gerçekte bu oranda bir düşüş olmamıştır.

Tarih & Gelecek Dergisi**Journal of History & Future**Arş. Gör.
Mustafa KOYUNCUKilis 7 Aralık Üniversitesi/İnsan ve
Toplum Bilimleri Fakültesi/ Tarih
Bölümü
mustafakoyuncu2783@gmail.comORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7430-8700>Başvuruda bulundu. Kabul edildi.
Applied Accepted

Eser Geçmişi / Article Past: 14/04/2024 06/06/2024

Araştırma Makalesi

DOI: <http://dx.doi.org/10.21551/jhf.1468157>

Research Paper

Orjinal Makale / Original Paper

18. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Devleti'nin Özi Kalesi'ne Gönderdiği Doğal ve Kimyasal İlaçlar

Natural and Chemical Drugs Sent by the Ottoman Empire to Özi Fortress in the Second Half of the 18th Century

Öz

18. yüzyılın özellikle ikinci yarısında Osmanlı Devleti ile Rusya arasında ilişkilerin şekillenmesine etki eden savaşlar yaşanmıştır. 1768-1774 ve 1787-1792 Osmanlı- Rus Savaşları Özi Kalesi'nin merkezde olduğu savaşlardır. Özi Kalesi bu savaşlarda önemli bir rol oynamış ve Osmanlı Devleti kalenin korunması adına mühim bir miktarda asker mevcudunu kalede istihdam etmiştir. Kalede bulunan bu askerlerin ve diğer insanların tedavileri için Özi Kalesi'ne birçok mühimmat gönderilmiştir. Kaleye gönderilen mühimmatların arasında çeşitli bitkiler, kimyasallar ve yağlar bulunmaktaydı.

Bu çalışmanın konusunu 18. yüzyılın ikinci yarısında Özi Kalesi'ne gönderilen mühimmatlar arasındaki doğal ve kimyasal ilaçlar oluşturmaktadır. Bilindiği üzere Osmanlı'da modern tıp henüz gelişim göstermeden önce tedavilerin büyük bir bölümü bitkiler, kimyasallar ve yağlar ile yapılmaktaydı. Osmanlı Devleti kendisinden önce kurulmuş devletlerden esinlenerek askeri, siyasi ve ekonomik anlamda birçok kurumu ihdas etmiştir. Bununla birlikte Selçuklu, Bizans, Orta Asya ve İslam devletlerinden tıp alanında da faydalanarak bu büyük mirası devralmıştır. Bu minvalde tıp alanında dikkate şayan eserler ortaya konularak hangi hastalıkların nasıl tedavi edileceğine dair tafsilatlı bir anlatım gerçekleştirilmiştir. Çalışmada faydalandığımız bu eserlerde hangi tür bitkilerin, kimyasalların ve yağların kullanılacağı, kullanım miktarları, uygulaması ve yan etkileri net bir dille anlatılmıştır. Bu bağlamda makalemiz üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde

ATIF: KOYUNCU, Mustafa, "18. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Devleti'nin Özi Kalesi'ne Gönderdiği Doğal ve Kimyasal İlaçlar", *Tarih ve Gelecek Dergisi*, 10/2 (Haziran 2024), s. (93-105)

CITE: KOYUNCU, Mustafa, "Natural and Chemical Drugs Sent by the Ottoman Empire to Özi Fortress in the Second Half of the 18th Century", *Journal of History and Future*, 10/2 (June 2024), pp. (93-105)

Tarih ve Gelecek Dergisi, lisanslama politikası ile telif hakkının ve kullanıcı haklarının açık olmasını sağlar. Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanır. / Journal of History and Future ensures that copyright and user rights are open with its licensing policy. Author(s) publishing with the journal retain(s) the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

kalede bulunan bitkiler, ikinci bölümde kalede bulunan kimyasallar, üçüncü bölümde ise kalede bulunan yağlara değinilmiştir. Kalede bulunan tüm bunların ne için kullanıldığı, nasıl kullanıldığı ve ne miktarda olduklarından bahsedilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Özi, Kale, İlaç, Bitki, Tıp.

Abstract

The subject of this study is natural and chemical medicines sent to the Ozi Fortress in the second half of the 18th century. As it is known, before the development of modern medicine in the Ottoman Empire, most of the treatments were carried out with plants, chemicals and oils. The Ottoman Empire, inspired by the states established before it, created many military, political and economic institutions. In addition, it inherited this great heritage by benefiting from the Seljuk, Byzantine, Central Asian and Islamic states in the field of medicine. In this respect, remarkable works in the field of medicine were produced and a detailed explanation of which diseases and how to treat them was given. In these works, the types of plants, chemicals and oils to be used, their usage amounts, application and side effects were clearly explained.

In the second half of the 18th century, serious wars were fought between the Ottoman Empire and Russia. The Ottoman-Russian Wars of 1768-1774 and 1787-1792 were wars in which Özi Fortress was at the centre. In these wars, the Ozi Fortress played a serious role and the Ottoman Empire formed a serious military presence for the protection of the fortress. For the treatment of these soldiers and other people in the fortress, many ammunition were sent to the Ozi Fortress. The ammunition sent to the fortress included various plants, chemicals and oils. In this context, our article consists of three parts. In the first part, the plants found in the fortress, in the second part, the chemicals found in the fortress, and in the third part, the oils found in the fortress are mentioned. It is mentioned what all these were used for, how they were used and how much they

Keywords: Ochakov, Fortress, Drug, Plant, Medicine.were in the fortress

Giriş

Türk kavimlerinin Anadolu'ya göç etmesiyle birlikte Orta Asya'daki şamanik tıp birikimleri Anadolu'ya taşınmıştır. Selçuklular döneminde ciddi bir tıbbî birikim oluşmuş ve bu birikim Osmanlı Devleti'ne miras kalmıştır. Osmanlı Devleti, topraklarının genişlemesiyle birlikte Helenistik Anadolu, Hristiyan Balkanlar ve Arap vilayetlerine kadar uzanan diğer yerlerden de tıbbî bilgileri harmanlayarak önemli bir birikim ortaya çıkarmıştır¹.

Osmanlılar öncesi Selçuklu döneminde yazılan eserlerde Galen, Hipokrat, Dioskorides gibi mühim Yunan hekimlerinin öğretileri Farsça ve Arapça olarak aktarılmıştır. Fakat Osmanlı Devleti'nde bilim insanların yaptığı çalışmalar sonucunda Türkçe bilim dili

1 Miri Shefer-Mossensohn, *Osmanlı Tıbbî Tedavi ve Tıbbî Kurumlar 1500-1700*, çev: Bülent Üçpınar, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2014, 42-43.

haline gelmiştir. Tababete yönelik tercüme ve telif kaynakların ele alınması sonucunda farmakolojinin temelini oluşturan farmakope, akrabadin, kodeks adıyla anılan eser türleri ortaya çıkmıştır. Bu eserler tabiplerin bilgilerinin arttırılması, halk sağlığının korunması, ilaçların elde edilmesi ve kullanım şekillerinin belirlenmesi üzerine yazılmıştır².

Kaleme alınan bu eserlerin yanı sıra tıp ilminin gelişim sağlaması ve hastanelerin korunması adına birçok yerde darü's- şifa, darü's-sıha ve bimarhane gibi adlar altında sağlık kurumları teşkil edilmiştir. Bu kurumların tüm giderleri vakıflar aracılığı ile karşılanmıştır³.

Osmanlı Devleti, çeşitli tür ve miktarlarda birçok ilacı kullanmıştır. Bu ilaçlar genel olarak bitkisel ilaçlar olup yağlar ve kimyasallardan da faydalanılmıştır. İlaçların hazırlanması ise cerrah, hekim, tabip ve aktar gibi ilaç yapma konusunda uzman olan kişiler tarafından gerçekleştirilmiştir. Yapımı tamamlanan ilaçlar Osmanlı halkının yanı sıra orduda görev yapan veya kalelerde bulunan neferlere verilmiştir⁴.

18. yüzyılın ikinci yarısında Özi Kalesi, Osmanlı-Rus Savaşları nedeniyle sürekli savaşın içerisinde kalmıştır. Bu sebeple kaleye birçok mühimmatın gönderildiği görülmektedir. Bu mühimmatın içerisinde kaledeki neferlerin tedavi ihtiyaçları için birçok ilaç bulunmaktaydı. Gönderilen mühimmat ve ilaçlar Cebhâne-i Âmire'den Karadeniz vasıtasıyla gemilerle kaleye ulaştırılıyordu. Cebhâne-i Âmire'de bulunmayan ilaçlar ise satın alınıyordu. Kaleye gönderilen ilaçlar büyük önem arz ediyordu. Zira savaş esnasında yaralanan veya hastalanan askerin tedavi edilip tekrar görevine dönmesi savaşın gidişatı açısından önemliydi⁵.

Bu çalışmada, arşiv vesikalarından elde edilen bilgiler ışığında Osmanlı Devleti'nin 18. yüzyılın ikinci yarısında Özi Kalesi'ne gönderdiği ilaçlar ve bu ilaçların hangi maksatlarla kullanıldığı tespit edilmeye çalışılmıştır.

1. BİTKİLER

1.1. Anzerut

Anadolu'da geven olarak da bilinen anzerut, dikenli bir bitki olup çalı şeklindedir ve dağlık bölgelerde yetişir. Anzerutun gövde bölgesinde ortaya çıkan çatlaklardan veyahut gövdeye uygulanan kesiklerle beyaz bir zank elde edilir. Bu zank eczacılıkta tablet hazırlamada kullanırdı. Kumaş ve kağıt sanayisinde ise yapıştırıcı olarak anzeruttan faydalanılmaktadır⁶. Kulak iltihaplanmasında çokça faydalanılan anzerut; iki kardeşkanı otu, günlük ve sabırlık otunun dövülmesiyle birbirine karıştırılır. Bu karışımdan sonra bala batırılmış bir fitilin üstüne bu karışım bulanır ve hastanın kulağına konulurdu⁷. Bununla

2 Hilal Kevser Asa, "Osmanlı Tıp Literatüründe Hindiba ve Kullanım Alanları", *Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Dergisi*, 10/101, 2023, 3072.

3 Uğur Demlikoğlu, "18. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Devleti'nin Şark Hududundaki Kalelere Gönderdiği Doğal ve Kimyasal İlaçlar", *Turkish Studies*, 10/1, 2015, 300.

4 Ömer Çağatay, "Osmanlı Ordusunda Sağlık Organizasyonunun İşleyişi ve Orduda Kullanılan İlaçlar ile Sağladığı Faydalar (On Sekizinci Yüzyıl Örneği)", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları* 25, 1, 2024, 120.

5 BOA, Cevdet Askeriye (C.AS.), 1058/46541.

6 Uğur Demlikoğlu, *Gürcistan Kaleleri: Savaş, Sefer ve Kale Organizasyonu (Tiflis, Gori, Tob-Karaağaç ve Akçekale 1723-1735)*, Gece Akademi Yayınevi, İstanbul, 2019, 158.

7 Babür Mehmet Akarsu- Fuat Yöndemli- Seda Akarsu, "Antik Dönem Tıbbının Müntahab-ı Şifâ'da

birlikte anzerut, kulakta çıkan çibana, kulağın işitmemesi durumunda, basur tedavisinde ve dudağın yarılmasında kullanılırdı⁸. Ayrıca kılıç ve tüfek yaralanmalarında yara derin değilse üzerine zerur, iki kardeşkanı otu, anzerut ve günlük otu koyularak yara tedavi edilirdi⁹.

İstanbul'dan Özi Kalesi'ne 3 Temmuz 1744 tarihinde 2,5 kg anzerut¹⁰ ve 12 Aralık 1788 tarihinde 1.282 gr. anzerut¹¹ tayin edildi. Farklı tarihlerde yapılan yoklamalara göre ise Özi Kalesi'nde 19 Mart 1750 tarihinde 1.924 gr.¹², 25 Ağustos 1761 tarihinde 13 kg.¹³, 6 Nisan 1769 tarihinde 28 kg.¹⁴ ve 11 Haziran 1778 tarihinde 15,4 kg. anzerut¹⁵ bulunmaktaydı.

1.2. Çam Sakızı

Çam sakızı, ülkemizde güney ve batı sahillerinin ormanlık alanlarında yetişen, dalları kırmızımsı ve esmer renkli olan bir bitkidir. Saçkıran tedavisinde kullanılan çam sakızı, has bezir ve zift ile karışım haline getirilir sonra saçkıran kısma sürülürdü. Bel ağrısında da kullanılan çam sakızı, zift ile karıştırılır ve ağrıyan bölgeye uygulanırdı. Tedavinin olumlu ilerlemesi için ilaç 3-4 gün kadar bekletilirdi.¹⁶ Bununla birlikte yine çam sakızı, zift ve zeytinyağının karışımından elde edilen merhem deşik yaraların tedavisinde kullanılırdı.¹⁷

İstanbul'dan Özi Kalesi'ne 3 Temmuz 1744 tarihinde 6,4 kg. çam sakızı¹⁸ ve 12 Aralık 1788 tarihinde 11,5 kg. çam sakızı¹⁹ gönderildi. Farklı tarihlerde yapılan yoklamalara göre ise Özi Kalesi'nde 19 Mart 1750 tarihinde 5,1 kg.²⁰, 25 Ağustos 1761 tarihinde 51,3 kg.²¹ ve 6 Nisan 1769 tarihinde 78,2 kg. çam sakızı²² bulunmaktaydı.

1.3. İsfidaç

Uygur Türklerinin kullandığı ilaçların başında gelen isfidaç, merhemi yapılıp burundaki yaraya, ateş yanığına, sıcak yağ ve su yanıklarının olduğu bölgeye uygulanarak tedavide kullanılırdı. Ayrıca isfidaç ile kafur ilacı karıştırılarak yaralarda kullanılırdı.²³

Tezahürü", *Erdem İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 78, 2020, 17.

- 8 Demlikoğlu, Gürcistan Kaleleri: Savaş, Sefer ve Kale Organizasyonu (Tiflis, Gori, Tob-Karaağaç ve Akçekale 1723-1735), 158.
- 9 Meryem Arslan, "Tarihî Türkçe Tıp Metinlerinde Savaş Aletleri ve Savaş Yaralarının Tedavileri", *Erdem İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 77, 2019, 295.
- 10 BOA, (C.AS.), 674/28314.
- 11 BOA, (C.AS.), 1173/52253.
- 12 BOA, BOA, Topkapı Müzesi Arşivi, Defter (TS.MA.d), 2526.
- 13 BOA, Bab-1 Defteri Başmuhasebe Topçubaşı Tophane-i Amire Defterleri (D.BŞM.TPH.d.), 18669, 2.
- 14 BOA, Bab-1 Defteri Büyükkale Kalem Defterleri (D.BKL.d.), 32586, 4.
- 15 BOA, (D.BKL.d.), 32630, 2.
- 16 Demlikoğlu, *Gürcistan Kaleleri: Savaş, Sefer ve Kale Organizasyonu (Tiflis, Gori, Tob-Karaağaç ve Akçekale 1723-1735)*, 159.
- 17 Meryem Arslan, "Tarihî Türkçe Tıp Metinlerinde Savaş Aletleri ve Savaş Yaralarının Tedavileri", *Erdem İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi* 77, 2019: 295.
- 18 BOA, (C.AS.), 674/28314.
- 19 BOA, (C.AS.), 1173/52253.
- 20 BOA, (TS.MA.d), 2526.
- 21 BOA, (D.BŞM.TPH.d.), 18669, 2.
- 22 BOA, (D.BKL.d.), 32586, 4.
- 23 Demlikoğlu, *Gürcistan Kaleleri: Savaş, Sefer ve Kale Organizasyonu (Tiflis, Gori, Tob-Karaağaç ve*

Bununla birlikte vücuttaki şişleri yumuşatıcı, bozuk dokuları onarıcı, iltihaplı gözün şişlerini iyileştirici, makattaki yaraları ve çatlakları onarıcı bir ilaçtır²⁴.

İstanbul'dan Özi Kalesi'ne 3 Temmuz 1744 tarihinde 2,5 kg. isfidaç²⁵ ve 12 Aralık 1788 tarihinde 2,5 kg. isfidaç²⁶ gönderildi. Farklı tarihlerde yapılan yoklamalara göre ise Özi Kalesi'nde 19 Mart 1750 tarihinde 2,5 kg.²⁷, 25 Ağustos 1761 tarihinde 7,6 kg.²⁸, 6 Nisan 1769 tarihinde 4,5 kg.²⁹ ve 21 Mayıs 1780 tarihinde 11,5 kg. isfidaç³⁰ bulunmaktaydı.

1.4. Kafûr

Kafûr otu, farklı ve geniş kullanım alanına sahip bir bitki olup Ortadoğu'da kullanılan önemli bitkilerden biridir. Mikrop ve virüslere karşı etkili, öksürüğü kesen; fakat 50 ila 500 mg arasında kullanıldığında ölümcül sonuçlara sebebiyet veren bir bitkidir. Avrupalılar bu bitkiyi 14. yüzyılda kolera ve çiçek hastalığının tedavisinde kullanmakla beraber dezenfektan olarak da kullanmıştır. Çinliler ise dolaşım sistemini uyarıcı ve kalbi güçlendirici bir ilaç olarak kullanmıştır³¹. Kafûr otu; dudak yarıklarında, vücuttaki karıncalanmalarda, burun kanamasında, uyuz hastalıklarında, kanamayı durdurmada, makatta oluşan çibanda, iltihaplarda ve yaralarda kullanılan bir ilaçtır³². Ayrıca ateş düşürücü, kurt düşürücü, kuvvet verici ve sıtmaya karşı kullanılırdı³³.

Özi Kalesi'ndeki yoklamaya göre 6 Nisan 1769 tarihinde 6,4 kg. kafûr³⁴ ve 21 Mayıs 1780 tarihinde 1,9 kg. kafur³⁵ bulunmaktaydı.

1.5. Kardeşkanı

Bu bitki Doğu Hint adalarında yetiştirilen bir bitki olup kırmızı renkli, kolaylıkla kırılan çubuk ve taneler halindedir³⁶. Kardeşkanı; ishali engellemede, özellikle kılıç ve ok yaralarında akan kanı durdurmak için kullanılan bir ilaçtır.³⁷ Kardeşkanı, anzerut ve

Akçekale 1723-1735), 160.

24 İbn-i Sînâ, *El- Kânûn Fi't-Tib 2*, çev: Esin Kâhya, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2003, 99-100.

25 BOA, (C.AS.), 674/28314.

26 BOA, (C.AS.), 1173/52253.

27 BOA, (TS.MA.d), 2526.

28 BOA, (D.BŞM.TPH.d.), 18669, 2.

29 BOA, (D.BKL.d.), 32586, 4.

30 BOA, (C.AS.), 1198/53592, 2.

31 Demlikoğlu, "18. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Devleti'nin Şark Hududundaki Kalelere Gönderdiği Doğal ve Kimyasal İlaçlar", 302.

32 Demlikoğlu, *Gürcistan Kaleleri: Savaş, Sefer ve Kale Organizasyonu (Tiflis, Gori, Tob-Karaağaç ve Akçekale 1723-1735)*, 161.

33 İbn-i Sînâ, *El- Kânûn Fi't-Tib 5*, (çev: Esin Kâhya), Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2010, 130; Turhan Baytop, *Türkçe Bitki Adları Sözlüğü*, TDK, Ankara, 2007, 172.

34 BOA, (D.BKL.d.), 32586, 4.

35 BOA, (C.AS.), 1198/53592, 2.

36 Turhan Baytop, *Türkiye'de Bitkiler İle Tedavi Geçmişte ve Bugün*, Nobel Tıp Yayınevleri, İstanbul, 1999, 246.

37 Arslan, "Tarihî Türkçe Tıp Metinlerinde Savaş Aletleri ve Savaş Yaralarının Tedavileri", 295; Demlikoğlu, *Gürcistan Kaleleri: Savaş, Sefer ve Kale Organizasyonu (Tiflis, Gori, Tob-Karaağaç ve Akçekale 1723-*

çam sakızı bir karışım haline getirildiğinde yaraların iyileşmesi için çok daha etkili bir hal almaktadır.³⁸

İstanbul'dan Özi Kalesi'ne 3 Temmuz 1744 tarihinde 2,5 kg. kardeşkanı³⁹ ve 12 Aralık 1788 tarihinde 641 gr. kardeşkanı⁴⁰ gönderildi. Farklı tarihlerde yapılan yoklamalara göre ise Özi Kalesi'nde 19 Mart 1750 tarihinde 1.282 gr.⁴¹, 6 Nisan 1769 tarihinde 5,13 kg.⁴² ve 21 Mayıs 1780 tarihinde 5,13 kg. kardeşkanı⁴³ bulunmaktaydı.

1.6. Mastaki (Sakızağacı)

Ege ve Akdeniz'de yetişen mastaki, kışın yapraklarını dökmeyen çift yaprakçıklı bir bitkidir. Çiğneyerek kullanılmasının yanı sıra yapıştırıcı olarak da kullanılmıştır.⁴⁴ El ve ayak yaralanmasında, parmak şişmesinde, diş şişmesinde, diş eti yaralarında, yüz ve dudak şişmelerinde kullanılan bir ilaçtır. Mastaki, mersinyağı ve zeytinyağı ile bir karışım haline getirildiğinde ağız yaralarında da etkili olmaktadır.⁴⁵ Ayrıca yaraların dağlanmasında kullanılan mastaki, anzerut ve çam sakızı ile bir karışım haline getirilip yaralara uygulanırdı.⁴⁶

İstanbul'dan Özi Kalesi'ne 3 Temmuz 1744 tarihinde 2,5 kg. mastaki⁴⁷ ve 12 Aralık 1788 tarihinde 2,5 kg. mastaki⁴⁸ gönderildi. Farklı tarihlerde yapılan yoklamalara göre ise Özi Kalesi'nde 19 Mart 1750 tarihinde 2,5 kg.⁴⁹, 25 Ağustos 1761 tarihinde 7 kg.⁵⁰ ve 6 Nisan 1769 tarihinde 18,60 kg. mastaki⁵¹ bulunmaktaydı.

1.7. Mürsafi

Akciğer hastalıklarında kullanılan mürsafi, doğal bir antibiyotiktir. Öksürük, cüzzam, soğuk algınlığı, çeşitli spazmlar ve frengi gibi rahatsızlıklarda da kullanılırdı. Ağrıyan yerlere sürmek amacıyla sirke ile birleştirilerek macun yapılırdı. 10 gram balla içildiğinde ise fitik ağrısına iyi gelen mürsafi, nefes darlığı ve boğazda oluşan sertliği de alırdı.⁵²

1735), 161.

- 38 Ahmet Acıduman- Uygur Er, "Cerrâh Mes'ûd ve Eseri Hulâsa-i Tıbb'da Nöroflirürji ile İlgili Bölümler", *Türk Nöroşirürji Dergisi*, 18/1, 2008, 30.
- 39 BOA, (C.AS.), 674/28314.
- 40 BOA, (C.AS.), 1173/52253.
- 41 BOA, (TS.MA.d), 2526.
- 42 BOA, (D.BKL.d.), 32586, 4.
- 43 BOA, (C.AS.), 1198/53592, 2.
- 44 Baytop, *Türkçe Bitki Adları Sözlüğü*, 233.
- 45 Demlikoğlu, "18. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Devleti'nin Şark Hududundaki Kalelere Gönderdiği Doğal ve Kimyasal İlaçlar", 303.
- 46 Acıduman- Er, "Cerrâh Mes'ûd ve Eseri Hulâsa-i Tıbb'da Nöroflirürji ile İlgili Bölümler", 29.
- 47 BOA, (C.AS.), 674/28314.
- 48 BOA, (C.AS.), 1173/52253.
- 49 BOA, (TS.MA.d), 2526.
- 50 BOA, (D.BŞM.TPH.d.), 18669, 2.
- 51 BOA, (D.BKL.d.), 32586, 4.
- 52 Demlikoğlu, *Gürcistan Kaleleri: Savaş, Sefer ve Kale Organizasyonu (Tiflis, Gori, Tob-Karaağaç ve Akçekale 1723-1735)*, 163.

İstanbul'dan Özi Kalesi'ne 3 Temmuz 1744 tarihinde 2,5 kg. mürsafi⁵³ ve 12 Aralık 1788 tarihinde 1.282 gr. mürsafi⁵⁴ gönderildi. Farklı tarihlerde yapılan yoklamalara göre ise Özi Kalesi'nde 19 Mart 1750 tarihinde 2,5 kg.⁵⁵, 25 Ağustos 1761 tarihinde 12,82 kg.⁵⁶, 6 Nisan 1769 tarihinde 11,5 kg.⁵⁷ ve 11 Haziran 1778 tarihinde 11,5 kg. mürsafi⁵⁸ bulunmaktaydı.

1. 8. Sıçanotu (Fare Kulağı)

Otsu ve çıplak bir bitki olan sıçanotunun yaprakları sapsız, çiçekleri kırmızı ve mavi renkte olan bir bitkidir⁵⁹. Yaklaşık 40 çeşidi bulunan bir bitki olup halk hekimliğinde böbrek rahatsızlığının giderilmesinde kullanılırdı⁶⁰. İdrar söktürme ve karaciğer rahatsızlıklarında kullanılan bir bitki olup ayrıca yaprağının kaynatılması sonucu elde edilen sarı renk kilim boyamada kullanılırdı⁶¹.

İstanbul'dan Özi Kalesi'ne 3 Temmuz 1744 tarihinde 1.282 gr. kıyye sıçanotu⁶² gönderildi. Farklı tarihlerde yapılan yoklamalara göre ise Özi Kalesi'nde 19 Mart 1750 tarihinde 380 dirhem (1.217 gr.)⁶³ sıçanotu⁶⁴, 25 Ağustos 1761 tarihinde 1.282 gr.⁶⁵, 6 Nisan 1769 tarihinde 2,5 kg.⁶⁶, 11 Haziran 1778 tarihinde 1,9 kg.⁶⁷ ve 21 Mayıs 1780 tarihinde 1,9 kg. sıçanotu⁶⁸ mevcuttu.

2. KİMYASAL İLAÇLAR

2.1. Nişadır

Nişadır özellikle boğaz ağrısına ve boğazdaki balgamı atmaya iyi gelen bir ilaçtır. Zeytinyağı ile karıştırılarak kullanılan nişadır, uyuz rahatsızlığını giderirdi. Yumurta ile karıştırılarak vücuda sürüldüğü takdirde vücuttaki lekeleri gidermede etkili olurdu⁶⁹.

53 BOA, (C.AS.), 674/28314.

54 BOA, (C.AS.), 1173/52253.

55 BOA, (TS.MA.d), 2526.

56 BOA, (D.BŞM.TPH.d.), 18669, 2.

57 BOA, (D.BKL.d.), 32586, 4.

58 BOA, (D.BKL.d.), 32630, 2.

59 Baytop, *Türkçe Bitki Adları Sözlüğü*, 106.

60 Demlikoğlu, "18. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Devleti'nin Şark Hududundaki Kalelere Gönderdiği Doğal ve Kimyasal İlaçlar", 304.

61 Seda Birinci, "Doğu Karadeniz Bölgesinde Doğal Olarak Bulunan Faydalı Bitkiler Ve Kullanım Alanlarının Araştırılması", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, 2008, 16-17.

62 BOA, (C.AS.), 674/28314.

63 Okkanın (kıyye) dört yüzde biri kadar ağırlığa denk gelmektedir. Demlikoğlu, *Gürcistan Kaleleri: Savaş, Sefer ve Kale Organizasyonu (Tiflis, Gori, Tob-Karaağaç ve Akçekale 1723-1735)*, 158.

64 BOA, (TS.MA.d), 2526.

65 BOA, (D.BŞM.TPH.d.), 18669, 2.

66 BOA, (D.BKL.d.), 32586, 4.

67 BOA, (D.BKL.d.), 32630, 2.

68 BOA, (C.AS.), 1198/53592, 2.

69 Burhanettin İlter, *Tercüme-i Müfredat-ı İbn Baytar*, İstanbul: Sağlık Bilimleri Üniversitesi Yayınları No: 32, 2022, 274.

Özi Kalesi'nde 6 Nisan 1769 tarihinde 19,8 kg. nişadır⁷⁰ ve 11 Haziran 1778 tarihinde 3,2 kg. nişadır⁷¹ mevcuttu.

2.2. Şap

Suda kolayca erime özelliği olan, doğada gri, kırmızı ve sarı renklerde bulunan şap, çok farklı kullanım alanlarına sahiptir. Şap, kökboyanın kalıcılığını sağlaması ve güneşe karşı kumaşı dayanıklı kılması gibi özelliklerinden dolayı boyama endüstrisi açısından önemli bir yer tutmaktadır. Ayrıca derinin tabaklama işleminde de kullanılan bir maddedir⁷². Şap, kan durdurucu ve büzücü özellikleri sayesinde ilkçağlardan günümüze kadar kabızlıkta, istenmeyen bebeklerin düşürülmesinde, ağız ve ayak yaralarının tedavisinde ve kanın durdurulması gibi hastalıklarda kullanılmıştır⁷³.

İstanbul'dan Özi Kalesi'ne 3 Temmuz 1744 tarihinde 2,5 kg. şap⁷⁴ ve 12 Aralık 1788 tarihinde 1.282 gr. şap⁷⁵ gönderildi. Farklı tarihlerde yapılan yoklamalara göre ise Özi Kalesi'nde 19 Mart 1750 tarihinde 5,7 kg.⁷⁶, 25 Ağustos 1761 tarihinde 6,4 kg.⁷⁷, 6 Nisan 1769 tarihinde 25,6 kg.⁷⁸ ve 21 Mayıs 1780 tarihinde 3,2 kg. şap⁷⁹ mevcuttu.

2.3. Zac-ı Kıbrıs (Göz taşı)

Dokumacılıkta ve antiseptik olarak tarımda kullanılan zac-ı kıbrıs, göz ve deri hastalıklarında da kullanılan mavi renkli zehirli bir sülfattır. Burun kanaması, dudak yarası, uyuz, ağız kanseri, cüzzam, baştaki kepek, sinirdeki iltihap ve yaralara karşı kullanılan bir ilaçtır⁸⁰. Ayrıca mildiyö hastalığında da kullanılan bir ilaçtır⁸¹.

İstanbul'dan Özi Kalesi'ne 3 Temmuz 1744 tarihinde 2,5 kg. zac-ı kıbrıs⁸² ve 12 Aralık 1788 tarihinde 1.282 gr. zac-ı kıbrıs⁸³ gönderildi. Farklı tarihlerde yapılan yoklamalara göre ise Özi Kalesi'nde 25 Ağustos 1761 tarihinde 20,5 kg. zac-ı kıbrıs⁸⁴ ve 6 Nisan 1769 tarihinde 28,2 kg. zac-ı kıbrıs⁸⁵ mevcuttu.

70 BOA, (D.BKL.d.), 32586, 4.

71 BOA, (D.BKL.d.), 32630, 2.

72 Emine Dinceç, "XVIII. ve XIX. Yüzyıllarda Kütahya Gediz (Gedos) Şap Madeni", *Bellekten* 75/272, 138.

73 Dinceç, "XVIII. ve XIX. Yüzyıllarda Kütahya Gediz (Gedos) Şap Madeni", 139.

74 BOA, (C.AS.), 674/28314.

75 BOA, (C.AS.), 1173/52253.

76 BOA, (TS.MA.d), 2526.

77 BOA, (D.BŞM.TPH.d.), 18669, 2.

78 BOA, (D.BKL.d.), 32586, 4.

79 BOA, (C.AS.), 1198/53592, 2.

80 Sadettin Özçelik, *XV. Yüzyılda Yazılmış Bir Tıp Eseri Kitâbü'l- Mühimmât*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2001, 346-347; Demlikoğlu, *Gürcistan Kaleleri: Savaş, Sefer ve Kale Organizasyonu (Tiflis, Gori, Tob-Karaağaç ve Akçekale 1723-1735)*, 166.

81 Abdullah Kara-Mustafa Çavdaroğlu, "20. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Tarımsal Hastalık Olarak Mildiyö ve Halkalı Ziraat Mektebi Muallimlerinden Ali Rıza Bey'in Mildiyö Hastalığına Karşı Kullanılan Yöntemlere Dair Görüşleri", *BELLEK Uluslararası Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi* 2/1, 2020, 81.

82 BOA, (C.AS.), 674/28314.

83 BOA, (C.AS.), 1173/52253.

84 BOA, (D.BŞM.TPH.d.), 18669, 2.

85 BOA, (D.BKL.d.), 32586, 4.

2.4. Kükürt

Kükürt, hem dâhilen hem de haricen kullanılan bir halk ilacıdır. Uyuz ve egzamada mangal külüyle karıştırılan kükürt, zeytinyağıyla krem yapılarak hasta bölgeye sürülür. Alerjiye karşı toz kükürt, leblebi unu ya da balla karıştırılarak hastaya yedirilir. Yanıklarda bir miktar kükürt kireçle karıştırılıp pomat haline getirilerek deriye sürülür. Kükürt, ayrıca kulak hastalıklarını azaltmak için ve çocuk düşürmek için de kullanılır. Anadolu'nun bazı yörelerinde hayvan uyuzunda ve hayvanların mide bağırsak parazitlerini düşürmek üzere de dâhilen kükürt kullanılır⁸⁶. Kükürt banyoları ile de tedavi yapıldığı bilinmektedir. Kükürt banyosu ile birlikte, çiban, kronik ülser, iltihaplı yaralar, eklem şişleri, dalak ve karaciğer şişleri tedavi edilirdi⁸⁷.

İstanbul ve Selanik'te muhafaza edilen kükürt gerekli görüldüğü takdirde İstanbul'dan Özi Kalesi'ne gönderilirdi. Buna binaen Özi Kalesi'ndeki kükürt ihtiyacı sebebiyle 23 Nisan 1736 tarihinde İstanbul'dan 128,2 kg. kıyye kükürdün gönderildiği görülmektedir⁸⁸. Ayrıca muhtelif tarihlerde Özi Kalesi için kükürt gönderildiği belgelere yansımaktadır. Buna göre 3 Temmuz 1744 tarihinde 25,6 kg. kükürt⁸⁹ 28 Ekim 1762 tarihinde cebhane-i amire tarafından 384,8 kg. kükürt⁹⁰ gönderildi.

Özi Kalesi'ne gönderilen kükürt miktarlarının yanı sıra muhtelif tarihlerde yapılan kale yoklamasında ne kadar kükürt olduğunu da tespit etmekteyiz. Buna göre Özi Kalesi'nde 19 Mart 1750 tarihinde 21,8 kg.⁹¹, 11 Haziran 1778 tarihinde 609 kg.⁹² ve 21 Mayıs 1780 tarihinde 603 kg. kükürt⁹³ bulunmaktadır.

3. YAĞLAR

3.1. Zeytin Yağı

Zeytinyağı, Osmanlı Devleti'nde çok çeşitli alanlarda kullanılan bir yağ türüydü. Zeytinyağı, aydınlatma işlemi için yakacak olarak, sabun olarak, et ve yemekleri lezzetlendirmek için⁹⁴ kullanılmasının yanı sıra idrar söktürücü, şeker hastalığı, ateş düşürücü, kabızlık, tansiyon düşürücü gibi tedavi edici özelliklere sahip olması sebebiyle çeşitli amaçlarla kullanılmıştır.⁹⁵ Ayrıca top arabalarının çeşitli aksamalarında⁹⁶,

-
- 86 Selçuk Ural, "XVI. Yüzyılda Osmanlı Hâkimiyetinde Ohri Livası", (Yayınlanmamış Doktora Tezi: Sakarya Üniversitesi, 2011), 211.
- 87 İbn-i Sînâ, *El- Kânûn Fi't-Tıb I*, (çev: Esin Kâhya), Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1995, 151.
- 88 BOA, Bab-ı Defteri Başmuhasebe Cebhane-i Amire Defterleri (D.BŞM.CBH.d.), 18398, 2.
- 89 BOA, (C.AS.), 674/28314.
- 90 BOA, (C.AS.), 1058/46541, 1.
- 91 BOA, (TS.MA.d), 2526.
- 92 BOA, (D.BKL.d.), 32630, 2.
- 93 BOA, (C.AS.), 1198/53592, 2.
- 94 Zeki Arıkan, "Midilli-İstanbul Arasında Zeytinyağı Ticareti", *Tarih Araştırmaları Dergisi* 25/40, 2006, 4-5.
- 95 Demlikoğlu, *Gürcistan Kaleleri: Savaş, Sefer ve Kale Organizasyonu (Tiflis, Gori, Tob-Karaağaç ve Akçekale 1723-1735)*, 167.
- 96 Özi Kalesi'ne sevk edilen topların koşum kayışlarının yağlanması gibi işlerde de kullanılmıştır. BOA, (AE.SABH.I), 52/3735.

topların yağlanması, falya deliklerinin açılmasında ve bıçkı işlerinde de zeytinyağı kullanılmaktaydı⁹⁷.

27 Ekim 1753 tarihinde İstanbul'dan Özi Kalesi'ne 25,6 kg. zeytinyağı⁹⁸ ve 12 Kasım 1757 tarihinde 78,2 kg. zeytinyağı⁹⁹ verildi. 28 Ekim 1762 tarihinde yine kalenin ihtiyaçları için İstanbul'dan 64,1 kg. zeytinyağı istendi. İstenilen zeytinyağı İstanbul'dan temin edilerek kaleye gönderildi. 1.282 gramı 30 akçeden alınan zeytinyağı için toplamda 1.500 akçe masraf yapıldı¹⁰⁰. Ayrıca Özi Kalesi'nde 19 Mart 1750 tarihinde 15,4 kg.¹⁰¹, 6 Nisan 1769 tarihinde 270,6 kg.¹⁰² ve 11 Haziran 1778 tarihinde 143,6 kg. zeytinyağı¹⁰³ bulunmaktaydı.

3.2. Bezir Yağı

Arapça'da *bezr* ya da *bezir*, tohum demektir. Bezir, keten tohumundan elde edilen bir yağ türü olup 10-100 cm yüksekliğe sahip mavi çiçekli ve otsu bir bitkidir¹⁰⁴. Beziryağı, kandil yağı olarak aydınlatma ile yem ve sağaltıcı yağ olarak hayvancılıkta sıkça kullanılırdı.¹⁰⁵ Bununla birlikte çeşitli tedavilerde de kullanılan beziryağı; kabızlık, kangren ve diş ağrısı için kullanılmıştır¹⁰⁶.

İstanbul'dan Özi Kalesi'ne 3 Temmuz 1744 tarihinde 25,6 kg. beziryağı¹⁰⁷ ve 9 Mart 1777 tarihinde 64,1 kg. beziryağı¹⁰⁸ gönderilmiştir. 28 Ekim 1762 tarihinde ise kalenin ihtiyaçları için İstanbul'dan 64,1 kg. beziryağı istendi. İstenilen beziryağı İstanbul'dan temin edilerek kaleye gönderildi. 1.282 gramı 8 paradan alınan beziryağı için toplamda 400 para masraf yapıldı.¹⁰⁹ Ayrıca Özi Kalesi'nde 19 Mart 1750 tarihinde 25,6 kg.¹¹⁰, 6 Nisan 1769 tarihinde 71,8 kg.¹¹¹, 11 Haziran 1778 tarihinde 153,9 kg.¹¹² ve 21 Mayıs 1780 tarihinde 148,8 kg. beziryağı¹¹³ bulunmaktaydı.

-
- 97 Salim Aydüz, *Tophâne-i Âmire ve Top Döküm Teknolojisi*, TTK VII. Dizi- Sayı: 215, Ankara, 2006,254.
98 BOA, (C.AS.), 674/28314.
99 BOA, (D.BŞM.CBH.d.), 18436, 2.
100 BOA, (C.AS.), 1058/46541.
101 BOA, (TS.MA.d), 2526.
102 BOA, (D.BKL.d.), 32586, 4.
103 BOA, (D.BKL.d.), 32630, 2.
104 Baytop, *Türkçe Bitki Adları Sözlüğü*, 172.
105 Füsun Ertuğ, "Anadolu'nun Önemli Yağ Bitkilerinden Keten/Linum ve Izgın/Eruca Orta Anadolu'da Beziryağı Üretimi ve Bezirhaneler", *Türkiye Bilimler Akademisi Arkeoloji Dergisi*, 1, 1998, 114.
106 Demlikoğlu, *Gürcistan Kaleleri: Savaş, Sefer ve Kale Organizasyonu (Tiflis, Gori, Tob-Karaağaç ve Akçekale 1723-1735)*, 167; "Müjgân Üçer, "Geçmişten Günümüze Sivas'ta Halk Hekimliği", *Sivas Darüşşifası'nın 800. Yılı Anısına XIII. Türk Tıp Tarihi Kongresi*, Cilt:1, Ed: Burhan Akgün, Gülten Dinç, Teoman Karaca, Sivas, 2017, 176-177.
107 BOA, (C.AS.), 674/28314.
108 BOA, (C.AS.), 342/14198, 1.
109 BOA, (C.AS.), 1058/46541.
110 BOA, (TS.MA.d), 2526.
111 BOA, (D.BKL.d.), 32586, 4.
112 BOA, (D.BKL.d.), 32630, 2.
113 BOA, (C.AS.), 1198/53592, 2.

3.3. Susam Yağı

Osmanlı arşiv vesikalarında *revgan-ı* şir olarak zikredilen¹¹⁴ susam yağı; kekik, biberiye, keten yağı ve hardal ile beraber bel ağrısı, güneş yanığı sonucunda vücutta ortaya çıkan lekeleri önlemek amacıyla kullanılmaktaydı¹¹⁵. Yine bir kaşık susam yağı ile bir kaşık kireç suyu karıştırılarak merhem yapılırdı. Yapılan merhem ateş yanıklarının üzerine sürülerek tedavi edilirdi¹¹⁶. Uzun süre acılaşmadan durabilmesi sebebiyle saklanması kolay olan susam yağı; öksürük kesici, astım tedavisi ve kan şekerini düşürmede sıkça kullanılırdı¹¹⁷.

İstanbul'dan Özi Kalesi'ne 3 Temmuz 1744 tarihinde 25,6 kg. susam yağı¹¹⁸ ve 12 Kasım 1757 tarihinde 83,3 kg. susam yağı¹¹⁹ tayin edildi. 28 Ekim 1762 tarihinde ise İstanbul'dan 64,1 kg. susam yağı talep edilmiştir. Talep edilen susam yağı İstanbul'dan temin edilerek kaleye ulaştırıldı. 1.282 gramı 10 paradan alınan susam yağı için toplamda 500 para masraf yapıldı.¹²⁰ Ayrıca Özi Kalesi'nde 19 Mart 1750 tarihinde 25,6 kg. susam yağı¹²¹ ve 6 Nisan 1769 tarihinde 147,5 kg. susam yağı¹²² bulunmaktaydı.

Sonuç

18. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı-Rus ilişkileri çok gergin bir hal aldı. Ruslar, Osmanlı Devleti'ni 1768-1774 ve 1787-1792 yıllarındaki savaşlarda çok ağır yenilgilere uğratarak ciddi darbeler vurdu. Bu savaşlarda kilit bir role sahip olan Özi Kalesi savaşların tam merkezinde kalmıştı. Özi Kalesi, Karadeniz'in kilidi konumunda olması hasebiyle buranın korunması ve tahkim edilmesi ciddi bir öneme sahipti. Osmanlı Devleti, 18. yüzyılın ikinci yarısında Özi Kalesi'ne birçok mühimmat göndermiştir. Arşiv vesikalarından elde edilen bilgiler ışığında bu mühimmatların arasında şifalı bitkiler, kimyasallar ve yağların olduğu tespit edilmiştir.

Özi Kalesi'ne gönderilen bu tıbbî malzemeler, diğer cebhane mühimmatları kadar büyük öneme sahipti. Zira savaşta yara alan veya hasta olan askerlerin tedavilerinin yapılması savaşın seyrine büyük etki etmekteydi. Savaş esnasında askerlerin maruz kalabileceği kafaya alınan darbeler, ateş yanıkları, kesici-delici aletlerle vücuda alınan darbeler, iltihaplanmalar, şişlikler, gözlerde yaşanan problemler, kanın durdurulması, yüksek ateşin düşürülmesi gibi önemli tedaviler için birçok bitkinin, kimyasalın ve yağın gönderildiği görülmektedir. Ayrıca, uyuz, cüzzam, el ve ayaklardaki şişkinlik, kangren, yaralı bölgelerin temizlenmesi, bel ağrısı gibi hastalıkların tedavisi için de çeşitli ilaçlar

114 BOA, (D.BKL.d.), 32586, 4; BOA, (TS.MA.d), 2526.

115 Uğur Demlikoğlu, "18. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Devleti'nin Şark Hududundaki Kalelere Gönderdiği Doğal ve Kimyasal İlaçlar", 307.

116 Uğuroğlu Barlas, *18. Yüzyıl Hekimlerinden Dağıstanlı Mehmet Efendi'nin Geleneksel Tıp Yazması*, Hilmi Barlas Eğitim Vakfı Yayınları, İstanbul, 2006, 190.

117 M. Ender Saraç, *Doğanın Şifalı Eli*, Doğan Kitapçılık, İstanbul, 2009, 130.

118 BOA, (C.AS.), 674/28314.

119 BOA, (D.BŞM.CBH.d.), 18436, 2.

120 BOA, (C.AS.), 1058/46541.

121 BOA, (TS.MA.d), 2526.

122 BOA, (D.BKL.d.), 32586, 4.

gönderilmiştir. Kaleye gönderilen bitkisel ilaçlar, kimyasallar ve yağlar bazen tek başına kullanılırken, bazen de birbirleriyle karıştırılarak bir karışım elde edilip kullanılmıştır.

Kaynaklar

1. Başkanlık Osmanlı Arşivi Kaynakları

Âli Emirî Sultan Abdulhamid Han I.

No: 52/3735.

Bab-ı Defteri Başmuhasebe Cebhane-i Amire Defterleri

No: 18398, 18436.

Bâb-ı Defteri Başmuhasebe Topçubaşı Tophane-i Amire Defterleri

No: 18669.

Bâb-ı Defteri Büyükkale Kalemi Defterleri

No: 32586, 32630.

Cevdet Askeriye:

No: 1058/46541, 674/28314, 1173/52253, 1198/53592, 342/14198.

Topkapı Müzesi Arşivi, Defter

No: 2526.

2. Araştırma ve İncelemeler

Acıduman, Ahmet - Er, Uygur. “Cerrâh Mes’ûd ve Eseri Hulâsa-i Tıbb’da Nöroflirürji ile İlgili Bölümler”, *Türk Nöroşirürji Dergisi*, 18/1, 2008, 26-33.

Akarsu, Babür Mehmet – Yöndemli, Fuat - Akarsu, Seda. “Antik Dönem Tıbbının Müntahab-ı Şifâ’da Tezahürü”, *Erdem İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 78, 2020, 1-22.

Arıkan, Zeki. “Midilli-İstanbul Arasında Zeytinyağı Ticareti”, *Tarih Araştırmaları Dergisi* 25/40, 2006, 1-28.

Arslan, Meryem. “Tarihî Türkçe Tıp Metinlerinde Savaş Aletleri ve Savaş Yaralarının Tedavileri”, *Erdem İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 77, 2019, 281-306.

Asa, Hilal Kevser. “Osmanlı Tıp Literatüründe Hindiba ve Kullanım Alanları”, *Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Dergisi*, 10/101, 2023, 3072-3080.

Aydüz, Salim. *Tophâne-i Âmire ve Top Döküm Teknolojisi*, TTK VII. Dizi- Sayı: 215, Ankara 2006.

Barlas, Uğur. *18. Yüzyıl Hekimlerinden Dağıstanlı Mehmet Efendi'nin Geleneksel Tıp Yazması*, Hilmi Barlas Eğitim Vakfı Yayınları, İstanbul 2006.

Baytop, Turhan. *Türkiye’de Bitkiler İle Tedavi Geçmişte ve Bugün*, Nobel Tıp Yayınevleri, İstanbul 1999.

Baytop, Turhan. *Türkçe Bitki Adları Sözlüğü*, TDK, Ankara 2007.

Birinci, Seda. “Doğu Karadeniz Bölgesinde Doğal Olarak Bulunan Faydalı Bitkiler Ve Kullanım Alanlarının Araştırılması”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, 2008.

Çağatay, Ömer. “Osmanlı Ordusunda Sağlık Organizasyonunun İşleyişi ve Orduda Kullanılan İlaçlar ile Sağladığı Faydalar (On Sekizinci Yüzyıl Örneği)”, *Osmanlı Bilimi Araştırmaları* 25/1, 2024, 107-136.

Demlikoğlu, Uğur. “18. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Devleti’nin Şark Hududundaki Kalelere Gönderdiği Doğal ve Kimyasal İlaçlar”, *Turkish Studies*, 10/1, 2015, 297-310.

Demlikoğlu, Uğur. *Gürcistan Kaleleri: Savaş, Sefer ve Kale Organizasyonu (Tiflis, Gori, Tob-Karaağaç ve Akçekale 1723-1735)*, Gece Akademi Yayınevi, İstanbul 2019.

Emine Dingeeç, “XVIII. ve XIX. Yüzyıllarda Kütahya Gediz (Gedos) Şap Madeni”, *Belleten* 75/272, 135-158.

Ertuğ, Füsün. “Anadolu’nun Önemli Yağ Bitkilerinden Keten/Linum ve Izgın/Eruca Orta Anadolu’da Beziryağı Üretimi ve Bezirhaneler”, *Türkiye Bilimler Akademisi Arkeoloji Dergisi* 1, 1998, 113-127.

İbn-i Sînâ, *El- Kânûn Fi’t-Tıb 1*, çev: Esin Kâhya, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 1995.

İbn-i Sînâ, *El- Kânûn Fi’t-Tıb 2*, çev: Esin Kâhya, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 2003.

İbn-i Sînâ, *El- Kânûn Fi’t-Tıb 5*, çev: Esin Kâhya, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 2010.

İlter, Burhanettin. *Tercüme-i Müfredat-ı İbn Baytar*, Sağlık Bilimleri Üniversitesi Yayınları No: 32, İstanbul 2022.

Kara, Abdullah - Çavdaroğlu, Mustafa. “20. Yüzyılda Osmanlı Devleti’nde Tarımsal Hastalık Olarak Mildiyö ve Halkalı Ziraat Mektebi Muallimlerinden Ali Rıza Bey’in Mildiyö Hastalığına Karşı Kullanılan Yöntemlere Dair Görüşleri”, *BELLEK Uluslararası Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi* 2/1, 2020, 77-88.

Özçelik, Sadettin. *XV. Yüzyılda Yazılmış Bir Tıp Eseri Kitâbü’l- Mühimmât*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 2001.

Üçer, Müjgân. “Geçmişten Günümüze Sivas’ta Halk Hekimliği”, *Sivas Darüşşifası’nın 800. Yılı Anısına XIII. Türk Tıp Tarihi Kongresi*, Cilt:1, Ed: Burhan Akgün, Gülten Dinç, Teoman Karaca, Sivas 2017, 159-191.

Saraç, M. Ender. *Doğanın Şifalı Eli*, Doğan Kitapçılık, İstanbul 2009.

Shefer-Mossensohn, Miri. *Osmanlı Tıbbi Tedavi ve Tıbbi Kurumlar 1500-1700*, çev: Bülent Üçpınar, Kitap Yayınevi, İstanbul 2014.

Ural, Selçuk. “XVI. Yüzyılda Osmanlı Hâkimiyetinde Ohri Livası”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi, 2011.

Tarih & Gelecek Dergisi

Journal of History & Future

Doç. Dr.
Rahmi TEKİNVan Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü,
Van/Türkiye,
rahmitekin@yyu.edu.tr

ORCID: https://orcid.org/0000-0002-2175-7315

Dr.
Yağmur ŞENVan Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal
Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim
Dalı, Van/Türkiye,
zrnsen@gmail.com

ORCID: https://orcid.org/0000-0001-6071-0432

Başvuruda bulundu. Kabul edildi.
Applied Accepted

Eser Geçmişi / Article Past: 04/06/2024 10/06/2024

Araştırma Makalesi

DOI: http://dx.doi.org/10.21551/jhf.1495744

Research Paper

Orjinal Makale / Original Paper

Sadakat Ve Liyakatin Anahtarı: Devşirme Sistemi

The Key to Loyalty And Merit: Recruiting System

Öz

Osmanlı Devleti'nde toplum iki grup halinde ele alınır. Bunlardan birincisi *askerî* sınıf, diğeri ise *reâyâ* sınıfı olarak adlandırılır. İdarî sisteme bağlı olarak bugünkü manâda hem askerlik hizmeti yapanlar, hem de memur statüsünde bulunanlar *askerî* sınıf içinden yetiştirilirdi. Buna göre, devletin asker, yönetici ve birçok alanda memurluk ihtiyacını karşılamak amacıyla, bazı gayrimüslim ailelerin erkek çocuklarından sağlıklı, düzgün ve zeki olanları seçilerek, sıkı bir eğitime tabi tutulurlardı. Söz konusu eğitime alınacak çocuklar, devşirme usulüyle temin edilirdi. İhtiyaç doğrultusunda uygulanan bu devşirme sistemi, Osmanlı klasik dönemde, devletin belirlemiş olduğu bazı kanun ve nizamname çerçevesinde yapılmıştır. I. Murad (1362-1389) döneminden itibaren uygulanmaya başlanan bu sistem, Fatih Sultan Mehmed (1444-1446/1451-1481) döneminde kanunlaşmıştır. Osmanlı Devleti'nde yaklaşık 150 yıl (XVI. yüzyılın son çeyreğine kadar) uygulanan bu sistem, zamanla anlamını yitirmiş ve XVIII. yüzyıl ortalarından itibaren tamamen ortadan kaldırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Devşirme Usulü, Osmanlı Devleti, İdarî Sınıf, Askerî Sınıf.

*Bu makale Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından kabul edilen, danışmanlığını Doç. Dr. Rahmi TEKİN'in yürüttüğü Osmanlı Devleti'nde Enderun-ı Hümayun ve İşlevi başlıklı doktora tezinden üretilmiş olup, Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi tarafından SDK-2021- 9413 kodlu proje ile mali olarak desteklenmiştir.

ATIF: TEKİN Rahmi, ŞEN Yağmur "Sadakat Ve Liyakatin Anahtarı: Devşirme Sistemi", *Tarih ve Gelecek Dergisi*, 10/2 (Haziran 2024), s. (106-121)

CITE: TEKİN Rahmi, ŞEN Yağmur, "The Key to Loyalty And Merit: Recruiting System", *Journal of History and Future*, 10/2 (June 2024), pp. (106-121)

Tarih ve Gelecek Dergisi, lisanslama politikası ile telif hakkının ve kullanıcı haklarının açık olmasını sağlar. Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanır. / Journal of History and Future ensures that copyright and user rights are open with its licensing policy. Author(s) publishing with the journal retain(s) the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Abstract

In the Ottoman Empire, society is considered in two groups. The first of these is called the military class, and the other is called the royal class. Depending on the administrative system, both those doing military service and those with civil servant status in today's sense were trained from the military class. Accordingly, in order to meet the state's need for soldiers, administrators and civil servants in many fields, healthy, decent and intelligent boys from some non-Muslim families were selected and subjected to strict training. Children to be included in this education were recruited through the recruitment method. This devshirme system, which was implemented in line with the need, was made within the framework of some laws and regulations determined by the state in the Ottoman classical period. This system, which started to be implemented since the period of Murad I (1362-1389), was enacted during the period of Sultan Mehmed the Conqueror (1444-1446/1451-1481). This system, which was implemented in the Ottoman Empire for approximately 150 years (until the last quarter of the 16th century), lost its meaning over time and was abandoned in the 18th century. It has been completely eliminated since the middle of the century.

Keywords: Devşirme Method, Ottoman Empire, Administrative Class, Military Class

GİRİŞ

Osmanlı Devleti'nde çeşitli hizmetlerde istihdam etmek üzere, Osmanlı tebaası bazı Hıristiyan çocukların kanun dâhilinde toplanılması işine *Devşirme* adı verilmektedir. Bu sistem, Osmanlı askerî teşkilatının bir uygulamasıdır. Selçuklu pratiğinin (gulam) etkileriyle ortaya çıktığı düşünülmektedir. Ancak bu süreç ilk önceleri sadece asker ihtiyacını karşılamak için işlemiştir. Bununla beraber üst düzey devlet adamı yetiştirmek amacıyla açılan *Enderun Mektebi*'nin personel (öğrenci) ihtiyacını karşılamak için de devşirme usulünden yararlanmıştır.

I. Murad döneminde kurulmuş olan *Yeniçeri Ocağı*'na, asker temin edebilmek için başlarda *Pençik Kanununa* (Özcan, 2007, s.226-228)¹ göre, gayrimüslim savaş esirlerinden faydalanılmıştır. 1389 yılında I. Murad Kosova Savaşı'nda şehit düşünce, yerine oğlu Yıldırım Bayezid geçmiştir. Oldukça başarılı bir şekilde Rumeli'nde ilerleyen Bayezid'in, 1402 Ankara Savaşı'nda Timur'a yenilmesi üzerine batıdaki fütuhât duraksamıştır. Devlet tarafından bu tarihe kadar pençik sistemi olarak elde ettiği savaşçı esirler, artık temin edilemez olmuştur. Böyle bir ortamda savaş hukukundan doğan esir alma usulü ortadan kalkınca, yerine artık Osmanlı tebaasından olan Hıristiyan çocuklardan kanun çerçevesinde devşirme yapılması gündeme gelmiştir. XV. yüzyılın ikinci yarısından itibaren fetihlerin artmaya başlamasıyla, iki sistemin (Pençik ve Devşirme sistemi) birlikte yürütüldüğü de

1 **Pençik Kanunu:** Sözlükte "beşte bir" anlamındaki penç ü yek / penç-yekten gelen pencik (pençik) kelimesi, Osmanlı askerî sisteminde kara ve deniz seferlerinde ele geçirilen esirlerden "humus-ı şer'î" olarak beşte birinin devlet hizmetine alınmasını ifade eder. Osmanlı Beyliği'nin kuruluş yıllarında elde edilen esirlerin gaziler arasında paylaştırıldığı, her esirin onu esir alanın malı sayıldığı bilinmektedir. Ancak zamanla hazine için paraya ve ordu için askere olan ihtiyaç artınca esirlerin veya her esirin beşte birinin devlet hesabına alınması yoluna gidilmiştir.

olmuştur. Fakat İsmail Hakkı Uzunçarşılı, bu konu hakkında Peñçik Kanununun sonraları devam ettiğini yalnızca askerden ziyade vergiye inhisar ettirildiğini ifade etmektedir (Uzunçarşılı, 1988, s. 14). Daha önceki İslâm devletlerinde görülmeyen devşirme usulü, Çelebi Mehmed (1413-1421) döneminde uygulanmış ancak, oğlu II. Murad (1421-1451) döneminde kanunlaşmıştır. (Kavanin-i Yeniçeriyân no: 2068, s. 16; Uzunçarşılı, 1988, s. 6; Gibbons, 1998, s. 99; İlgürel, 1988, s. 324-325; Özcan, 1994, s. 254-257; Sertoğlu, 1986, 435). Söz konusu ifadelerden, devşirme sisteminin temeli I. Murad (Aşıkpaşazâde, 2007, s.326)² döneminde atıldığı, fakat peñçik sisteminin gölgesinde kaldığı ve II. Murad döneminde devletin fetih politikasında ön plana çıktığı anlaşılmaktadır.

Osmanlı Devleti'nde devşirme işlemi, gelişti güzel yapılmamıştır. Özellikle Fatih Sultan Mehmed döneminden itibaren, kanunlaştırma faaliyetleri çerçevesinde devşirme kanunu (Akgündüz, 1990, s.123,124,125; Hezarfen Hüseyin Efendi, 1998, s. 144)³ hazırlanmıştır. Bu suretle hazırlanan devşirme kanunu ilk olarak Rumeli'de (BOA. D.. M..d..36805)⁴ uygulanmıştır. XV. yüzyılın sonlarından itibaren artık Anadolu'da da uygulanmaya başlanmıştır. Fakat Anadolu'da Erzurum, Harput, Diyarbakir, Bursa ve İstanbul civarı (özellikle Kartal ve Kadıköy) (BOA. A. (DVNSMHHM.d.23, hük.132, s. 35; Ahmed Refik, Tarihsiz, s.6)⁵ bu uygulamadan muaf tutulmuşlardır (BOA. A. (DVNSMHHM.d.23, hük.132,s.35; Uzunçarşılı, 1988, s. 13; Özcan, 1994, s. 254-257). Keza, hazineyi muhafaza etmeleri, yol üzeri olmasından dolayı kılavuzluk yapmaları ve her sene gemiler için kürek verdiklerinden ötürü *Biga Hıristiyanlarından* da oğlan devşirilmemiştir. Kendilerinin bu durumdan muaf olduklarına dair ellerinde *Divan Muaafnâmesi* mevcuttu (Ahmed Refik,

- 2 Aşıkpaşazâde devşirme sisteminin I. Murad döneminde kurulduğunu beyan ederken şu ifadeleri kullanmıştır: *Bir gün Kara Rüstem derlerdi bir Danişmend vardı; Karaman Vilayetinden geldi, Çandarlı Kara Halil kim Kazasker idi, ana itti sen niçin beylik malı zâyi edersin dedi. Kazasker olan Kara Halil ider zâyi olacak ne mal vardır? Sen diyiver dedi. Kara Rüstem itti, işbu esirler kim gâziler gazadan getirür Tanrı buyruğuyla beşte biri padişahındır niçin sen anı almazsın dedi; pes Kazasker dahi bu kaziyeyi Sultan Murad'a arz ettiler. Anda Sultan Murad çünkim tanrı buyruğudur alına dedi; vardılar. Kara Rüstemi okudular; ittiler, mevlanâ tanrı buyruğunda ne ise anı it dediler. Kara Rüstem vardı, Gelibolu da oturdu; her esirden yirmi beş akçe aldı. Gelibolu ve gayri yerde esirden baş almak ve bu ihdas Çandarlı Kara Halil ve Kara Rüstem den kaldı. Anda Gazi Evranos'a dahi ısmarladılar. Akından çıkan esirin beşte birin al dediler. Ann kim esiri beş olmya her esirden 25 akça al dediler. Bu tertip üzerine Evranoz dahi Kadı tayin eyledi ve hatlı oğlanlar cem eyledi; aldıkları oğlanları getirüp Sultan Murad'a arz eyledi; anda bu oğlanları Anadolu da Türklere verirlerdi. Türkler dahi bu oğlanlara çift sürdürürlerdi. Ta ki Türkçeyi öğreninceye kadar orda kalurlar, anda kapuya getirilerdi. Ak börk geydirirler; hem adını Yeniçeri kodular, ol vakitten berü kaldı".*
- 3 Acemi Ocağı'nın temelini teşkil eden bu kanun elimizde mevcuttur. Fakat kesin tarihi belli değildir. Devşirme Kanunnâmesinin hukukî tahlili ve nüshaları ve Kanun-ı Devşirme için ayrıca bakınız.
- 4 Rumeli'den yapılan devşirmelere ait mühim kayıtları gösteren H.26.01.913/ M. 7 Haziran 1507 tarihli deftere detaylı olarak bakınız. Rumeli'de Üsküp, İştup, Köstendil, Prizren, Görice, Samakov, Prebol, Taşlıca, Ergiri kasrı, Yanya, Pırlepe, İşkodra, Ohri, İpek, Dukakin, Novasin, Manastır, Mostar, İzvornik, Böğürdelen ve Horpeşte gibi yerlerde uygulanmıştır.
- 5 İstanbul ve civarında Kartal ve Kadıköy'den devşirme oğlan alınmazdı. Çünkü İstabl-ı âmire'ye ait çayırları biçer, Üsküdar çayırlarına bakar, at çobanlığı yaparlardı. Bursa'dan vesair yerlerden gelen malları koruyup lazım görüldükçe kılavuzluk da yaparlardı. Bu sebeplerden ötürü 1538 yılından 1573 yılına kadar Kartal Zımmiler'i Yeniçeriye oğlan vermekten affedilmişlerdi. Bunların yanında, Biga Hıristiyanları da, hazineyi korumaları, kılavuzluk etmeleri ve her sene gemiler için kürek vermelerinden dolayı devşirme oğlan vermezlerdi. Kendilerinin bu uygulamadan muaf olduklarına dair ellerinde Divan Muaafnâmesi bulunurdu.

Tarihsiz, s.6). Ayrıca, II. Mehmed, Trabzon'un zaptını (1461) müteakip bir süre Trabzon Hıristiyanlarından devşirme toplanılmışsa da, daha sonra bundan vazgeçilmiştir. Fakat Yavuz Sultan Selim (1512-1520), Trabzon valiliği esnasında, halkın kendisine duyduğu sadakatten ötürü yeniden devşirme yapılmıştır. Ancak III. Mehmed (1595-1603) döneminde, ocağın intizamını bozduklarını ileri sürerek buradan oğlan devşirilmesini kaldırmıştır (Kavanin-i Yeniçeriyân no: 2068, s.12; Uzunçarşılı, 1988, s. 19; Ercan, 1987, s.715-722).

Devşirme usulü sadece gayrimüslimlere uygulanmıştır. Boşnaklar istisna olmak üzere, Müslümanlardan devşirme yapılmamıştır. 1463 yılında Bosna zapt edildiğinde Boşnaklar, II. Mehmed'e gelerek çocuklarının devşirme usulü ile devlet hizmetine alınmalarını talep etmişlerdir. Böylece Bosna'da Hıristiyanlarla birlikte Müslüman Boşnak çocuklar da devşirmeye tâbi tutulmuşlardır. *Poturoğulları* (Uzunçarşılı, 1988, s.18; İlgürel, 1988, s. 324-325)⁶ denilen Bosnalı Müslüman çocuklarının devşirilmesine için ayrıca kanun da ihdas edilmiştir. (Şem' dâni- Zâde Fındıklılı Süleyman Efendi, 1980, s. 38; Kavanin-i Yeniçeriyân, no: 2068, s. 10; Ahmed Refik, Tarihsiz, s.4; Uzunçarşılı, 1988, s. 18)⁷. Söz konusu devşirilen Bosnalı Müslüman çocuklar, Anadolu'da bulunan çiftçilerin hizmetine verilmeyerek doğrudan saray veya bostancı ocağına alınmışlardır. 26 Rebiü'l-âhir 981/25 Ağustos 1573 tarihli mühimme defterinde (BOA. A.(DVNSMHH.d.22, hük. 590, s.154)⁸ Bosna-Hersek ve Kilis (Akbayar, 2001, s. 101)⁹ kadılarına gönderilen bir hükümde, oğlan toplanması için görevlendirilen Anadolu Ağası Ferhad Ağa'ya bu üç sancakta Bosnalı Müslümanlardan yani Poturoğullarından çocuk toplanılmasına engel olunmaması emredilmiştir. Yine 1 Muharrem 990/ 26 Ocak 1582 tarihli mühimme defterinde (BOA. A.(DVNSMHH.d.66, hük.143, s.32)¹⁰ Bosna Beylerbeyi'ne gönderilen diğer bir hükümde devşirme için

6 **Potur** Lügati, Bosna taraflarına mahsus ve Osmanlı vesika ve kanunnâmelerinde kullanılan bir tabirdir. Bosna'da Hıristiyan iken İslâmiyet'i kabul etmiş olan şahıslara verilmiş bir isimdir.

7 *Bosna fetholundukta* cümlesi birden Müslüman olup padişaha rica ettiler ki evlâdımız devşirme tarikiyle arz oluna, yani reaya zimmileri evlâdından be her sene biner nefer devşirilüp sınıf olup acemi oğlan meydanında terbiye, badehu hasenülvecih olanları Enderunı Hümayuna ve kuvvetlülere bahçelerde Bostancı, bakisi ortalara Yeniçeri yazılır idi. Ve Yeniçeriler kışlalarında sakin olurlardı. Müslüman evlâdından olmaz idi. Hattâ sünnetli tevellüd iden zimmi evlâdi dahi şüpheli deyü alınmaz idi. Zira müslim evlâdi kâr ve kisip bilür, hînni muzayekada babası, anası yanına kaçar, zahmete tahammül etmez deyü kabul olunmaz idi. Amma reaya evlâdi cenkten dönmez, dönse hakkından gelünüp kaçamaz deyü böyle kanun kılınmış idi. Çünkü Bosnalı Müslüman oldu, onun için evlâtlarının devşirilmesin rica ettiler. Padişah dahi Müslüman Bosnalı devşirme olsun deyü icazet verdi.

8 *Bosna- Hersek ve Kilis sancaklarında vak'ı olan kadınlara hüküm ki; hâlâ taht-ı kazanuzdan yeniçerilik için acemi oğlanı cem' etmekle Anadolu Ağası Ferhad Ağa irsâl olunup müşârun ileyha ol babda mufassal berât-ı hümayunum virilup Kefere oğlanlarından cem' olunmak ta'yin olunmuşdur. lâkin zikrolunan üç sancakta umumen re'âyâdan cem' oluna gelmekle kemakân cem'i re'âyâdan cem' olunmak emridüp buyurdum ki müşârun-ileyhin elinde olan berât-ı alışanım maksadınca emrolunan acemi oğlanın eğer kefereden ve eğer potur taifesindedir cem' etdirüp kefere oğullarından değildir deyü müşârun-ileyhe mekariz olmayasın ve sende olmuşdur deyü beraber oğlanları virmekte inad etdirmeyesin..*

9 Kilis, her ne kadar Osmanlıca karakter olarak günümüzde Türkiye'de bulunan il'in yazılması ile aynı olsa da zikredilen yer Bosna'ya bağlı bir yerdir. Kaynaklarda, Klis veya klisa olarak geçmektedir.

10 *Hâlâ memâlik-i mahrûsemda kadîmden cem' [ve] alını-gelen yerlerden acemi oğlanı cem'i-çün mü'ekked fermân-ı hümayunum sâdir olmağın buyurdum ki: Vusûl buldukda Bosna Vilâyeti'nden dahi üslûb-ı kadîm üzre alınan poturoğulları şekillü olan ammâ Türkçe bilmeyüp acemi olan kişileri alup "poturoğlu" deyü emrime muhâlif ahardan oğlan karışmadan be-gâyet ihtiyât eylesesin. Bu bâbda ihtimâm idüp himâyet ile acemi oğlanlığına yararın alıkoyup yaramazın cem' itmeden ve hilâf-ı emr bir keleş oğlan alınmaktan*

oğlan toplanılması hususunda usule uygun olarak hareket edilmesi, Poturoğulları hariç, Müslümanlardan hiçbir şekilde kimsenin çocuğunun alınmaması hatırlatılmıştır. Elde edilen belgeler (BOA. A.(DVNSMHHM. d. 22, hük.590, s.154; BOA. A.(DVNSMHHM.d.66, hük.143, s.32; BOA. A. (DVNSMHHM d.78, hük.1470, s.235), Fatih Sultan Mehmed döneminde çıkarılan bu kanunun üzerinden iki yüz yılı aşkın sürenin geçmesine rağmen, halen uygulandığı görülmektedir. Ayrıca ihtiyaç duyulduğunda, hem gayrimüslim ve hem de Müslüman (poturoğulları) oğlanlardan devşirme yapıldığı anlaşılmaktadır.

Rumeli'nde devşirilen gayrimüslim çocukların ilk etapta İslamlaştırılması amaçlanmıştır. Devşirme işi, XVI. yüzyılın ortalarına kadar beylerbeyi, sancakbeyi ve kadılar marifetiyle yapılmaktaydı. Daha sonra bu görev sekbanbaşı, solakbaşı, sağarcıbaşı, saksoncubaşı, turnacıbaşı ve zenberekçibaşı'na (Pakalın, 1993)¹¹ verilmiştir. Bunlardan herhangi biri devşirmeye çıkmazsa, görev bir diğerine intikal ederdi. Bir müddet sonra devşirme görevi çoğunlukla Turnacıbaşılara verilmiştir (Uzunçarşılı, 1988, s.15; Pul, 2016, s.25). Yeniçeri kanunu (Kavanin-i Yeniçeriyân, Tarihsiz, s.17; Uzunçarşılı, 1988, s. 15; Pul,2016, s.25) gereğince devşirmeye görevli kişiler yalnızca ocağın ilk kuruluşunda mevcut olan ağalar arasından seçilmiştir. Aksi takdirde devşirmeye gitmeleri mümkün olmamıştır.

Devşirme için aylar öncesinden hazırlık yapılırdı. Bu iş için görevlendirilen yayabaşı ve turnacıbaşı, yanına sürücübaşı ağa ve kâtipleri alırdı. Turnacıbaşılar, kazalara kadar giderek tellallar vasıtasıyla devşirmeye geldiğini ilan ederdi. Hıristiyan çocuklar papazları ve babaları eşliğinde, ellerindeki vaftiz defterleriyle birlikte kaza meydanına gelirlerdi. Turnacıbaşı defterleri inceleyerek ve çocukları bizzat görerek uygun olanları ayırırdı. Ancak bu işlem sırasında bazen olumsuz bir ortamın oluştuğu da görülmüştür (Uzunçarşılı, 1988, s. 564-565; Pul, 2016, 26). Çünkü her ne kadar belli bir süreç sonrası yolu sadrazamlığa kadar giden üst düzey bir statüden bahsedilirse de bu hazmedemeyip çocuğunu vermek istemeyen aileler de olmuştur. Fakat üstün devlet otoritesi devşirme kurallarını özenle yerine getirmeye çalışmıştır. Aksine ısrarla -özellikle daha kırsal kesimde- çocuklarının istikbalini düşünerek, devşirme yoluyla devlete vermek isteyen ailelerin çoğunlukta olduğu görülmektedir.

Turnacıbaşı, Divan-ı Hümayundan çıkan karar neticesinde başta 8-15 daha sonraları 8-20 yaş aralığında olan gençlerden devşirmeye uygun olanları toplardı (Özcan, 1994, s.254; Pul, 2016, s.26). Buluş çağına yetişmemiş erkekleri doktriner bir eğitimden geçirip devlet yöneticisi yapmak daha kolay olabileceğinden, söz konusu bu yaşa aralığına karar verildiği düşünülmektedir. Ayrıca yaş aralığının zaman ilerledikçe arttırılması, Avrupa'da bazı büyük devletlerin ön plana çıkmasıyla birlikte güçlenen devletin askere ihtiyaç duymasından ötürü yapıldığı muhtemeldir.

ihitiyât eylesesin. Ol bahâne ile bir ferdden celb ü ahz olunmadan dahi sakınsın.

- 11 **Sekbanbaşı:** Yeniçeri ocağının büyük zabitlerinden birine verilen addır. **Solakbaşı:** Yeniçeri ocağını teşkil eden 196 ortadan 60,61, 62 ve 63. ortaların kumandanlarına verilen addır. **Sağarcıbaşı:** Yeniçeri ocağının 64. ortasını oluşturan çoğu yaya olmak üzere yaklaşık 400 kişilik birliğe verilen addır. **Saksoncubaşı:** Yeniçeri ocağı cemaat ortalarından yetmiş birinci ortanın zabitidir. **Turnacıbaşı:** Yeniçeri ocağının yüksek rütbeli zabitlerindenidir. **Zenberekçibaşı:** Yeniçeri ocağının zemberek ortası komutanına verilen addır.

Turnacıbaşı, topladığı gençleri belli kurallar dâhilinde büyük bir titizlikle seçim yapardı. Türklerde, *yiüü güzel olanın huyu da güzel olur*, anlayışından hareket edilmiş olmalıdır ki bir nevi erkek güzellerini seçmiş ve ilmî karakter tahlili yapmıştır. Osmanlı Devleti İslâmî kuralları benimseyen bir devlet olduğundan dolayı Turnacıbaşı, seçim yaptığında İslâm ümmetinin orta yol geleneğine göre hareket etmiştir. Bu gelenek, Hz. Peygamber'in herhangi bir resmi olmamasına rağmen, Hilye-i Şerife'de (Mehmed Râif Efendi, 2013, s.26; Derman, 1998, s.47-51), kendisinin fizikî, ahlâkî şeklinin anlatılışına göre uyarlanmıştır. Hz. Peygamber'in, çok uzun veya çok kısa değil orta boylu, mübarek saç, sakalının kıvrıkcık veya düz değil, dalgalı olması göz önünde bulundurulmuştur. Buna binaen çok uzun boyluların saf, çok kısa boyluların fitneye meyilli olabileceği düşünülerek orta boylu olanlar seçilmiştir. Ela gözlülerin edepli, teni kırmızıya çalanların çok hareketli hiperaktif olacağı, burun deliklerinin geniş olması haset duygusunun yoğun olacağı, burnu ağzına yakın olanın aslan gibi cesur olacağı.. vs vurgulanmıştır. Turnacıbaşı, bu verileri aldıktan sonra karakter tahliline (İlm-i Firaset) (Taşköprizâde Ahmed Efendi, 2016, s. 53,54; Erzurumlu İbrahim Hakkı, Tarihsiz, s. 1120, 1121,1122, 1123; Uludağ, 1996, s.116-118;)¹² geçip, saray için eleman almıştır. Bu durum bize seçimlerin gelişi güzel yapılmadığını bir ilimî veriler dahilinde yapıldığını göstermektedir.

Devşirme yapılırken, bölgede görevli kişiler dâhil, devşirme memuruna kimse müdahale edemezdi. Kanunlar çerçevesinde memurun isteklerine göre hareket edilirdi. Buna mukabil, devşirme memuru da katiyetle kanuna riayet ederek, herhangi bir usulsüzlüğe müsaade etmezdi. Bu kadar hassas davranılmasına rağmen, yine de birtakım kanunlara mugayir ve usulsüzlüklerin olduğu anlaşılmaktadır.

Arşiv kayıtlarından anlaşıldığı kadarıyla (BOA. A. (DVNMHM.d.5, hük. 791, s.300; BOA. A. (DVNMHM. d. 23, hük. 132, s. 13; BOA. A.(DVNMHM.d. 23, hük. 508, s. 27; BOA. A.(DVNMHM.d. 25, hük. 326, s.27; BOA. A.(DVNMHM.d.88, hük.307, s.10)¹³ görevli memurun, halktan kanunsuz olarak para aldığı ve devşirdiği çocukları tekrar ailelerine sattıkları ile karşılaşmıştır. Hatta bazı kazalarda acemi oğlanları devşirilirken çocukların aileleri tarafından kaçırıldıkları ve görevlilerin bu işe göz yumdukları, ayrıca halka zulüm ettiklerine dair şikâyetlerin olduğuna rastlanılmıştır. Söz konusu işin her ne kadar devlet tarafından kanunlar gereğince yapılması arzu edilmiş ve yapılan uygunsuz hareketler şiddetli bir şekilde cezalandırılmışsa da yine usulsüzlüklerin önüne tamamen geçilememiştir.

Devşirme kanununa göre, -Bosna hariç- İslâmiyeti kabul etmiş ailelerden asla çocuk alınmazdı. Arnavut, Boşnak, Sırp, Rum, Bulgar, Hırvat çocuklar tercih edilirken Türk, Kürt, Acem, Rus, Yahudi, Gürcü ve Çingene çocukları devşirilmezdi. Kilise kayıtları incelenerek Hıristiyan çocuklardan özellikle asîl olanlar ile papaz oğulları, iki çocuktan sadece biri, ailede en sağlıklı, zeki, görünüşü düzgün, uzun boylu olanlar tercih edilirdi. Tarımsal ekonominin

12 **İlm-i Firaset:** Kişilerin dış görünüşlerinden hareketle huy, kişilik, meslek gibi yönleri hakkında fikir yürütme kabiliyetidir. Bir kimsenin dış görünüşüne bakarak onun ahlâk ve karakteri hakkında tahminde bulunmayı ifade eder. Akıl ve duyu organlarıyla bilinemeyen, ancak sezgi gücüyle ulaşılan bütün bilgi alanlarını kapsar.. İlm-i Kıyafet/Firaset sistemiyle çocuk ve gençlerin seçilmesi dair detaylı bilgi için bakınız..

13 Yapılan usulsüzlüklere dair örnekler için bakınız: Ek-1/2.

zarar görmemesi adına ailenin tek çocuğu, merhamet duygusunun eksik olabileceği ihtimaliyle yetim ya da öksüzler, açgözlüler, Türkçe bilenler, daha önceden İstanbul'a gelmiş olanlar, babası köy kethüdası olanlar, çoban çocukları devşirilmezdi. Ayrıca kel, fodul, köse ve doğuştan sünnetli olanlar da tercih edilmezdi. Evli olanlar alınmazdı. Bu yüzden ki çoğu kez aileler on iki yaşında oğullarını evlendirmek zorunda kalmıştır. Devşirmeden muaf olduklarına dair ellerinde Divan Muaafnâmesi bulunanlardan da çocuk alınmamıştır. Fakat devlet gerekli gördüğünde bu muafiyeti iptal ederek devşirmeye devam edilmesini isteyebilirdi. (Kavanin-i Yeniçeriyan, no:2068, s.13; Ahmed Refik, Tarihsiz, s.7; Uzunçarşılı, 1988, s.100; Özcan, 1994, s.255-257; Pul, 2016, s.28; Gündüz, 2016, s.13-20). Genel olarak adet, kırk hânedan bir oğlanın alınması ise de bu sayı dönemin ihtiyacına göre değişebilmektedir. Devşirilen çocukların köyü, kazası, annesinin, babasının ve bağlı olduğu sipahinin adı ile doğum tarihinden göz rengine kadar tüm özellikleri ve son olarak da devşirme yapan memurun adının yer aldığı *Eşkâl Defteri* (BOA. A.(DVNSMHH) d. 25, hük.326, s.19)¹⁴ adı verilen bir defter tutulmuştur. Bu defterden iki tane tutularak biri devşirme memuruna verilirken diğeri de devşirilen çocukları merkeze sevk eden ve kendisine *sürücü* denilen memura verilmekteydi.

Devşirilen çocuklar, *sürü* adı verilen 100-200 kişilik kabileler halinde sürücülerin idaresinde İstanbul'a getirilirdi. Yolda kaçmamaları ve aralarına yabancı karışmaması adına oldukça sıkı tedbirler alınırdı. Devşirme sürüsünün içine karışmış yabancıya *saplama* denilirdi. Sürü içerisine saplamanın karışması durumunda devşirme memuru şiddetli bir şekilde cezalandırılırdı (Özcan, 1994, s.255-257)¹⁵. Bu şekilde İstanbul'a sevkleri sırasında gençlere, kızıl aba denilen lokma dikişli kırmızı üst dolaması, altına da sarı iç dolaması ve sivri külah giydirilirdi. Bunların masrafları çocuğun devşirilen yerden, her çocuk başına hilat baha, kaput bedeli veya kul akçesi adı altında belli bir miktar akçe alınırdı.

İstanbul'a götürülen oğlanlar, kelime-i şehadet getirerek Müslüman olduktan sonra Ağa Kapısı'nda yeniçeri ağası tarafından kontrol edilip *Eşkâl Defteri*'ne kayıtları yapılırdı (Kavanin-i Yeniçeriyan, no: 2068, s.16; Özcan, 1994, s. 255-257; Pul, 2016, s. 29). Ayrıca bu eşkâllerin kaydedilmesi sırasında tören yapılırdı (Topçular Kâtibi Abdülkadir, 2003, s.120)¹⁶. Yapılan kayıt sonrası çocuklar, sünnet edilerek Müslüman-Türk isimleri (Goodwin, 2008, s. 37)¹⁷ verilirdi. Devşirilen çocukların önceden ödedikleri cizye vergisi de böylece düşürülürdü. Sürü içerisinden saraya ayrılacakları, ya yeniçeri ağası ya da saray ağası seçerdi. Bunlar, önce Türk örf, adet ve geleneklerini ve Türkçeyi öğrenmeleri için Türk ailelerinin yanına verilir. Daha sonra, Edirne, Galata, İbrahim Paşa ve İskender Çelebi saraylarında getirilerek eğitilirdi. Bu sarayların her biri birer mektep niteliğinde olup Enderun-ı Hümayuna talebeye yetiştirmek amacıyla kurulmuştur. Hepsinin içeriği ve eğitim

-
- 14 Örnek olması bakımından, Anadolu ve Rumeli yeniçeri ağalarının subaşları maiyetinde bulunup kabilehtida babaları ile annelerinin ve badel ihtida kendi isimleriyle nereli olduklarının yazılı olduğu yirmi üç oğlana ait 18.09.981/11 Ocak 1574 tarihli devşirme defterine ayrıntılı olarak bakınız.
  - 15 Kanuni Sultan Süleyman döneminde Yeniçeri ağalarından Pertev Mehmed Paşa'nın, şüphelendiği bir sürünün tamamını tophaneye verdiği, hiçbir oğlanı acemiliğe almadığını, görevinde ihmâl yaptığı devşirme memurunu da kale dizdarlığıyla cezalandırdığı belirtilmektedir.
  - 16 Rumeli'den toplanan acemi oğlanlarının eşkâllerinin tahriri sırasında uygulanan tören için bakınız.
  - 17 Babalarının isimleri kısmına Abd ile başlayan yani sonradan Müslüman olmuşluğu belirten Abdullah, Abdülmennan. gibi isimler, kendilerine de herhangi bir Müslüman-Türk ismi konulmuştur.

anlayışı birbiri ile aynıdır. Saray içerisinde ve devlet hizmetinde ilerleyip yükselebilmek büyük ölçüde kabiliyete dayanmaktaydı. Bundan dolayıdır ki buralar da eğitime oldukça önem verilmiş ve kabiliyet ile bireysel farklılıklar ön planda tutulmuştur.

Söz konusu saraylardan Enderun'a geçebilmenin bazı şartları vardı. Bunun başında bir nevi eleme usulü dediğimiz Çıkma/Bedergâh kanunu gelmektedir. İhtiyaca göre belli dönemlerde yapılan bu usul ile talebelerin başarıları ve yeteneklerine göre dağılımları yapılmıştır. Üstün performans gösterenler Enderun'a alınır (TS. MA. d. 4072, s.1; TS. MA. d. 8151, s.1).¹⁸ Burada da verilen yüksek eğitim sonrası başarılı olanlar büyük memuriyetlere getirilirdi. Daha düşük performans gösterenler de Enderun'a alınmayıp kabiliyetlerine göre saray içerisinde belli görevlere getirilirdi. Bir kısmı kapıkulu süvari bölüklerine, gürbüzce olanlar ise Bostancı Ocağı'na (Uzunçarşılı, 1988, s. 16; İlgürel, 1988, s.324; Özcan, 1994, s.255-257; Pul, 2016, s.29) verilir. İncelenen, 20 Zilkade 994/2 Kasım 1586 tarihli arşiv belgesinde yer alan, *Türk üzerindeki Anadolu devşirmelerinden yirmi, Rumeli devşirmelerinden yirmi beş acemi oğlanının Matbah-ı Âmire ve has ekmekçi fırınına verilmesi* hükmü, ortaya atılan fikri destekler niteliktedir (BOA. A (DVNMSMHM. d. 61, hük.314, s.70). Ancak saraydan bunların çıkarılmaları hiçbir şekilde söz konusu olmamıştır. Buradan hareketle *Her Enderunlu saraylıdır fakat her saraylı Enderunlu değildir* tespitini yapmak mümkündür.

Osmanlı saltanatının idarî ve askerî kadrosunu yetiştirmek amacıyla devşirme yoluyla öğrenci alımı sağlanan ve bir üniversite mahiyetinde olan Enderun Mektebi'nde eğitim-öğretim, tamamıyla kendi içerisinde bir bütünlük göstermiştir. Dolayısıyla söz konusu bütünlüğün sağlanması amacıyla titiz bir hazırlık aşamasına tabi tutulmuştur (Akkutay, 1984, 69). Hem fiziksel hem de ruhsal bağlamda yenilenme yoluna gidilen bu mektepte, eğitimin her kademesi bir diğerine sıkı bir şekilde bağlılık göstermiştir. Bu sebeptir ki eğitimin herhangi bir kademesindeki aksaklık veya noksanlık diğer birimleri de olumsuz şekilde yansıtmıştır.

Devşirme, yetenekli insanların özenle seçilip devlet hizmetinde kullanılması sistemidir. Bu iş sonrası çocuklar kabiliyetleri doğrultusunda eğitilmişlerdir. Geçmiş rasyonalist bir çerçevede değerlendirenler, bu sistemle Türklerin geri plana itildiğini ve devletin yabancıların eline bırakıldığını öne sürmektedir (Danişmend, 2011, s.235; Barkçin, 2018, s.157)¹⁹. Fakat bu düşünceye hiçbir şekilde yer verilmemekte ve tam aksi düşünülmektedir. Çünkü Osmanlı Devleti'nin, bünyesinde yetenekli insanları barındırması devletin performansını oldukça yükseltmiştir. Devlet aklının artık sadakatten liyakate geçmesi, devşirme sisteminin bir yetenek zaferi olarak kabul edilmesi bilincini doğurmaktadır. Ayrıca, büyük devlet olabilmek için, üstün yetenekleri olan kişileri barındırmak gerekiyordu. Çünkü yönetici, siyasetçi, bürokrat, iş adamı, sanatçı ve ilim adamlarının geniş bakışlı olması, dar bakışlı halkın da çerçevesini değiştirir. Ve devletin *büyük kimlik* ifadesi ile anılmasına sebep olur.

18 Kanuni Sultan Süleyman dönemindeki 973/1565 tarihli Esami defterinde, dönemin Yeniçeri Ağası Ali Ağa'nın mührüyle tasdikli Enderun'a çıkışları yapılan 49 acemi oğlanının ismine rastlanılmıştır. Örnek olması bakımından bu dönem verilmiştir. Zira her dönem için zikredilen defterler de mevcuttur. Bu dönemde Enderun'a gönderilen acemi gılmanların isimleri için bakınız: EK-3

19 İsmail Hami Danişmend, devşirme kökenli vezirleri, alçak aşağılık gibi gösterirken, Türk asıllı olanları son derece hürmetkâr göstermiştir.

Savaş Barkçin, *Osmanlı Aklı* adlı eserinde devşirme sistemini, yalnızca bir yönetim aracı değil, aynı zamanda sentezci devlet aklının ürettiği bir olgu olarak ele almaktadır (Barkçin, 2018,s.161). Onun bu yaklaşımıyla, iyi bir tespit yapıldığı düşünülmektedir. Zira devşirme, devletin gücünü çoğaltan bir sistem olup gerek bürokraside gerek orduda önemli işler başarmıştır. Bu sistemin en büyük özelliği, fizikî, eğitim, yetenek vs. gibi hemen her alanda üst düzey kişilerin olmasıdır. Bu bağlamda özenle küçük yaştan itibaren devlete kayıtsız şartsız adanmış memurlar yetiştirilerek yalnızca sultana sadakat duymaları sağlanmıştır. Aksi olan Müslüman memurlar ise doğal olarak kendi çevresine, memleketine, sülalesine daha yakın duracak ve ayrıcalık tanıyacaktır (Finkel, 2020, s.34,41,43)²⁰.

Devşirme sistemi, Osmanlı Devleti'nin gücünü ortaya çıkarmış, Osmanlı'yı dönüştürmüştür. Bir nevi filizlenerek büyümüş ve dünya devleti olma hedefi hızlıca gerçekleşmiştir. Tamamen askere olan ihtiyaçtan doğan bu sistem sayesinde asırlarca, geniş bir coğrafya üzerinde farklı inanç ve kültürlerle sahip toplumları Osmanlı çatısı altında bir arada tutabilmeyi becermiştir. Osmanlı Devleti'nde yaklaşık 150 yıl (XVI. yüzyılın son çeyreğine kadar) etkin bir şekilde uygulanan bu sistem, zamanla anlamını yitirmiştir.

Devşirme sisteminin bozulmasına yol açan bazı sebepler şunlardır: Öncelikle, XVI. yüzyıl sonlarından itibaren yeniçeri oğullarının *kuloğlu* adıyla kabul edilip dışarıdan *kul kardeşi* veya *ağa çırağı* adları altında kanuna aykırı olarak Yeniçeri Ocağı'na alımlar yapılması sistemin gevşemesine sebep olmuştur (Kitâb-i Müstetâb, 1974, s. 7). Yine bu dönemde devşirme işine rüşvet ve iltimas karışmıştır (Selânikî Mustafa Efendi, 1989, s. 482; Özcan, 1994, 255-257; Pul, 2016, s.35). XVII. yüzyılda, devşirme işi yeniden düzenlenilip iyileştirilmeye çalışılmışsa da bu yüzyıl ortalarından itibaren artık devşirme pek yapılmamıştır. XVIII. yüzyıl başlarında isyan olayına karışan saray hizmetlisi bostancılardan yerini doldurmak için 1000 kadar oğlanın devşirildiği görülmektedir (Özcan, 1994, 256-257). Ahmed Cevad Paşa da son devşirmenin 1571 yılında yapıldığını belirtmiştir (Ahmed Cevad, 1297, s.197).

Bu sırada devşirme usulü yeniden önem kazanmıştır. Bilgi ve becerisiyle kendini ispat etmiş olan iç oğlanlardan bazıları önemli görevlere atanmışlardır. 1646'dan sonra gevşeyen uygulama, Köprülüler (1656-1683) döneminde oldukça azalmıştır. Sistemin etkisi azalınca, Enderun'a alımların farklı şekillerde yapıldığı görülmüştür. Böylece satın alınan köleler, Enderun'a alınmıştır (Hafız Hızır İlyas, 1276, s.443). Bu sebeple birçok vezir, tüccar ve üst düzey kişiler şeref bulmak amacıyla çocuklarını köle olarak saraya satmışlardır. Bu hilenin ortaya çıkmasıyla padişahlar, artık zâdegân takımından gençlerin Enderun'a alınmasını emretmiş ve birçok asilzâde ile vezir çocuğunun Enderun'a girdiği olmuştur (TS.MA.d. 3364; Sakaoğlu, 2003, s. 39; Pakalın, 1993, s. 535)²¹. XVIII. yüzyılın ortalarından itibaren

20 Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan II. Mehmed dönemine kadar Osmanlı sultanlarının sırdaşları olarak bilinen Çandaroğulları, Evrenosoğulları, Turahanoğulları gibi Türk ailelerinde bu durum ve iddia edilen ihanetleri açık bir şekilde görülmüştür. Gazi Evrenos'un oğulları ile Turahanoğulları'nın I. Bayezid'den sonraki mücadelede Düzmece Mustafa İsyanı'na verdikleri destek, Çandarlıların, Bizans'la iş birliği içerisinde olduğu düşünüldüğünden ve kendi tahtından olacağını bildiğinden ötürü II. Mehmed'i İstanbul kuşatmasından vazgeçirmeye çalışması ve yine Çandarlıların Edirne'de Yeniçerileri çıkarları doğrultusunda nasıl kullandıkları gibi ihanetleri ve aile üyelerinin devlet içinde nasıl büyüyüp devlet içerisinde tehlike uyandırdıkları için detaylı olarak bakınız.

21 Enderun'a ait bir esâmî defterinden bu yolla Enderun'a girenler için şu örnekler verilebilir: 1272/1855

de bu sistem tamamen kaldırılmıştır (Uzunçarşılı, 1988, s. 564-565; İlgürel, 1986, s. 388-395; Pul, 2016, s. 37). Jane Hathaway eserinde, devşirme sisteminin artık kullanımdan çıkmasına karşın, XIX. yüzyılın sonlarına kadar Enderun için artık Kafkasya'dan kilit insan kaynağı sağlandığını, aynı zamanda Harem için de çok sayıda cariye satın alındığını belirtmiştir (Hathaway, 2018, s.66).

SONUÇ

XVI. yüzyılın ortalarında İstanbul'da araştırma yapan bir İngiliz sefirinin mektubunda; *Buldum, buldum Osmanlıların zaferden zafere ulaşmalarının sebebinin ve bunları durdurmanın çaresini buldum. Osmanlılar, aldıkları esirlere hiç kötülük yapmıyor, kardeş gibi davranıyorlar. Hangi milletten ve dinden olursa olsun, küçük çocukların zekâlarını ölçüyorlar. Keskin zekâlı çocuklar seçilerek, saray mekteplerine, oradan da yetenekli olanlar, Enderun mektebine gönderilmekteydiler. Enderun mektebinde ise dönemin en iyi hocaları tarafından İslâm ahlakı ve kültürü verilerek, kuvvetli ve başarılı Müslüman yetiştirmektedir.* Gerçekten de küçük yaşlarda toplanıp sıkı bir eğitimden geçirilen devşirme oğlanları, bilgi ve becerileri doğrultusunda gelişen kabiliyetleri neticesinde ve biraz da talihlerine göre en yüksek mevkilere kadar çıkmışlardır. Osmanlı ordularını zaferden zafere ulaştıran kumandanların, nice Sokullular ve Köprülüler gibi seçkin devlet adamlarının bu şekilde çıkması, yukarıda zikredilen sözü destekler mahiyettedir.

Osmanlı Devleti'nin bel kemiği olan Enderun Mektebi için uygulanan Devşirme sistemi, sistemin işlevi ve içeriği, Fatih'in teşkilat kanunnamesi ile belirlenmiş ve bazı esaslara bağlanmıştır. Bunun gereği olarak da devlet bünyesine alınan gençlerden el etek çekilmemiş ve bunlara sahip çıkılmıştır. Ayrıca bu gençler, belli bir makam ve mülke sahip oldukları gibi İslâm dinine de geçmişlerdir. Bu sistem ile artık devlet yönetimi, Batı'daki gibi soylular üzerinden değil yalnızca yetenek ve liyakat bağlamında alınan kişiler tarafından yönetilmiştir. Osmanlı Devleti, Enderun eğitim sistemi sayesinde edebî yönü yüksek, idarecilik kabiliyeti olan, kısacası çok yönlü, seçkin bir sınıf yetiştirmiş ve devletin yönetimini bunların eline bırakmıştır. Bu da bize, devlet düşüncesinin artık iktidara tâbi olan, iyi siyasî ilişkiler kuran beyliklerin saf dışı bırakılıp tamamen liyakat yani yetenekli kişilerle hareket edilmesi yönüne çevrildiğini göstermektedir. Burada hemen belirtmelidir ki, devşirme sistemi uygulandığında, hiçbir şekilde zorbalığın kullanılmadığı, ailelerin mağdur edilmediği, her şeyin sadaret tarafınca belirlenen kanun ve usullere göre hareket edildiği, aksi durumlarda ise gereğinin yapıldığı belirtilmiştir. Ayrıca, saray için alınan her çocuğun tüm sorumluluğunun üstlenildiğinin ve her surette sahip çıkıldığının da altı çizilmiştir.

Devşirme sistemi doğrultusunda yapılan Enderun eğitimi, genel bir eğitim formasyonu üzerinden değerlendirildiğinde, bu mektebin, çağdaşlarından ayıran çok önemli bir fonksiyona sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bu da, sıradan insanları ileride devletin en yetkili bireyleri haline getirme iddiası taşımasıdır. Bilindiği üzere tarihsel süreçte ve

---

senesinde Kandilci Ali Ağa'nın yeğeni Ahmed Efendi, 1271/1854 senesinde ikinci Kâtip Salih Efendi'nin akrabası Muhammed Cemaleddin Bey, 1265/1848'de Fethi Paşa'nın iltimasıyla gelen Mustafa Asım Efendi, 1258/ 1842'de Valide Sultan iltimasıyla gelen Muhammed Ağa ....vs..

özellikle Batıda hanedan üyesinin yanında devlet yönetiminde rol alan kimselerde aranan özelliklerin başında bu kişinin soylular sınıfına mensup olup olmadığı gelmekteydi. Her ne kadar bu nispette katı bir anlayış söz konusu olmasa ve bu tarz bir kriter bulunmasa da Türk-İslam Devletlerinde de sıradan insanların devlet yönetiminde rol alması son derece zordu. Fakat Enderun Mektebi ile Osmanlı Devleti, sıradan insanlara belki de hayalini dahi kuramayacağı bir mevkie gelme imkânı tanımıştır. Gayrimüslim olmanın Enderun Mektebi'ne alınma kriterlerinden biri olduğu düşünüldüğünde başka dinden ve soydan birinin tercih edilmesinde gösterilen, derinden bir titizlik ve seçicilik tanınan bu imkânın ne derece ehemmiyetli olduğunu ortaya koymaktadır

Osmanlı Devleti'nde uygulanan bu sistem, o günkü koşullarda oldukça dikkat çekici bir uygulama olmuştur. Bu uygulama, Osmanlı Devleti'nin altı yüz yıl boyunca büyük bir devlet olarak yaşamasına etki eden önemli sebeplerden biri haline gelmiştir. Nitekim devşirme sisteminin etkisini kaybettiği dönem de, devletin güç kaybettiği döneme tekabül etmiştir.

Osmanlı Devleti, devşirme sistemi ile kendi tebaasından olup çok geniş coğrafyaya yayılan insan unsuru içerisinden kriterlerine en uygun olanları seçmiştir. Daha sonra bu kişileri üstün bir eğitiminle geçirerek herhangi bir hasede düşmeden en iyi olan kadroları yetiştirmeyi başarmıştır. Elbette bu sistem, Osmanlı Devleti'nin sonuna kadar sürdürülememiş ve bir yerde arıza vermeye başlamıştır. Bozulan sistem, diğer kurumlara da sirayet etmiştir. Ancak rahatlıkla söylenebilir ki, Devşirme sistemi önce gevşetilmiş, sonra tamamen terk edilmiştir. Söz konusu liyakatli insanların iş başından uzaklaştırılması, makam ve mevkilere getirilenlerde liyakatten ziyade, kişilere olan sadakat aranması kaçınılmaz sonu hazırlamıştır. Eğer Osmanlı Devleti olmasaydı veya bu sistem devlette uygulanmasaydı, nice Sokullular, Köprülüler gibi deha düzeyindeki devlet adamlarının farkında olunmayacak ve bunlar sıradan insanlar olarak yaşayıp gideceklerdi.

KAYNAKÇA

BOA. D.. M..d..36805.

BOA. A.(DVNMHM.d.5, 22, 23, 25, 61, 66, 78, 88.

TS. MA. d. 4072, 8151, 3364.

Kavanin-i Yeniçeriyân. (Yzm.) Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi Kitaplığı, no: 2068.

Ahmed Cevad Paşa. (1297). *Tarih-i Askerî-i Osmanî*. (1. Baskı). (Cilt I).

Ahmet Refik. (Tarihsiz). *Devşirme Usulü. Türk Tarihinin Ana Hatları*, (Seri II, No. 3). Akşam Matbaası.

Akbayar, N. (2001). *Osmanlı Yer Adları Sözlüğü*, (1. Baskı), Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Akgündüz, A. (1990). *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri*. (1. Baskı). (Cilt II). OSAV Yayınları.

Akkutay, Ü. (1984). *Enderun Mektebi*. (1. Baskı). Gazi Üniversitesi Basın- Yayın Yüksekokulu Yayınları.

Anonim. (1974). *Kitâb-i Müstetâb (Osmanlı Devlet Düzenine Ait Metinler)*. (1. baskı). (Cilt I). ADTCF Yayınları.

Âşık Paşazâde. (2007). *Osmanoğullarının Tarihi Tevârîh-i Âl-i Osman*, (2. Baskı). Gökkubbe Yayınları.

Barkçın, S. Ş. (2018). *Osmanlı Akli*. (1. Baskı). Mostar Yayınları.

Danişmend, İ.H. (2011). *Osmanlı Tarihinin Kronolojisi*, (2. Baskı). (Cilt II). Doğu Kütüphanesi Yayınları.

Derman, M.U. (1998). Hilye. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. (Cilt XVIII). 47-51.

Ercan, Y. (1987). Devşirme Sorunu, Devşirmenin Anadolu ve Balkanlardaki Türkleşme ve İslâmlaşmaya Etkisi. *Bellekten*, (Cilt L/ Sayı 198). 715-722.

Erzurumlu İbrahim Hakkı. (Tarihsiz). *Marifetnâme*. (1. Baskı).

Finkel, C. (2020). *Rüyadan İmparatorluğa Osmanlı (Osmanlı İmparatorluğu'nun Öyküsü 1300-1923)*. (1. Baskı). Timaş Yayınları.

Gibbons, H.A. (1998). *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu*, (1. Baskı). 21. Yüzyıl Yayınları.

Goodwin, G. (2008). *Yeniçeriler*. (1. Baskı). Doğan Egmont Yayınları.

Gündüz. M. (2016). Enderun Mektebi ve Osmanlı'da Üstün Yeteneklilerin Eğitimi. *Eğitime Bakış Dergisi*, (Sayı 37). 13-20.

Hafız Hızır İlyas. (1276). *Tarih-i Enderun (Letâif-i Enderun)*. (1. Baskı). Matbaa-i Âmire.

Hathaway, J. (2018). *Osmanlı Hâkimiyetinde Arap Toprakları, 1516-1800*, (2. Baskı). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Hezarfen Hüseyin Efendi. (1998). *Telhisü'l- Beyân fî Kavânîn-i Âl-i Osmân*. (1. Baskı). Türk Tarih Kurumu Yayınları.

İlgürel, M. (1988). Acemi Oğlanı. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. (1. Baskı). (Cilt I), 324-325.

İlgürel, M. (1986). Yeniçeriler. *Milli Eğitim Bakanlığı İslâm Ansiklopedisi*. (1. Baskı). (Cilt XIII), 385-395.

Mehmed Râif Efendi. (2013). *Şemâil-i Şerif (Efendimiz'in (SAV) Güzelliği ve Ahlâkı)*. (1. Baskı). Semerkant Yayınları.

Özcan, A. (1994). Devşirme. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. (1. Baskı). (Cilt IX), 254-257.

Özcan, A. (2007). Pençik. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. (1. Baskı). (Cilt XXXIV), 226-228.

Pakalın, M. Z. (1993). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*. (Cilt I-II-III).

Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Pul, A. (2016). *Yeniçeri Ocağı'nın 68. Ortası Turnacıbaşılık*. (1. Baskı), Gece Kitaplığı Yayınları.

Sakaoğlu, N. (2003). *Osmanlı'dan Günümüze Eğitim Tarihi*. (1. Baskı).

Selanikî Mustafa Efendi. (1989). *Tarih-i Selanikî*. (1. Baskı). Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Sertoğlu, M. (1986). *Osmanlı Tarih Lügatı*. (1. Baskı). Enderun Kitabevi.

Şem'dânî- Zâde Fındıklılı Süleyman Efendi. (1980). *Mür'î't- Tevârih*, (1. Baskı). (Cilt II). İstanbul Edebiyat Fakültesi Yayınları. .

Taşköprîzâde Ahmed Efendi. (2016). *Ahlak ve Siyaset Risaleleri*. (1. Baskı). Medeniyet Üniversitesi Yayınları.

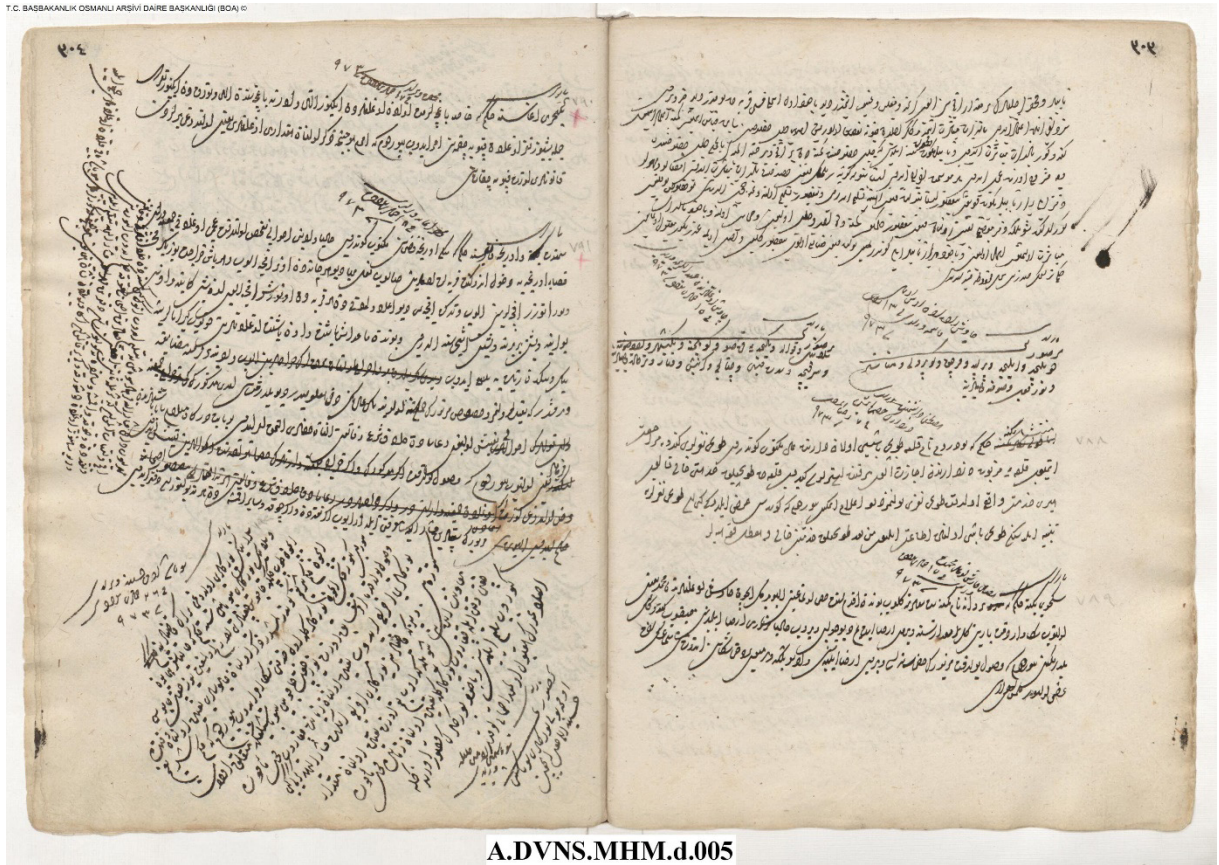
Topçular Kâtibi Abdülkadir. (2003). *Kadrî Efendi Tarihi*. (1. Baskı). (Cilt I). Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Uludağ, S.- Salim Söğüt. (1996). Firaset. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. (Cilt XIII). 116-118.

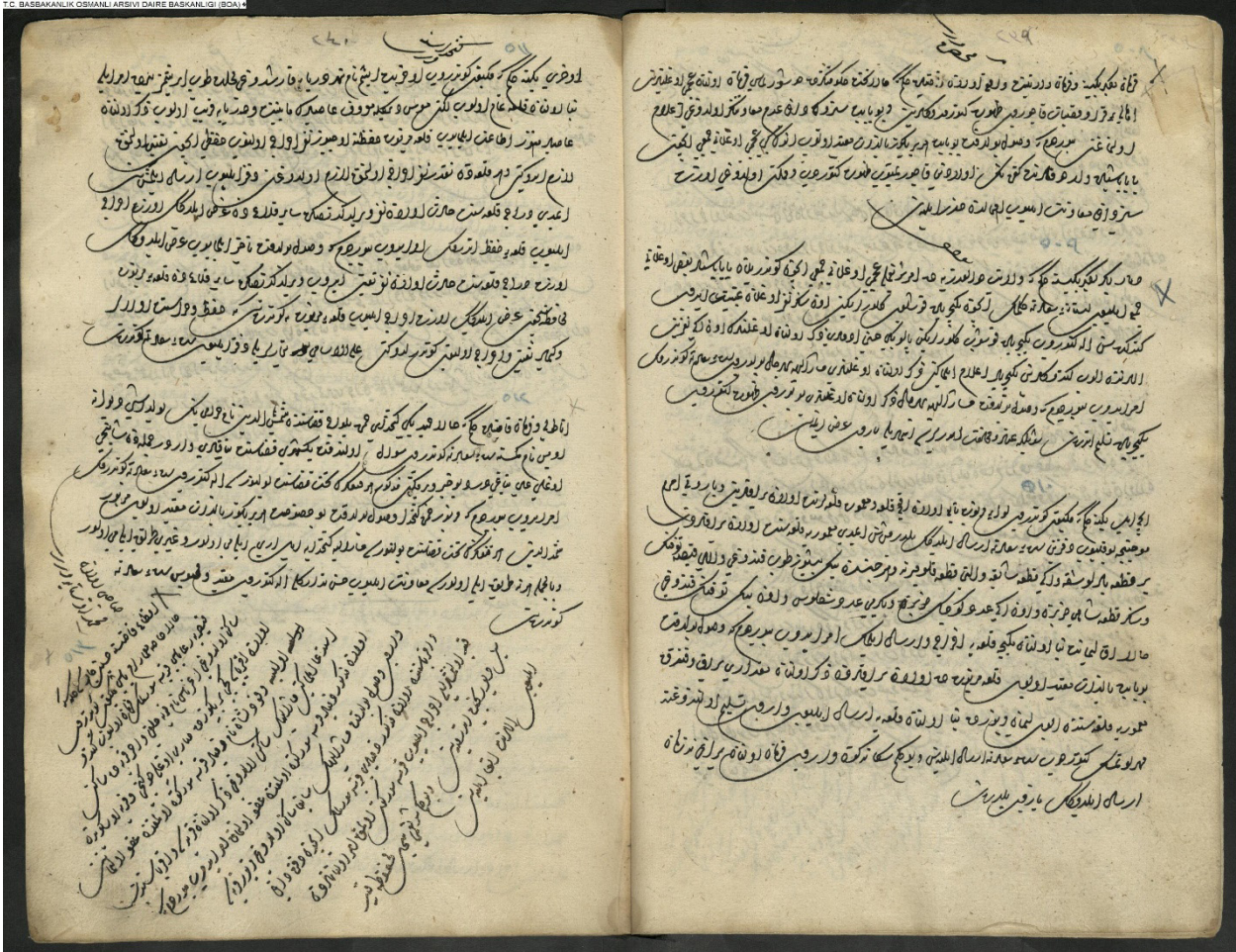
Uzunçarşılı, İ.H. (1988). *Osmanlı Devlet Teşkilâtından Kapıkulu Ocakları*. (1.Baskı). (Cilt I), Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Uzunçarşılı, İ.H. (1988). Devşirme. *Milli Eğitim Bakanlığı İslâm Ansiklopedisi*. (1. Baskı). (Cilt III). 564-565.

EKLER

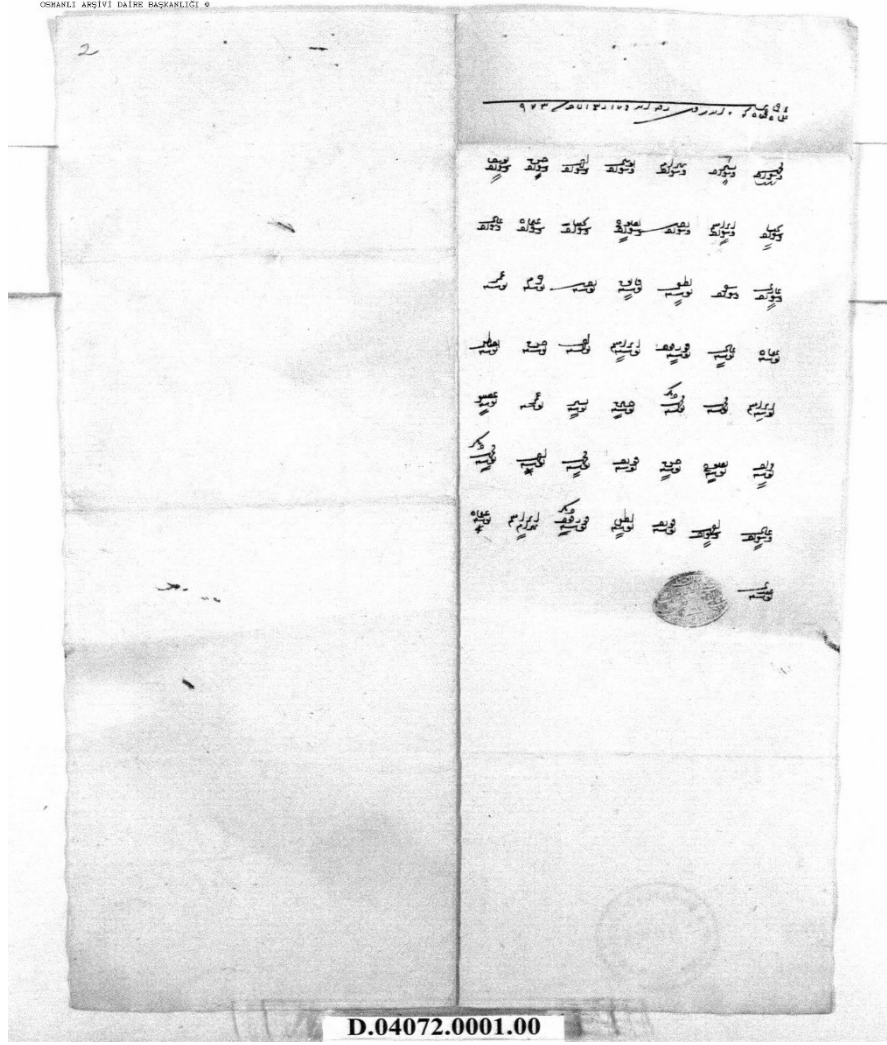

EK-1: Devşirme Memurların Usule Aykırı Davrandıklarını Gösterir Hüküm

A. {DVNSMHM.d.00023

EK-2: Devşirme Memurlarının Usule Aykırı Davranıp, Belirtilen Yer Dışında Farklı Bir Sancaktan Acemi Oğlanının Toplandığına Dair Hüküm.

D.04072.0001.00

EK-3: 973/1565 tarihli Esami Defterinde, Enderun'a çıkışları yapılan 49 acemi oğlanının isimleri

Tarih & Gelecek Dergisi

Journal of History & Future

Doç. Dr.
Serhat KUZUCUKilis 7 Aralık Üniversitesi/İnsan ve
Toplum Bilimleri Fakültesi/ Tarih
Bölümü
serhatkuzucu44@hotmail.com

ORCID: https://orcid.org/0000-0003-2234-9038

Başvuruda bulundu. Kabul edildi.
Applied Accepted

Eser Geçmişi / Article Past: 29/06/2024 10/06/2024

Araştırma Makalesi

DOI: http://dx.doi.org/10.21551/jhf.1492075

Research Paper

Orjinal Makale / Original Paper

Osmanlı Sefer Organizasyonlarında Hassa Mimarlar Ocağının Fonksiyonu (XVIII. Yüzyılda)

The Function of the Hassa Architects Corps in Ottoman Campaign Organizations (in the 18th Century)

Öz

Osmanlı İmparatorluğu'nun askeri gücü ve örgütlenmesi, tarih boyunca merak konusu olmuştur. İmparatorluğun kuruluş yıllarından itibaren, Osmanlılar sürekli olarak askeri yapılarını geliştirmiş ve değiştirmişlerdir. XV. yüzyılın sonlarına gelindiğinde, ordunun örgütlenmesi ve disiplini, dünyanın en güçlü ordularından birini oluşturmuştur. Osmanlılar dizayn ettikleri bu ordu sayesinde XV. yüzyıldan XVIII. yüzyıl ortalarına kadar başta Hristiyan Avrupa devletleri olmak üzere birçok devlete kendi topraklarında meydan okumuş ve onlara yüzyıllar boyu korku salmıştır. Bu muhteşem ve muazzam orduyu zafere taşıyan sadece eli silahlı bir güç örgütlenmesi şeklinde ele almak büyük yanlgı ve hattadır. Zira Osmanlı ordusunun savaşlardaki başarısında sefer öncesi uygulanan lojistik faaliyetleri, yapılan hazırlıklar ve organizasyonların önemi yadsınamaz. Osmanlılar, zaferlerini sağlam temellere dayanan savaş stratejileri ve askeri erdemlerle desteklediler. Harp lojistiğini ve savaş silahlarının en üst düzeyini kullanarak, düzenli bir ordu yapısı oluşturmayı başardılar, tıpkı bir çarkın dişlileri gibi uyumlu ve düzenli bir şekilde işleyen bir ordunun oluşumunu sağladılar. Osmanlılar bu sayede tarih boyunca birçok zafer kazanarak topraklarını üç kıtaya yayarak tarihte eşine az rastlanan muazzam bir imparatorluk haline geldiler. Bu çalışmada dünya askerî tarihi açısından hep bir merak konusu olan bu muhteşem Osmanlı ordusunun, askerî teşkilat yapısından, örgütlenmesinde, önemli bir yere sahip Hassa Mimarlar ocağının sefer lojistik faaliyetlerindeki görev ve sorumlulukları tüm yönleriyle ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, 18. Yüzyıl, Hassa Mimarları, Ordu, Sefer

ATIF: KUZUCU, Serhat, "Osmanlı Sefer Organizasyonlarında Hassa Mimarlar Ocağının Fonksiyonu (XVIII. Yüzyılda)", *Tarih ve Gelecek Dergisi*, 10/2 (Haziran 2024), s. (122-130)

CITE: KUZUCU, Serhat, "The Function of the Hassa Architects Corps in Ottoman Campaign Organizations (in the 18th Century)", *Journal of History and Future*, 10/2 (June 2024), pp. (122-130)

Tarih ve Gelecek Dergisi, lisanslama politikası ile telif hakkının ve kullanıcı haklarının açık olmasını sağlar. Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlar. / Journal of History and Future ensures that copyright and user rights are open with its licensing policy. Author(s) publishing with the journal retain(s) the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Abstract

The military strength and organization of the Ottoman Empire have long been a subject of fascination. From the early years of its inception, the Ottomans consistently refined and adapted their military structures. By the late 15th century, the organization and discipline of the army had forged one of the most powerful military forces in the world. The Ottomans, thanks to the army they designed, challenged many states, especially Christian European ones, in their own territories from the 15th century to the mid-18th century, instilling fear in them for centuries. It would be a significant mistake to only consider the magnificent and immense army as the sole factor leading to victory. The logistical activities carried out before campaigns, preparations, and organizational efforts are undeniable factors in the success of the Ottoman army in battles. The Ottomans fortified their victories with sound war strategies and military virtues. By employing advanced warfare logistics and utilizing state-of-the-art weaponry, they succeeded in establishing a structured army, akin to the gears of a well-oiled machine, functioning harmoniously and systematically. Through this, the Ottomans achieved numerous triumphs throughout history, expanding their territories across three continents and evolving into a monumental empire rarely paralleled in history. In this study, the magnificent Ottoman army, which has always been a subject of curiosity in world military history, is comprehensively examined from its military organizational structure to the significant role of the Hassa Architects' Guild in campaign logistics activities.

Keywords: Ottoman Empire, 18th Century, Hassa Architects, Army, Campaign

Giriş

Osmanlı İmparatorluğu, tarihteki en büyük devletlerden birini kurarak önemli bir etki bırakmıştır. İmparatorluğun politikaları, Asya, Avrupa, Afrika ve Orta Doğu'nun siyasi arenalarında belirleyici bir rol oynamıştır. Bu başarının arkasındaki en önemli faktörlerden biri, Osmanlı ordusunun etkileyici yapısı ve işlevselliğidir¹.

Osmanlı İmparatorluğu, kuruluşundan itibaren askerî yapılanmasına büyük önem vermiştir. Düzenli bir fetih siyaseti izleyerek küçük bir beylikten, Anadolu ve Balkanlar'daki eski Bizans topraklarını tek tek ele geçirerek büyük devlet haline gelmiştir. 1517'de Arap ülkelerinin fethiyle İslam dünyasının en güçlü devleti konumuna yükselen Osmanlı İmparatorluğu, fetih hareketlerini Orta Avrupa'dan Hint Denizi'ne kadar genişletmiş ve Kanuni Sultan Süleyman dönemiyle birlikte dünya siyasetinde güçlü bir konuma erişmiştir².

İlk dönemlerde Osmanlı ordusunun temelini Türkmen aşiret birlikleri ve seferler için askere çağrılmış olan köylüler oluşturmaktaydı. Osmanlılar kendi yanlarında savaşlara katılan Türkmen aşiret birliklerine ganimetten pay verdikleri gibi fethedilen topraklara da

-
- 1 Gabor Agoston, *Osmanlı'da Strateji ve Askerî Güç*, çev. M. Fatih Çalışır, Timaş Yayınları, İstanbul, 2015, 9.
  - 2 Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağ*, çev. Ruşen Sezer, Kronik Kitap Yayınları, İstanbul, 2003, 9.

yerleşme hakkı tanıyorlardı. Bu şekilde toprak sistemi üzerinden daha sonra ortaya çıkacak ve Osmanlı ordusunun en kalabalık birliklerini teşkil edecek tımarlı sipahilerin oluşumunun temeli atılmış oluyordu³. Mevcut yapının askerî ihtiyaçları karşılamada yetersiz kalması sonucu gönüllü genç köylülerden oluşan yaya ve müsellemler birliği oluşturulmuştu. Lakin bunların devamlı silahaltında bulunmaması ve geniş alanlara yayılan fetihler için sayılarının yetersiz kalması üzerine Anadolu Selçuklularındaki hassa ordusu örnek alınarak daimi ve maaşlı bir ordu meydana getirildi ve Kapıkulu Ocağı kuruldu. Bu ordunun asker kaynağı ise devşirme Hristiyan çocuklarıydı.

XV. yüzyılda askerî yapısını tam anlamıyla oturtan Osmanlı Devleti bu orduyu zamanla devrinin en ihtişamlı ve modern ordusu haline getirdi. Osmanlılar zaferleri esas alan savaş kurallarını ve askerî faziletleri olanca inceliğiyle ortaya koyarak savaşların esasında yer alan harp lojistiğini, savaş silahlarının en mükemmelini kullanmayı kendilerine ilke edinmişlerdi. Böylece bir çarkın dişlileri gibi muazzam şekilde işleyen bir ordu teşkilatı oluşturmayı başarmışlardı.

Osmanlı Devleti, zamanla tarihin en etkileyici ve modern ordularından birini kurmayı başardı. Osmanlılar, zaferlerini sağlam temellere dayanan savaş stratejileri ve askeri erdemlerle desteklediler. Harp lojistiğini ve savaş silahlarının en üst düzeyini kullanarak, düzenli bir ordu yapısını oluşturmayı başardılar, tıpkı bir çarkın dişlileri gibi uyumlu ve düzenli bir şekilde işleyen bir ordunun oluşumunu sağladılar.

Savaş kararı alındıktan sonra, seferberlik ilan edilir ve köyler, kasabalar ve kazalardaki askeri birimler en kısa sürede harekete geçmek üzere çağrılırdı. Bu çağrılar, sefere katılma talimatlarına dayanırdı ve askeri birimler, bağlı oldukları eyalet veya sancak merkezlerindeki ilk toplanma noktalarına doğru yola çıkarlardı. En uygun sefer zamanı genellikle ilkbahar ve yaz aylarıydı. Devletin farklı kesimlerinde yola çıkan taşra birliklerinin ana toplanma merkezine ulaşması birkaç ay sürebildiği için sefere ilişkin emirler genellikle sonbahar ve kış aylarında gönderilirdi. Özellikle İstanbul'da bulunan Kapıkulu askeri ve Rumeli ile Anadolu'daki eyalet kuvvetlerinin, Mart sonundan Mayıs başına kadar İstanbul veya Edirne'deki ana toplanma merkezlerine ulaşmaları istenirdi.

Asya veya Avrupa'ya yapılacak seferlerde, ordunun üç toplanma ve hareket merkezi belirlenirdi. Asya yönünde bir sefer planlanıyorsa toplanma noktası Üsküdar ve çevresi, Avrupa yönünde ise Davutpaşa veya Edirne sahrası olurdu. Ordugâhlar öncelikle bu bölgelere kurulurdu. Tüm bu hazırlıklar belirli bir düzen ve kural çerçevesinde gerçekleşirdi. Her askeri sınıfın görev ve yetki alanı belirliydi. Seferlerin başarıya ulaşılması bir çarkın dişlileri gibi bir birine bağlı bu askeri birimlerin görevlerini tam olarak yerine getirmesine bağlı idi.

Hassa Mimarlar Ocağı

Mimar, İslam devletlerinde, ülke genelinde binaların yapımını ve tasarımını gerçekleştiren kişilere verilen addı. Bunun yanı sıra mühendis, bennâ gibi isimler de verildiği bilinmektedir. Selçuklar ve Osmanlılar döneminde mimar kelimesinin daha ön plana çıktığı görülmektedir. Günümüzde mimar kelimesi belirli bir meslek grubunu ifade

3 Gabor Agoston, *Osmanlı'da Savaş ve Serhad*, çev. Kahraman Şakul, Timaş Yayınları, İstanbul, 2013, 83.

ederken İslam devletlerinde bu daha geniş anlamda yapan, onaran, tasarlayan anlamında kullanılmaktaydı⁴.

Mimar kelimesinin aslı Arapça olup umrân, umr” mastarından türetilmiştir. İnşaat planlarını yapan ve bunların kurulmasını sağlayan kişi anlamındadır⁵. Osmanlı Devletinde kuruluş yıllarından itibaren mimarların saray ve kale vb. yapıların inşasında görev aldığı bilinmekle beraber kurumsal olarak ilk defa İstanbul’un fethinden sonra Hassa Mimarlar Ocağı adı altında ortaya çıktığı bilinmektedir. Sarayın Birun kısmında sayılan bu ocağın görev ve çalışma alanları çok çeşitliydi. Başta saraylar olmak üzere devlete ait tüm binaların yapımı ve tadilatı ile ilgili tasarım ve ön keşif yapmak maliyetleri çıkarmak bunları yapmak ve defterlere kaydetme başta olmak üzere vakıf binalarının yapımı onarımı ve tasarımı, yol ve su yollarının yapımı ve onarımı gibi oldukça geniş bir görev alanı bulunmaktaydı⁶.

Hassa Mimarlar Ocağı, Osmanlı Sarayı’nın en önemli ve vazgeçilmez okullarından biriydi. Bu okul, genellikle Yeniçeri Ocağı’ndan, saray sanatçılarından veya saray dışından seçilen yetenekli gençlere ev sahipliği yapardı. Ocağın öğrencileri, teorik ve pratik dersler alır ve usta-çırak ilişkisi içinde yetişirdi⁷. Osmanlı saray idaresi içinde bulunan Hassa Mimarlar Ocağı’nın başında Mimar Ağa ve Ser Mimar-ı Hassa unvanıyla anılan mimarbaşı bulunmaktaydı⁸. Mimarbaşılar padişahın beratı ile atanırdı. XVII. yüzyılın ortalarına kadar mimar başılar kayd-ı hayat şartıyla görevlendirilmekteydi⁹. Bu şekilde uzmanlık gerektiren bir alanda istikrar sağlanarak, sık sık yapılacak değişikliklerin doğuracağı aksaklıkların önlenmesi düşünülmüştü. Bu uygulama Sultan I. İbrahim döneminde mimarbaşı olan Kasım Ağa’nın görevden alınarak yerine Mustafa Ağa’nın atanmasıyla son bulmuştu¹⁰. Mimarbaşı, tüm teknik yapı işlerinden sorumlu bir konumda bulunurdu. Fen heyetinin bir parçası olarak, mimarbaşı, fen heyetinin faaliyetlerinde öncü bir rol üstlenirdi.

Mimarbaşının yönetimdeki hassa mimarlar ocağındaki personele topluca “Cemmat-ı Mimar-ı Hassa” ismi de verilmekteydi. Bu ocakta meslek gruplarına göre mermerci, minareci, taşçı, sıvacı, lağımçı, keresteci, camcı, demirci, kerpiççi, kurşuncu gibi alanında uzman kişiler görev almaktaydı. Bunlar da kendi içerisinde kıdem ve becerilerine göre iki gruba ayrılmaktaydı. Bunlardan Halifeler yani kalfalar birinci, ustalar yani üstatlar ise ikinci sınıf mimarlar olarak anılmaktaydı. Halifelerin en tecrübelisine ise mimar-ı sani denilmekte olup, bunlar ikinci en yetkili mimar olarak mimarbaşının yerine vekâlet edebiliyordu¹¹.

Baş mimar da dâhil olmak üzere bütün ocak mensupları ulûfeli idiler. Fakat ulûfe miktarı zamanın koşulları ve devletin ekonomik durumuna göre değişmekteydi.

-
- 4 Can M. Hersek, “Osmanlı İmparatorluğunda Mimarlar ve Yapı Esnafı”, *İslami Araştırmalar Dergisi*, IV (Ocak), 1990, 42.
  - 5 Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara, 2003, 649.
  - 6 Şerafettin Turan, “Mimarbaşı”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi C. 30*, TDV Yayınları, İstanbul, 2005, 90-91.
  - 7 Gülcan Aşşin Güneş, “Hassa Mimarlar Ocağı ve Mimar Sinan”, *Tarih Okulu Dergisi (TOD)*, 7 (XVII), 2014, 379.
  - 8 Erhan Afyoncu, “XVI. Yüzyılda Hassa Mimarları”, *Prof. Dr. İsmail Aka Armağanı*, İzmir, 1999, 207.
  - 9 Fatma Afyoncu, *XVII. Yüzyılda Hassa Mimar Ocağı*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2001, 10.
  - 10 Şerafettin Turan, “Osmanlı Teşkilâtında Hassa Mimarları”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, I/1, 1963, 161.
  - 11 Can M. Hersek, “Osmanlı İmparatorluğunda Mimarlar ve Yapı Esnafı”, 44.

Mimarbaşlıların hazineden aldıkları bu ulûfe dışında başka gelirleri de vardı. Özellikle vakıflara âit binaların tamir ve inşa işlerinden “Harc-ı Mi’ârî” adıyla belirli bir oranda ücret aldıkları bilinmektedir¹².

Hassa mimarlar ocağındaki mimar sayıları dönemsel olarak değişiklik göstermekteydi. XVI. yüzyılın başında mimar sayıları 7 iken bu yüzyılın sonunda 39 kadar çıkmıştır¹³. Osmanlı Devleti’nin topraklarının genişlemesine paralel olarak mimar sayılarında da zaman geçtikçe artışlar devam etmiştir.

Hassa Mimarlar Ocağının Seferlerdeki Görevleri

Osmanlı Devleti’nin düzenlediği seferlerde, imparatorluğun doğu (Asya ve Ortadoğu) ile batı (Avrupa/Rumeli) bölgeleri üzerinde belirli güzergâhlar kullanılıyordu. Bu yol sistemi, İstanbul’dan başlayarak Anadolu ve Rumeli yönlerine doğru ikiye ayrılıyor ve bu yönlerde sağ, orta ve sol kol olmak üzere üç ana güzergâha bölünüyordu.

Güzergâhlar boyunca, yolun coğrafi koşullarına bağlı olarak suyun bol olduğu ve arazinin genellikle fazla engebeli olmadığı bölgelerde belirli aralıklarla konaklama noktaları oluşturulmuştu. Bu noktalara “menzil” adı veriliyordu ve Osmanlı Devleti’nin geniş topraklarında, ordunun sevkıyatı ve iaşesinin sağlanması gibi önemli görevleri üstleniyordu. Gerçekten de, zaman zaman yüz binleri aşan Osmanlı ordularının büyük zaferler kazanmasında, bu menzillerin ordunun lojistik destek sağlamasının yanı sıra diğer faktörler kadar etkili olduğu inkâr edilemezdi. Bu menziller ve buldukları güzergâhlar şunlardı¹⁴:

Rumeli’nin Sağ kolu; İstanbul, Vize, Kırklareli, Aydos, Prevadi, Karasu, Babadağı, İshakçı, Akkirman, istikametinden Karadeniz’in kıyılarından Özi ve Kırım Hanlığı’na kadar olan kısımdı.

Rumeli’nin Orta kol güzergâhı, İstanbul’dan başlayıp Silivri, Çorlu, Edirne, Filibe, Sofya, Niş ve Yagodina’yı geçerek Belgrad’a son bulmaktaydı.

Rumeli’nin Sol kolu güzergâhı, İstanbul’dan başlayıp Silivri, Tekirdağ, Gelibolu, Malkara, Keşan, Ferecik, Dimetoka, Gümölcine, Pravişte, Lanzaka, Selanik, Larissa, Çatalca, İzdin, Livadya ve İstefe’ye kadar uzanmaktaydı.

Anadolu’nun Sağ kolu; İstanbul, Eskişehir, Akşehir, Konya, Adana, Antakya ve Halep güzergâhlarından oluşup, Antakya’dan ayrılan bir kol ise Şam üzerinden Mısır’a varmaktaydı.

Anadolu’nun Orta kolu güzergâhı, İstanbul’dan başlayarak Gebze, İznik, Sapanca, Geyve, Hendek, Ayaş, Düzce, Bolu, Hacı Hamza, Merzifon, Amasya, Turhal, Tokat, Sivas, Hasan Çelebi, Malatya, Harput ve Diyarbakır üzerinden ilerliyor, daha sonra Musul’a ve Kerkük’e varıp oradan Bağdat ve Basra’ya uzanıyordu.

12 Şerafettin Turan, “Osmanlı Teşkilâtında Hassa Mimarları”, 162.

13 Erhan Afyoncu, “XVI. Yüzyılda Hassa Mimarları”, 207.

14 Yusuf Halaçoğlu, *Osmanlılarda Ulaşım ve Haberleşme (Menziller)*, PTT Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2002, 17.

Anadolu'nun Sol kolu; Merzifon'a kadar orta kolla aynı güzergâhı izlemekte, daha sonra ise Ladik, Akhisar, Giresun, Kelkit, Aşkale, Erzurum ve Hasankale'ye varmaktaydı. Buradan iki kısma ayrılarak, biri Kars, Tiflis ve Aydos'a diğeri ise Tebriz'e kadar devam etmekteydi.

Osmanlı Devleti, ordunun sefer yürüyüşü esnasında ilerleyeceği güzergâhlarda herhangi bir sorun yaşamaması için gerekli hazırlıklar ordu sefer çıkmadan önce tamamlanmaktaydı. Özellikle ordunun geçeceği yolların ulaşım altyapısının yenilenmesi önemli bir yere sahipti. Çünkü ordunun etkin ve hızlı bir hareket kabiliyetine sahip olması doğrudan ulaşım imkânlarının fiziksel niteliklerinin iyi olmasına bağlıydı. Hassa Mimarlar ocağı bu noktada devreye sokulurdu. Bazı seferler de sayısı yüzbinleri aşan Osmanlı ordusunun sefer güzergâhlarındaki daha rahat, hızlı ve sorunsuz bir şekilde hareket etmesi savaşın seyri açısından büyük önem arz etmekteydi. Hassa Mimarlar ocağı bağlı mimarların sorumlulukları sefer dönemlerinde daha çok artmaktaydı.

Osmanlı Devleti herhangi bir devlete savaş kararı aldıktan hemen sonra ordunun sefer güzergâhlarındaki yol ve menzillerde gerekli bakım ve onarım işlemlerine başlama kararı alırdı¹⁵. Özellikle ordunun geçeceği kara yollarında bu alt yapı çalışmalarına yoğunlaşıldı¹⁶. Bu bakım ve onarım çalışmalarının yapılabilmesi için öncelikle Hassa Mimarlar ocağından mimar veya mimarların görevlendirilirdi. Hassa Mimarlarının sefer dönemlerinde görev yapacakları yerler hassa mimar başı tarafından belirlenirdi. Görevlendirmeler ya doğrudan bir kaleye ya da sınırı belirlenmiş belirli bir güzergâh şeklinde olurdu. Görev bölgesine intikal eden mimar öncelikle keşif ve kontrol çalışması yapardı. Yapılan bu keşif ve kontroller neticesinde tespit edilen eksiklikler hazırlanan raporlarla sadrazama arz edilirdi. Bu raporlara ise "keşif defteri" adı verilirdi.

Örneğin 1787-1792 Osmanlı-Rus Savaşı'nın başlamasından sonra bu göreve atanan Hassa mimarlarından Ahmet Efendi'ye, Edirne, Sofya ve Belgrad yollarındaki köprüler, yollar ve kaldırımlar ile Edirne'den İsmail Geçidi karşısındaki İsakçı menziline kadar olan yollardaki köprüler ve kaldırımların denetlenmesi talimatı verildi¹⁷.

Mimar halifesi olarak görevlendirilen Mehmet Efendi ise Edirne ve İstanbul arasındaki yol, köprü ve kaldırımların kontrolü için görevlendirildi¹⁸. Yapılan bu ön çalışmalar sonrası tespit edilen eksiklikler ve yapılması gereken işleri içeren bir rapor hazırlayıp devlete sunuldu. Bu rapor doğrultusunda yollarında bozukluk veya eksiklik tespit edilen yerlerdeki kadı ve voyvoda gibi yöneticilere bu eksikliklerin gidermeleri için emir yazıları gönderilmeye başlandı¹⁹. Bu emir yazılarında yer alan işler arasında, yolların taşlık bölgelerinin temizlenmesi, yol boyunca bulunan ağaç ve çalıkların kesilmesi, çukurların ve bataklıkların doldurulması, yolun dar bölümlerinin genişletilmesi ve hasar görmüş kaldırımların onarılması gibi faaliyetler bulunmaktaydı.

15 BOA, Cevdet Belediye, DN: 17/ 819.

16 Mehmet İnbaşı, *Ukranya'da Osmanlılar (Kamanıçe Seferi ve Organizasyonu (1672))*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2004, 66.

17 BOA, Cevdet Nafia, DN: 8/398.

18 BOA, Cevdet Nafia, DN: 9/414; BOA, Cevdet Nafia, DN: 49/2406.

19 BOA, Cevdet Nafia, DN: 33/1618; BOA, Cevdet Nafia, DN: 53/2638.

Ordunun sefer güzergâhında karşılaşılabileceği en önemli sorunlardan biri, doğal engeller olan nehirler, bataklıklar ve uçurumların aşılmasıydı. Bu engellerin üstesinden gelmenin en etkili yolu, köprülerin inşasıydı. Köprülerin nereye inşa edileceği, seferden önce görevlendirilen Hassa mimarlar ocağındaki mimarlar tarafından belirlenirdi.

Aynı savaşta, Osmanlı ordusunun geçiş rotasında bulunan yüksek akış hızına ve debiye sahip Tuna Nehri'nin aşılması önemli bir konuydu. Bu nedenle, Tuna Nehri üzerinde mevcut köprülerin yanı sıra, ordunun stratejik yerlerinden olan Vidin, İshakçı, Silistre ve Fetihülislam'da yeni köprülerin inşa edilmesine karar verildi²⁰.

Savaş dönemlerinde Hassa Mimarlar Ocağı sadece ordunun geçiş güzergâhlarındaki yolların bakım onarım işleriyle uğraşmazdı. Aynı zamanda seferin yapıldığı bölgedeki sınır kalelerinin tamir ve tadilat işlerini de yaparlardı. Kale duvarlarının güçlendirilmesi mevcut tabyaların onarımı veya gerek varsa yeni tabyaların inşası yine Hassa mimarları tarafından yapılırdı. Örneğin 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşında cephe hattın yer alan Özi, Akirman, Hotin Kefe, İbrail, Belgrat gibi muhtemel Rus saldırılarına maruz kalabilecek kalelere Hassa Mimar ocağından mimarlar görevlendirilerek gerekli çalışmalar yapılması istenmişti. Bu kalelerden İbrail'ye görevlendirilen Hassa Mimarlar ocağından Seyyit Mehmet Halife yaptığı inceleme sonucu kaledeki eksiklikleri ve yapılması gerekenleri bir rapor hazırlayarak sadrazama sunmuştu. Bu raporda yapılacak işler ve bunların yapılması için alınması gereken malzemelerin parasal maliyetleri kalem kalem yazılmıştı. Bu raporda dikkat çeken bir husus da Mimar Seyyit Mehmet Halife kalede sadece mimarı konuları ele almamış aynı zamanda kale için gerekli mühimmat miktarı ve bunların akçe olarak maliyetlerine kadar çıkarmıştı²¹.

Hassa Mimarları hazırladıkları bu keşif defterlerinde yapılacak işler ve bunların maliyetlerini detaylı bir şekilde yer verirdi. Bu masraflar bunlar defterdarlıkça incelendikten sonra inşaat için gerekli paranın nereden, bütçenin hangi gelirinden verileceği tespit edilir ve ilgili durum bir telhisle sadrazama arz edilerek buyrultusu alınırdı²². Ayrıca seferde görevlendiren tüm mimarlara günlük yevmiyeleri verilir ve tüm masrafları karşılanırdı. Bu ücretlerin miktarı görevlendirildikleri bölgenin başkente uzaklık ve yakınlık durumuna göre belirlenirdi. Örneğin 1768-1774 Osmanlı-Rus savaşında bu günkü Bosna Hersek'te yer alan Gradişka Kalesine görevlendirilen Hassa Mimarlarında Seyyit İbrahim'e yüz kuruş harcırah verilmiştir²³.

Hassa Mimarları tarafından hazırlanan keşif defterleri sadrazam oluru alındıktan sonra yapılması gereken ne varsa zaman kaybedilmeden harekete geçilirdi. Bu hazırlıklar kalelerden ziyade özellikle ordunun geçeceği güzergâhlarda, daha hızlı ve titizlikle yürütülmekteydi.

20 Serhat Kuzucu, *Kırım Hanlığı ve Osmanlı-Rus Savaşları*, Selenge Yayınevi, İstanbul, 2013, 146.

21 BOA, Cevdet Askeriye, DN:515/21524.

22 Şerafettin Turan, "Osmanlı Teşkilâtında Hassa Mimarları", 163.

23 BOA, Cevdet Maarif, DN:139/6931.

Sonuç

XV. yüzyılda askerî teşkilatlanmasını tam anlamıyla oluşturan Osmanlılar, bu orduyu zamanla devrinin en ihtişamlı ve modern ordusu haline getirdi. Osmanlılar zaferleri esas alan savaş kurallarını ve askerî faziletleri olanca inceliğiyle ortaya koyarak savaşların esası içinde yer alan harp lojistiğini, savaş silahlarının en mükemmelini kullanmayı kendilerine ilke edinmişlerdi. Böylece bir çarkın dişlileri gibi muazzam şekilde işleyen bir ordu teşkilatı oluşturmayı başarmışlardı.

Yüzyıllar boyunca askeri alanda rakiplerine karşı önemli başarılar kazanan bu muhteşem ve muazzam Osmanlı ordusunu zafere taşıyan sadece eli silahlı bir güç örgütlenmesi şeklinde ele almak yanlıştır. Bu başarıda Osmanlı ordusunun, askerî teşkilat yapısından, örgütlenmesi ve lojistik faaliyetlerinde görev alan her unsurun önemli bir payı vardır. Bu unsurlar arasında Hassa Mimarlar Ocağının sefer lojistik faaliyetlerinde önemli görev ve sorumlulukları bulunmaktadır.

Hassa Mimarlar Ocağı sadece ülkenin tüm fen, teknik yapı işlerinden sorumlu değildi. Savaş dönemlerinde görev ve sorumlulukları daha da artmaktaydı. Bazı dönemlerde sayısı yüz binleri aşan Osmanlı ordusunun sefer yürüyüşü esansında geçeceği yollar ve konaklayacağı yerlerdeki tüm alt ve üstü yapı bakım ve onarım işleri Hassa Mimarlar Ocağının görev sorumluluğundaydı. Bu ocak sefer esnasında sadece ordunun geçiş güzergâhlarındaki yolların bakım onarım işleriyle uğraşmazdı. Aynı zamanda seferin yapıldığı bölgedeki sınır kalelerinin tamir ve tadilat işlerini de yaparlardı. Kale duvarlarının güçlendirilmesi mevcut tabyaların onarımı veya gerek varsa yeni tabyaların inşası yine Hassa mimarları tarafında yapılırdı.

Hassa Mimarlar ocağına bağlı mimarlar, Osmanlı Ordusunun tarih boyunca elde ettiği zaferlerin kazanılmasında cephe gerisinde görev yapan diğer teknik personeller gibi önemli görevler üstlenmiş gizli kahramanlardır.

Kaynaklar

1. Arşiv Belgeleri

BOA, Cevdet Belediye, DN: 17/ 819.

BOA, Cevdet Nafia, DN: 8/398.

BOA, Cevdet Nafia, DN: 9/414.

BOA, Cevdet Nafia, DN: 49/2406.

BOA, Cevdet Nafia, DN: 33/1618.

BOA, Cevdet Nafia, DN: 53/2638.

BOA, Cevdet Askeriye, DN:515/21524.

BOA, Cevdet Maarif, DN:139/6931.

2. Araştırma Eserler

Afyoncu, Erhan. “XVI. Yüzyılda Hassa Mimarları”, Prof. Dr. İsmail Aka Armağanı, İzmir, 1999, 207-216.

Afyoncu, Fatma. *XVII. Yüzyılda Hassa Mimar Ocağı*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2001.

Agoston, Gabor. *Osmanlı'da Savaş ve Serhad*, çev. Kahraman Şakul, Timaş Yayınları, İstanbul, 2013.

Agoston, Gabor. *Osmanlı'da Strateji ve Askerî Güç*, çev. M. Fatih Çalışır, Timaş Yayınları, İstanbul, 2015.

Devellioğlu, Ferit. *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara, 2003.

Güneş, Gülcan Avşın. "Hassa Mimarlar Ocağı ve Mimar Sinan", *Tarih Okulu Dergisi (TOD)*, 7 (XVII), 2014, 375-391.

Halaçoğlu, Yusuf. *Osmanlılarda Ulaşım ve Haberleşme (Menziller)*, PTT Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2002.

Hersek, Can M. "Osmanlı İmparatorluğunda Mimarlar ve Yapı Esnafı", *İslami Araştırmalar Dergisi*, IV (Ocak), 1990, 42-48.

İnalcık, Halil. *Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağ*, çev. Ruşen Sezer, Kronik Kitap Yayınları, İstanbul, 2003.

İnbaşı, Mehmet. *Ukranya'da Osmanlılar (Kamaniçe Seferi ve Organizasyonu (1672))*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2004.

Kuzucu, Serhat. *Kırım Hanlığı ve Osmanlı-Rus Savaşları*, Selenge Yayınevi, İstanbul, 2013.

Turan, Şerafettin. "Osmanlı Teşkilâtında Hassa Mimarları", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, I/1, 1963, 159-202.

Turan, Şerafettin. "Mimarbaşı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi C. 30*, TDV Yayınları, İstanbul, 2005, 90-91.

Yıldız, Hakan. 2006. *Hadi Osmanlı Sefere (Prut Seferi'nde Organizasyon ve Lojistik)*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Tarih & Gelecek Dergisi

Journal of History & Future

Doktora Öğrencisi

Mustafa Itri KÜÇÜKOĞLU

Adıyaman Üniversitesi Lisansüstü
Eğitim Enstitüsü,
e-mail: mustafakucukoglu@gmail.
com

ORCID: https://orcid.org/0000-0001-7430-8700

Başvuruda bulundu. Kabul edildi.
Applied Accepted

Eser Geçmişi / Article Past: 14/04/2024 06/06/2024

Araştırma Makalesi

DOI: http://dx.doi.org/10.21551/jhf.1468157

Research Paper

Orjinal Makale / Original Paper

491 Numaralı Tahrir Defterine Göre 1570 Yılında Havran Kazası'nın Nüfus Yapısı

*The Demographic Structure of Hauran District in 1570
According To Tahrir Register Number 491*

Öz

Havran, Suriye'nin güneyinde bulunan, bir kısmı da Ürdün'ün kuzeyini kapsayan sınırları kesin bir biçimde belirlenemeyen geniş bir bölgedir. Lav birikintilerinin üzerinde bulunan Havran Ovası, zahire yetiştirmede en verimli bölgelerden birisidir. Havran'ın, yeterli seviyede yağış alan bölgeleri hububat tarımı için oldukça verimli olup, batı sahasındaki ovalar Suriye'nin adeta tahıl ambarıdır. Bu yüzden ki, eski çağlardan beri iskân sahası olan Havran, tarih boyunca birçok kavmin meskûn olduğu bir yer olarak karşımıza çıkmaktadır. Havran, gerek İslam öncesi dönemde gerek İslamiyet sonrasında çok sayıda devletin hâkimiyetine girmiştir. 1516 yılında Yavuz Sultan Selim'in Merc-i Dâbık Savaşı'nda Memlûkleri yenmesiyle Suriye bölgesi hızlı bir şekilde Osmanlı yönetimine girmiştir. Bu süreçte Havran da Osmanlı topraklarına katılmıştır. Bu dönemde Şam Sancağı'na bağlı bir kaza olarak varlığını sürdüren Havran, XIX. yüzyılın ortasına kadar bu statüsünü korumuştur.

Havran Kazası'nın 1570 yılındaki nüfus yapısını ele aldığımız bu çalışmada, klasik dönem Osmanlı tarihi için önemli belge türlerinden olan tahrir defterleri temel kaynağımızı oluşturmaktadır. Çünkü Osmanlı'da vergi veren nüfus bu defterlerde kayıt altına alınmıştır. Bu bağlamda 1570 yılına ait olan 491 numaralı tahrir defteri esas alınarak Havran Kazası'nın nüfus yapısı ve buradaki konargöçer Türkmen varlığı hakkında bilgi verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Havran, Suriye, Tahrir defterleri, Nüfus, Türkmen

ATIF: KÜÇÜKOĞLU, Mustafa Itri, "491 Numaralı Tahrir Defterine Göre 1570 Yılında Havran Kazası'nın Nüfus Yapısı", *Tarih ve Gelecek Dergisi*, 10/2 (Haziran 2024), s. (131-146)

CITE: KÜÇÜKOĞLU, Mustafa Itri, "The Demographic Structure of Hauran District in 1570 According To Tahrir Register Number 491", *Journal of History and Future*, 10/2 (June 2024), pp. (131-146)

Tarih ve Gelecek Dergisi, lisanslama politikası ile telif hakkının ve kullanıcı haklarının açık olmasını sağlar. Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanır. / Journal of History and Future ensures that copyright and user rights are open with its licensing policy. Author(s) publishing with the journal retain(s) the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Abstract

Hauran is a vast region located in the south of Syria, with some parts also encompassing the northern regions of Jordan, whose boundaries cannot be definitively determined. The Hauran Plain, situated on lava deposits, is one of the most fertile areas for cereal cultivation. The regions of Hauran receiving sufficient rainfall are highly fertile for cereal cultivation, and the plains in the western area serve as the granary of Syria. For this reason, Hauran, which has been a settlement area since ancient times, has appeared throughout history as a place inhabited by various civilizations. Hauran has come under the dominion of numerous states both in the pre-Islamic era and in the period following the spread of Islam. In 1516, with Yavuz Sultan Selim's victory over the Mamluks in the Battle of Marj Dabiq, the region of Syria swiftly came under Ottoman rule. During this process, Hauran also became part of Ottoman territories. During this period, Hauran, which remained a district attached to the Sanjak of Damascus, maintained this status until the middle of the 19th century.

In this study, which examines the population structure of the Hauran District in the year 1570, the tahrir registers, which are important documents for the classical period of Ottoman history, constitute our primary source. Because the Ottoman population subject to taxation was recorded in these registers. In this context, information about the population structure of Hauran District and the presence of nomadic Turkoman communities in the area has been provided based on the tahrir register number 491 from the year 1570.

Keywords: Hauran, Syria, Tahrir registers, Population, Turkoman

GİRİŞ

Güney Suriye'de bulunan Havran; kuzeyde Şam Vadisi ve Leca Platosu, güneyde Belka arazisi ve Cebeliac'lûn, doğuda Cebelihavran (Cebelidürûz), batıda ise Şeria Vadisi ile çevrili olup, sınırları kesin biçimde belirlenemeyen geniş bir bölgedir.¹ Lav birikintilerinin üzerinde bulunan Havran Ovası, zahire yetiştirmede en verimli bölgelerden birisidir. Havran'ın, yeterli seviyede yağış alan bölgeleri hububat tarımı için oldukça verimli olup, batı sahasındaki ovalar Suriye'nin adeta tahıl ambarıdır.² Öyle ki, Evliya Çelebi Havran buğdayının kalitesini özellikle belirterek, bu buğdaydan yapılan ekmek ve çöreğin kıymetini ve lezzetini öve öve bitirememektedir.³

En eski çağlardan itibaren yerleşim yeri olan Havran'ın bilinen ilk sakinleri, milâttan önce II. binyılın ikinci yarısında buraya gelen İbranîlerdir. Dönem içerisinde İbranîlerle Dımaşk (Şam) Krallığı arasında sürtüşmelere yol açan Havran, Asurluların hâkimiyetine girdiği milâttan önce VIII-VII. yüzyıllar arasında nispeten sakin bir dönem yaşadı. Asur İmparatorluğu'nun yıkılmasından sonra Med-Pers, arkasından da İskender-Selevkos devletlerinin yönetimine girdi. Milâttan önce

1 Şit Tufan Buzpınar, "Havran", TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 1997, XVI, s. 539.

2 Buzpınar, "Havran", s. 539-540; Besim Darkot, "Havran", MEB İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 1987, VI, s.378.

3 Evliya Çelebi, Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi: IX. Kitap, haz. Yücel Dağlı ve diğerleri, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2005, s. 254, 261.

80’li yılların ortalarında Güney Suriye’de Romalılarla yaptıkları savaşları kazanan Nabatîler bölgeyi ele geçirdiler. Milâttan sonra 106 yılında Romalılara karşı büyük bir yenilgi alan Nabatîler, Havran’ı Romalılara teslim etmek zorunda kaldılar. Roma döneminde Asurîler, Müsevîler ve giderek artan Arapların oturduğu yeni köyler ve kasabalar kuruldu; Yemen’den gelen monofizit Hristiyanlar da bu bölgeye yerleştirildi. Bizans döneminde Bizans’a bağlı bir Arap devleti olan Gassânîler, imparatorluğun sınırlarını İranlılara karşı koruyan bir tampon devlet konumundaydı. O yıllarda Havran sakinlerinin büyük çoğunluğunun Hristiyanlığı kabul etmiş Araplardan oluştuğu görülmektedir.⁴

634 yılında Hâlid b. Velîd kumandasındaki İslâm ordusu Gassânîler’in merkezi ve Havran’ın metropolü olan Busrâ’yı barış yoluyla fethedince Havran Müslümanların eline geçti ve ertesi yıl Dımaşk’ın da alınmasından sonra idarî ve askerî bakımdan buraya bağlandı. Dımaşk’ın tahıl ambarı olan Havran Hulefâ-yi Râşidîn ve Emevî dönemlerinde bu statüde kalmış ve herhangi bir ciddi kargaşalık geçirmemiştir. Abbâsî yönetiminde iken Karmatîler’in saldırılarına mâruz kalmış, daha sonra Selçuklu-Fâtımî mücadelesine sahne olmuştur. Haçlılar döneminde de zaman zaman savaş alanı haline gelen Havran, Atabeylikler Dönemi’nde yerel Türkmen beyleri tarafından idare edilmekteydi. Moğol istilasında büyük çapta tahrip olan Havran, Memlûklerin Ayn-ı Câlût Savaşı’yla Moğolları yenilgiye uğramasıyla Memlûk hâkimiyetine girdi. Memlûkler döneminde Havran bölgesi, Havran ve Beseniye olmak üzere iki büyük idarî kısma ayrılmıştı. Havran’ın başşehri Busrâ, Beseniye’nin başşehri ise Ezriât idi. Bu dönemde Dımaşk’tan Gazze’ye giden posta ve hac yolları Havran’dan geçiyor, kervanlar Busrâ’da konaklıyordu. Ancak XIV. yüzyıldan itibaren bölgeye sızan Benî Rebîa bedevî kabilesi Havran’ın güvenliğini kısmen zayıflatmıştır.⁵ Memlûk dönemine genel olarak bakıldığında Havran, önceki dönemlerine göre eskisi gibi canlı olmadığı görülmektedir.

1516 yılında Osmanlı Devleti, Merc-i Dâbık Savaşı ile Memlûkleri mağlup ederek Suriye bölgesine girmiştir. Bu süreçte tüm Suriye neredeyse hiçbir direniş göstermeden Osmanlı yönetimine girdi. Aynı şekilde Güney Suriye’de yer alan Havran da bu dönemde Osmanlı hâkimiyetine girmiş oldu. Havran bu dönemde Şam Sancağı’na bağlı bir kaza olarak varlığını sürdürmüştür.

Tarih boyunca birçok kavmin uğrak yeri ve geçiş noktası üzerinde olan Havran’ın XVI. yüzyıldaki nüfus yapısı çalışmanın ana problemini oluşturmaktadır. Dönem olarak bölgenin idarî taksimatının oturmaya başladığı yüzyılın ikinci yarısının esas alınması uygun görülmüştür. Kaynak olarak o dönemin vergi nüfusunun kaydedildiği tapu tahrir defterlerinden istifade edilmiştir. Bu dönemdeki en yakın defter 1570 yılına ait 491 numaralı tapu tahrir defteridir. Bu defter Şam Eyaleti’nin 1570 yılına ait mufassal tahririnin üçüncü cildir. Bu defterde Havran Kazası ve ona bağlı olan nahiyelerle birlikte Tedmür Sancağı yer almaktadır. Bununla birlikte Şam Sancağı’nda meskûn olan konargöçer aşiretler de belirtilmiştir.

Osmanlı demografi araştırmalarında 1830’dan önceki dönem için en önemli veriler *hane* sayılarıdır. Zira Osmanlı Devleti’nin tahrir sırasındaki hedefi bir yerdeki nüfus sayısını tespit etmek değildir.⁶ Tahrir defterlerinde şehir ve köylerde sakin olanlar ile konargöçer nüfus, hane ve mücerred olarak ifade edilmişlerdir. Bunlardan hane olarak kaydedilenler evli, mücerred olarak

4 Buzpınar, “Havran”, s. 540.

5 Buzpınar, “Havran”, s. 540.

6 Orhan Kılıç, XVI. Yüzyılda Adilcevaz ve Ahlat (1534-1605), Tamga Yayıncılık, Ankara, 1999, s. 136.

kaydedilenler ise bekâr nüfusu belirtmektedir. Kadınlar ve olgunluk çağına ulaşmamış çocuklar vergi mükellefi olmadıklarından tahrir defterlerine bunların kayıtlarına rastlanmamaktadır. Ancak imam, hatip, müezzin, seyyid, şerif, a'mâ, pîr-i fâni gibi vergiden muaf sayılan askerîler fert fert belirtildikleri gibi, konargöçer aşiretler, cemaatler ve taifelere de ayrıca işaret edilmiştir.⁷

Tahrir defterlerine, hanenin sadece reisi kaydedildiğinden, her hanede kaç kişinin yaşadığını tespit etmek imkânsızdır. Bu yüzden araştırmacılar tarafından nüfusu tespit edebilmek için ortalama rakamlar esas alınmaya çalışılmıştır. Tahrir defterlerindeki verilere dayanarak Osmanlı Devleti'nin 16. yüzyıldaki tahmini nüfus hesaplamalarında Ömer Lütfi Barkan'ın kullandığı 5 katsayısı araştırmacılar tarafından genel olarak benimsenmiştir. Ancak bu rakamı az bularak 7 katsayısını kullananlar araştırmacılar olduğu gibi, bu sayının daha az olması gerektiğini düşünen araştırmacılar da vardır.⁸

Tahrir kayıtlarında vergi mükellefi hane reisinin yanında, yine vergi mükellefi olan oğlu veya kardeşi mücerred olarak ayrı şekilde yazılmıştır. Mücerred olan kişi defterde ayrı yazılmasına rağmen, aynı hanede oturmaktaydı. Mücerred tek kişiyi belirttiğinden bunu herhangi bir katsayıyla çarpmaya gerek yoktur.⁹ Öte yandan tahrirlerde yer alan imam, müezzin, hatip, seyyid, şerif, derviş gibi kişiler de hane olarak kabul edilmektedir. Havran'ın gerçek nüfusunu tahminî olarak hesaplayabilmek için hane sayıları 5 katsayısıyla çarpılacaktır. Bu şekilde gerçek nüfus sayısı bağlamında tahminî bir veri elde edilmeye çalışılacaktır.

1. Havran'ın Dâhilî Taksimatı

Havran'ın nüfus yapısını ele almadan önce, bölgenin o dönemdeki idarî ve dâhilî vaziyetini daha iyi anlamak için klasik dönem Osmanlı idarî taksimatı ile birlikte Havran'ın dâhilî taksimatına yani kazaya bağlı olan nahiyeler ile nahiyelerdeki nefis¹⁰, köy ve mezra sayılarına kısa bir şekilde yer vermek uygun olacaktır.

Osmanlı Devleti'nde sancaklar askerî ve adlî olmak üzere iki idarî birime ayrılmıştı. Askerî olarak nahiyelere, idarî olarak da kazalara ayrılıyordu. Kazalar kadının sorumluluk sahasını oluşturmaktadır. Bununla birlikte kazalar, kültürel ve ticarî bağlamda kendisine bağlı yerleşim birimlerinin merkezi olmuş bir kasaba veya şehir ile kendisini çevrelemiş köylerin teşkil ettiği idarî bir birliği de ifade etmekteydi.¹¹ Ancak Havran bu tanımlamanın dışında bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır. Her ne kadar mufassal tahrirlerde diğer nahiyelerin içerisinde Havran'ın merkezini teşkil eden köy ve mezraların varlığı tespit edilebilse de Havran, mufassal tahrir defterlerinde

7 Ünal Taşkın, Osmanlı İdaresinde Safed (1516-1600), Elazığ, 2011, s. 97, Mehtap Nasıroğlu, Osmanlı Yönetiminde Hama (1516-1600), (Basılmamış Doktora Tezi), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ, 2014, s. 107.

8 Nejat Göyünç, "Hâne Deyimi Hakkında", İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi, Sayı: 32, 1979, s. 332.

9 Nejat Göyünç, "Hâne Deyimi Hakkında", s. 346.

10 Nefs, Osmanlı idarî taksimatında kaza veya nahiyenin merkez birimini oluşturan ünitedir. Günümüzdeki şehrin karşılığı olan nefis dâhilinde genel olarak çarşı-pazar bulunmakla birlikte, sınaî ürünlerin ticareti de yapılmaktaydı. Ancak her kaza ya nahiyede nefis olması şart değildi. Tafsilatlı bilgi için bkz. İlhan Şahin, "Nahiye", TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 2006, XXXII, s. 306-308; Tuncer Baykara, "Kasaba", TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 2001, XXIV, s. 525-526; Tuncer Baykara, "Kaza", TDV İslam Ansiklopedisi, Ankara, 2002, XXV, s. 119-120.

11 Taşkın, s. 47-48; Mustafa Akdağ, Türkiye'nin İktisadî ve İçtimaî Tarihi-II, İstanbul, 1979, s. 83.

-tahrir geleneği üzere- kendisine bağlı köy ve mezraların bulunduğu müstakil bir nahiye olarak zikredilmemiştir. 1570 yılı tahririnden itibaren ise mufassal defterlerde Havran'ı *Kazâ-yı Havrân* ifadesi ile görülmeye başlamaktadır. Tabi bu ifade sadece başlık olarak kendini göstermekte olup, müstakil bir yerleşim birimi yani nahiye olarak geçmemektedir.

Havran'ın Osmanlı idarî taksimatında kaza olduğunun başka bir göstergesi ise mühimme kayıtlarıdır. Mühimme kayıtlarını incelediğimizde Havran'da idarî olarak bir kadının görev yaptığı bilinmektedir.¹² Tüm bunları ele alarak değerlendirdiğimizde Havran, Suriye'nin güneyinde geniş bir sahayı içine alan bir bölgenin ismidir. Kendi ismiyle anılan müstakil bir nahiyesi bulunmama ile birlikte kendisine bağlı nahiyelerin içerisinde merkezini teşkil eden köy ve mezralar mevcuttur. Coğrafi olarak geniş bir sahayı kapsamasından dolayı, bölgeyi tanımlama noktasında isimlendirilerek kaza hüviyeti kazanmıştır. Tablo 1'de 1570 yılında Havran'a tabi olan nahiyelerdeki nefis, köy ve mezraların sayılarına yer verilmiştir.

Nahiyeler	Nefs	Köy	Mezra
Ceydûr	-	37	86
Benî Kilâb	-	32	28
Benî Nişye (Neşiyye)	1	34	31
Benî Mâlikü'l-Eşrâf	-	24	32
Benî Mâlikü's-Sadîr	-	21	16
Benî Muklid	-	20	48
Benî Âtike ve Kefârât	-	8	13
Benî 'Abdullâh	-	15	12
Benî Kinâne	-	50	31
Benî Cehme	-	20	7
Benî 'Usbe	-	8	-
Benî el-A'ser	-	28	26
Cevlân-ı Garbî	-	24	65
Cevlân-ı Şarkî	-	18	30
Batîha	-	10	27
Buteyyine	-	24	17
Benî Sirmâ	-	10	4
TOPLAM	1	383	473

Tablo 1: 1570 yılında Havran'a tabi nahiyelerdeki nefis, köy ve mezra sayıları

Tablo incelendiğinde Havran'a bağlı 17 nahiyenin bulunduğu görülecektir. Bu 17 nahiyede toplam 1 nefis, 382 köy ve 473 mezra yer almaktadır. Benî Nişye Nahiyesi'ne tabi olan Busrâ Köyü,

12 BOA, A. {DVNSMHH.d. 55/192; BOA, A. {DVNSMHH.d. 12/567; BOA, A. {DVNSMHH.d. 55/253.

bu dönemde nefis olarak anılmıştır. Ancak burada şehir ya da kasaba tarzı bir yapılanmadan söz etmek güçtür. Çünkü Busrâ Köyü isminden de anlaşılacağı üzere köy yerleşimidir ve nahiyenin merkez köyüdür. Ayrıca köyün gelirine bakıldığında sadece tarım ve bahçelerden elde edilen gelirler yer almakta olup ticaret ve sanayi mallarından herhangi bir gelir kalemi yer almamaktadır.

2. Havran'ın Nüfus Yapısı

Havran'daki nüfus çoğunlukla köylerde yaşamaktaydı. Havran'da klasik dönem Osmanlı kasabası türünden bir yapılanma yoktu. Merkezi Busrâ bile bir köy yerleşiminden ibaretti. Klasik Osmanlı kasabalarındaki gibi sınai ve ticarî faaliyetler söz konusu değildi. Bundan dolayı da bölgenin nüfus yapısını Havran'daki nahiyelere bağlı olan köyler üzerinden tespit edilmeye çalışılacaktır.

2.1. Nahiyeler

Havran Kazası'nın köylerinde meskûn olan ahalinin nahiyelere göre dağılımına Tablo 2'de yer verilmiştir.

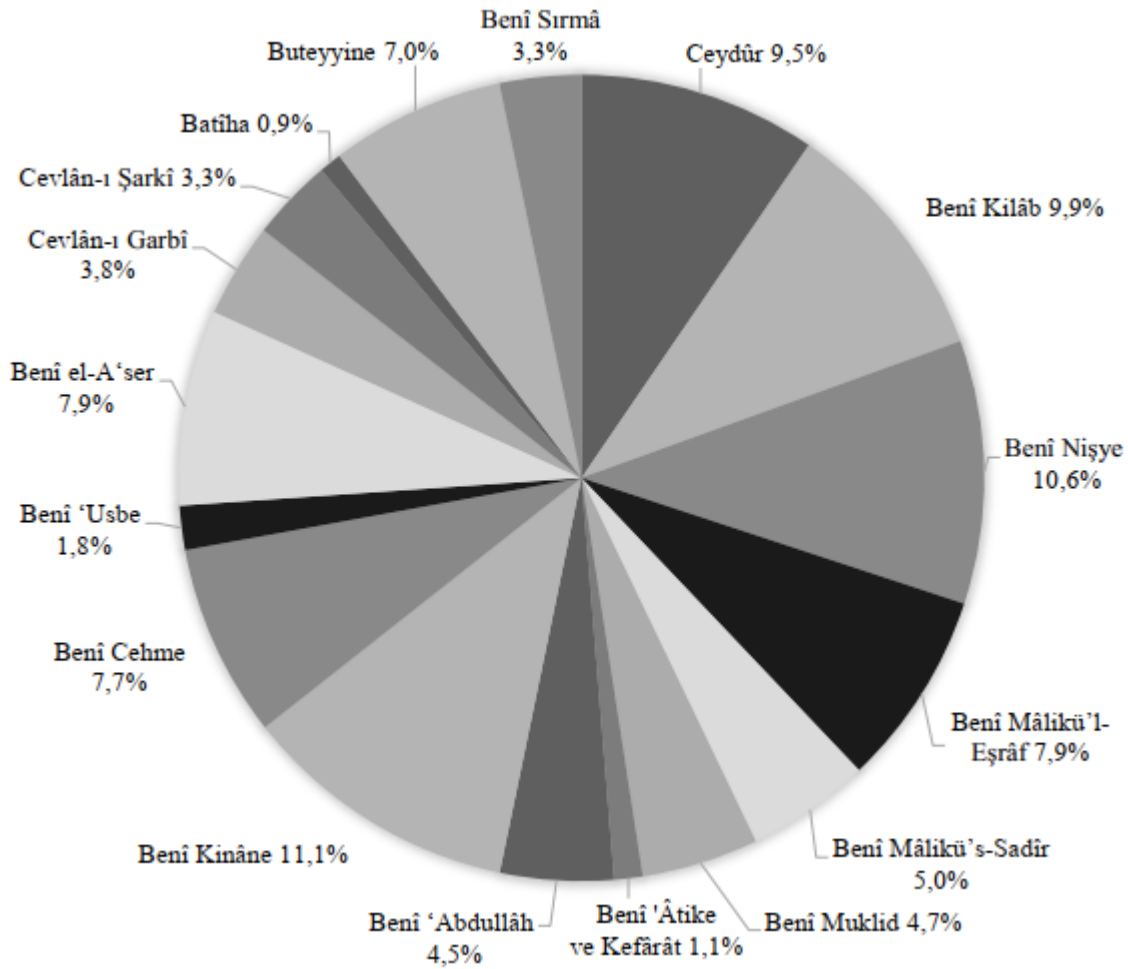
Nahiyeler	Nüfus Türü							
	Hâne	Mücerred	İmâm	Nasârâ	Mücererd (Nasârâ)	Şerif	Diğer	TOPLAM
Ceydûr	933	64	-	-	-	-	-	997
Benî Kilâb	906	132	-	20	-	-	-	1058
Benî Nişye (Neşiyeye)	956	129	-	39	3	-	18	1145
Benî Mâlikü'l- Esrâf	750	70	-	4	-	-	-	824
Benî Mâlikü's- Sadîr	464	55	-	190	6	-	-	715
Benî Muklid	465	25	-	6	-	-	-	496
Benî Âtike ve Kefârât	111	7	1	-	-	-	-	119
Benî 'Abdullâh	432	43	-	-	-	-	-	475
Benî Kinâne	987	169	6	-	-	-	-	1162
Benî Cehme	734	75	-	5	-	-	-	814
Benî 'Usbe	171	14	-	46	-	-	-	231
Benî el-A'ser	732	87	1	37	-	-	-	857
Cevlân-ı Garbî	364	30	-	-	-	-	-	394
Cevlân-ı Şarkî	326	18	-	-	-	-	-	344
Batîha	95	-	-	-	-	-	-	95
Buteyyine	646	85	-	-	-	-	-	731
Benî Sırmâ	298	39	1	135	-	3	-	476
TOPLAM	9370	1042	9	482	9	3	18	10933

Tablo 2: Havran Kazası köylerinde meskûn olan ahalinin nahiyelere göre sayıları.

Tablodan anlaşılacağı üzere nüfusun asıl kısmını Müslümanlar oluşturmaktaydı. Gayrimüslim olarak sadece Hristiyan nüfus meskûndü. Ek olarak Hz. Hasan'ın soyundan gelen şerif sınıfının varlığı söz konusudur. Vergi vermeyen nüfusun istisnâ haller dışında tahrir defterlerine kaydedilmemesinden ötürü bu nüfus hakkında herhangi bir veri elde etmek mümkün değildir. Müslüman nefer sayısı imam, şerîf vb. sınıfındakiler dâhil olmak üzere 10.442, gayrimüslim nefer sayısı ise 491'dir.

2.1.1. Müslüman Nüfus

Havran'daki köylerde yaşayan Müslüman nefer sayısı 10.442 kişidir. Bu nüfusun nahiyelere göre yoğunluğunu açıklayabilmek için aşağıdaki grafikte Müslüman nefer sayısının nahiyelere göre dağılım oranına yer verilmiştir.

Grafik 1: 1570 yılında Havran'da bulunan Müslüman nefer sayısının nahiyelere göre dağılımı

Grafiğe göre Müslüman nüfus yoğunluğunun en fazla olduğu nahiyeye %11,1 ile Benî Kinâne Nahiyesi'dir. Benî Nişye Nahiyesi %10,6, Benî Kilâb Nahiyesi %9,9 ve Ceydûr Nahiyesi %9,5 oranları ile diğer üç büyük nahiyeyi oluşturmaktadır. Müslüman nüfusun yaklaşık %41,1'i bu dört nahiyede toplanmış olup geriye kalanı diğer 13 nahiyeye dağılmış durumdadır. En düşük nüfus oranı ise %0,9 ile Batîha Nahiyesi'ne aittir.

2.1.1.1. Şerîfler

Hiz. Muhammed'in Fâtıma'dan doğma torunları Hiz. Hasan ile Hiz. Hüseyin'den devam eden soyundan gelenler için seyyid ve şerîf tabirleri kullanılmış, bunların toplum içerisinde rencide edilmemesi ve kendilerine olan saygının sarsılmaması bütün İslâm toplumlarında temel prensip olmuştur. Şerîflik ve seyyidliğin kabulünde Osmanlı döneminde tek şart Hiz. Hasan veya Hiz. Hüseyin'in soyundan gelmiş olmaktı. Seyyidlik ve şerîflik için anne ve babadan herhangi birinin seyyid-şerif olması yeterlidir; anne câriye dahi olsa bu unvanı kazanmaya engel değildi. Her iki taraftan Hiz. Peygamber'in soyuna mensup olmak ise daha büyük bir şeref telakki edilirdi. Osmanlı toplumunda kadın evlendiğinde kocasının sosyal statüsünü kabul ederdi, ancak seyyide ve şerîfeler bu kapsamın dışında kalmışlardır. Seyyide ve şerîfe olan kadın evlendikten sonra da bu konumunu sürdürebilmekte, hatta ondan doğan çocuk annesi vasıtasıyla annesinin statüsüne geçebilmekteydi.¹³

Osmanlı toplumu içerisinde seyyid ve şerîflerin sıradan işlerle uğraşmaları hoş görülmemiş, vakıflar başta olmak üzere üst düzey görevlerde bu zümreye öncelik verildiği görülmüştür. Bununla birlikte seyyid ve şerîfler, geçimlerini sağlamak için bazen sıradan işlerle uğraşmışlarsa da raiyyet rüsümü gibi vergilerden muaf tutulmuşlardır.¹⁴

Havran'nın 1570 yılındaki nüfus yapısını incelediğimizde burada şerîflerin varlığını görmekteyiz. Benî Sirmâ Nahiyesi'ne bağlı Busr Köyü'nde meskûn olan şerîfler, 3 hane olarak tahrir kaydedilmişlerdir.

2.1.2. Gayrimüslim Nüfus

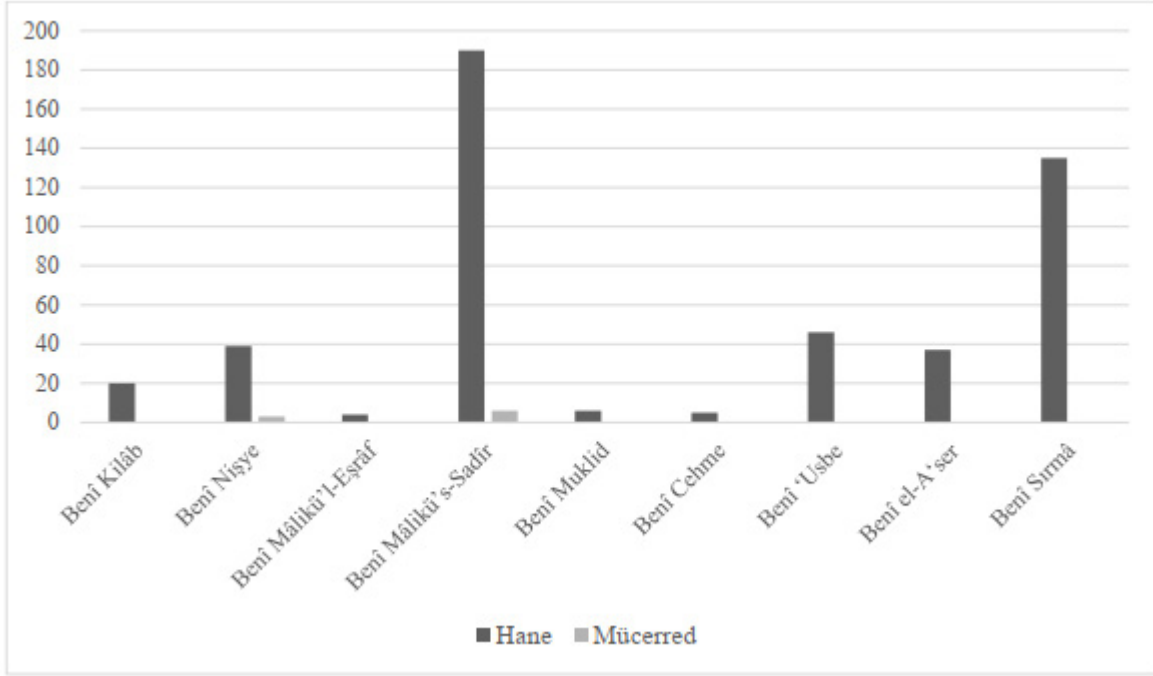
Havran'da gayrimüslim nüfus olarak Hristiyanlar yaşamaktaydı. 9 nahiyede meskûn olan Hristiyanlar toplamda 482 hane ve 9 mücerred olarak kaydedilmişlerdir. Toplam nefer sayıları 391'dir. Köylerde genellikle Müslüman ve gayrimüslim nüfus bir arada yaşamakla birlikte bazı köylerde sadece gayrimüslim nüfus meskûn olabilmekteydi. Mesela Benî Mâlikü's-Sadîr Nahiyesi'ne bağlı 'Uyûnu'n-Nasârâ Köyü sadece Hristiyan tebaadan oluşup vergi nüfusu 143 haneden ibaretti.¹⁵ Bununla birlikte yine 1570'de Benî Sirmâ Nahiyesi'de bulunan Medine-i Zera' Köyü'nde 135 hane neferden oluşan bir Hristiyan mahallesi mevcuttu.

Aşağıdaki grafikte bu nahiyelerdeki gayrimüslim nefer sayısının dağılımına nahiyelerdeki dağılım oranlarına yer verilmiştir.

13 Mustafa Sabri Büyükaşçı, "Seyyid", TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 2009, XXXVII, s. 40-42.

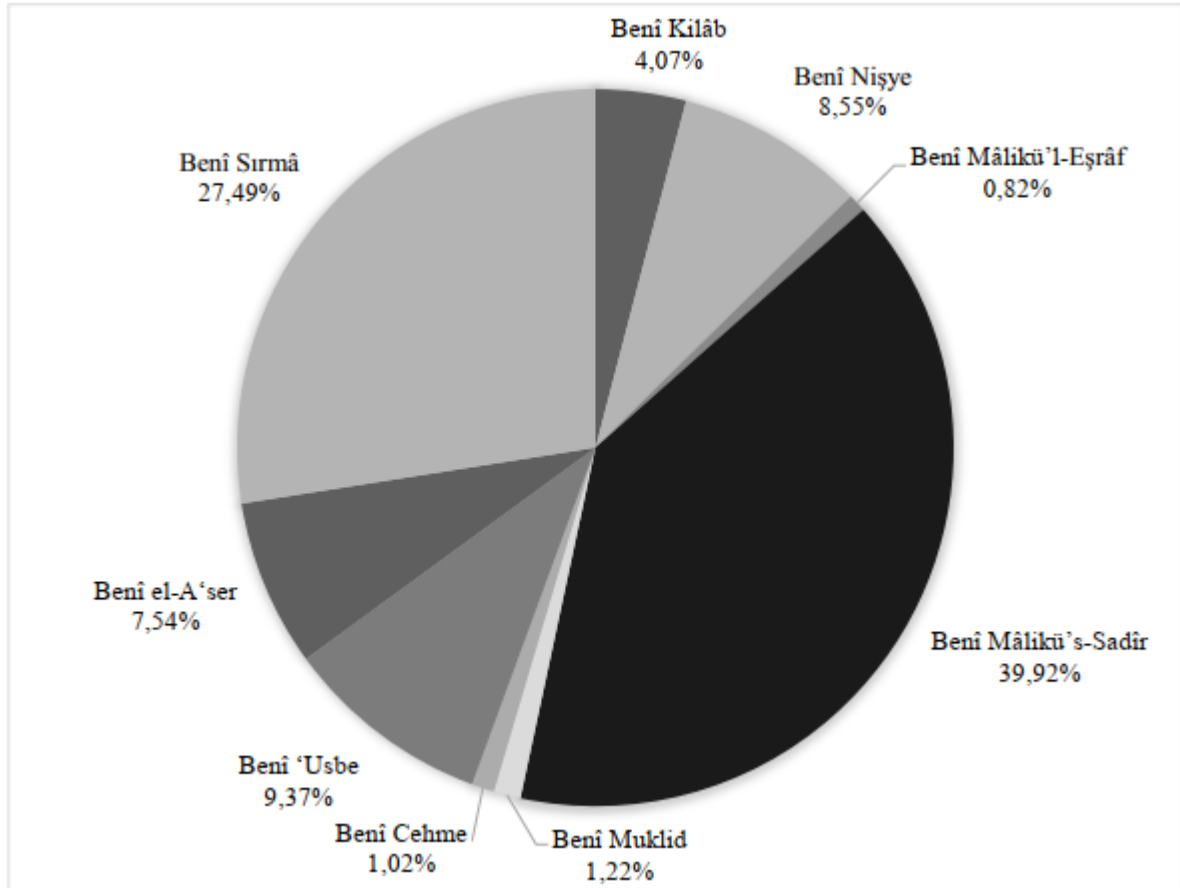
14 Büyükaşçı, "Seyyid", s. 42.

15 Bu köyün ahali 1570 tahriri dışında hep Hristiyan olarak kaydedilmiştir. 1570 tahririnde Hristiyan olarak belirtilmeyip diğer tahrirlerde Hristiyan olarak belirtilmesi tereddüte düşürmektedir. Bu yüzden 1570'teki tahrirde sehven Hristiyan ahali olarak belirtilmediği düşünülerek 1570 yılındaki köy nüfusu da Hristiyan olarak kabul edilmiştir.

Grafik 2: 1570 yılında Havran'da bulunan gayrimüslim hane ve mücerredlerin nahiyelere göre sayısı

Grafik incelendiğinde en çok Hristiyan nüfusun Benî Mâlikü's-Sadîr Nahiyesi'nde olduğu görülmektedir. Genel olarak bakıldığında Hristiyan mücerred erkek nüfusu oldukça azdır.

Grafik 3: Gayrimüslim nefer sayısının nahiyelere göre oransal grafiği

Yukarıdaki grafikte ise nahiyelerde bulunan Hristiyan hane ve mücerred nüfus toplamalarının, Havran'daki toplam Hristiyan nüfus içerisindeki oranlarını görmekteyiz. En çok Hristiyan nüfusun bulunduğu Benî Mâlikü's-Sadîr Nahiyesi'nde bu oran %39,92'dir. Arkasından %27,49 ile Benî Sırmâ Nahiyesi ve %9,37 ile Benî 'Usbe Nahiyesi gelmektedir. En az Hristiyan nüfus ise %0,82 ile Benî Mâlikü'l-Eşrâf Nahiyesi'nde oturmaktadır.

2.2. Konargöçerler

Osmanlı toplumunu oluşturan önemli unsurlardan birisi de kuşkusuz aşiretler veya konargöçer topluluklardır. Yaşam tarzları gereğince mevsimine göre yaylak ve kışlak arasında mütemadiyen gidip gelmektedirler. Yaylak ve kışlak bölgeleri bazen birbirinden çok uzakta bulunabilmekteydi. Mesela, yaylak olarak Erzurum yaylalarına, Fırat nehrinin çıktığı yerlere giden bir oymak, kışlamak için Suriye çöllerine kadar inebilmekteydi. Geçimlerini hayvancılıkla idame ettiren konargöçer aşiretler, sürülerine otlak bulmak endişesiyle zamanlarının büyük bir kısmını değişik yerlerde geçirmek zorunda kalıyorlardı. Bunda sahip oldukları hayvan sürülerine otlak ve su bulmak kadar, bu hayvanlara bağlı olan hayatlarını idame ettirme endişesi de saklıdır. Konargöçerler, konar hale geçecekleri zaman çadırlarını yazın köyler, harabeler veya eski iskân bölgeleri yakınına, kışın ise kasabaların civarına kurarlardı.¹⁶

Konargöçer unsurlar, yaylakta hayvanlarını otlatır, kışlakta da basit ziraat işleriyle meşgul olurdu. Bundan ötürü konargöçerlerin tam bir göçebe hayatı yaşadıklarını söylemek yanlış olur. Bunların yaşam tarzı yerleşik hayat ile göçebelik arasında bir ara şekildir. Bu yüzdendir ki resmî kayıtlarda ve kanunnâmelerde kullanılan konargöçer tabiri, bu unsurların yaşam tarzını çok güzel açıklamaktadır.¹⁷

Konargöçerler yurt veya ev denilen çadırlarda yaşamlarını sürdürürlerdi. Bu çadırlar çabuk kurulup çabuk kaldırılacak şekilde tasarlanmıştır. Bu çadırlar üç türlü olup birincisi keçi kılından el tezgâhında dokunmuş sonra birbirine dikilmiş direkli kara çadır, ikincisi pamuktan dokunmuş veya keçeden mamul yuvarlak diğer bir adıyla derimevî çadır, üçüncüsü ise koyun kılınının dövülmesiyle yapılan keçe çadırıdır. Keçe çadıra alaçık veya alaycık denir. Araplarda çadırlar devetüyünden dokunurdu. Kürtlerde ise keçeden mamul olup, buldukları muhitteki kamışlardan da yararlanırlardı ki buna kara çadır denirdi. Çadırın hususî bir dâhilî taksimatı olup, sonradan yerleşik hayata geçildiğinde bazı konargöçerlerin inşa ettiği evler için bir model olmuştur.¹⁸

Konargöçerlerin yaşamındaki önemli unsurlar da at ve deve gibi binek vasıtaları ile eşyalarını nakletmekte kullandıkları hayvanlardır. Genellikle kendi kendine yeten aşiret içinde kapalı bir iktisadî hayat sürerlerdi. Sahip oldukları hayvanlardan çeşitli şekillerde yararlandıkları gibi, çobanlık ve muhtelif sanatlar ile de uğraşıyorlardı.¹⁹ Konargöçerlerin sınaî alanda ürettikleri ürünlerin başında iplik, halı ve kilim gelmekteydi.²⁰

Konargöçerlerin sosyal ve idarî yapılanmalarını ifade eden en yaygın ünite "cemaat" idi. Bu ünite hemen hemen tüm konargöçerlerin temel yapısıydı. Birbirlerini çok iyi tanıyan ve uzaktan ya

16 Cengiz Orhonlu, Osmanlı İmparatorluğunda Aşiretlerin İskânı, Eren Yayınları, 1987, s.12.

17 Orhonlu, s.13.

18 Orhonlu, s.13-14.

19 Orhonlu, s.14.

20 İlhan Şahin, "Göçebeler", Osmanlı Ansiklopedisi, Ankara, 1999, IV, s. 140.

da yakından akraba olan bu grup, 10 ile 80 hane arasında, hatta daha fazla haneden müteşekkildi. Bir cemaatin idarecisi, cemaat içerisinde seçkin olan bir ailenin reisi olurdu. Bu kişilere “kethüdâ” denilirdi. İdarî olarak bir cemaat genellikle bir kethüdâ tarafından temsil edilirdi.²¹

Osmanlı Devleti'nin vergi mükellefi olan reaya sınıfına mensup olan konargöçerler, hayat tarzları bakımından şehir ve köy ahalisinden farklıydı. Konargöçerler, yerleşik olan reyanın ödediği vergileri ödemezlerdi. Fakat hayat tarzlarına uygun olan başta âdet-i ağnâm olmak üzere resm-i yaylak, resm-i kışlak, resm-i ağıl, âdet-i çoban-beyi, bâd-ı hevâ olarak bilinen niyâbet resmi ve diğer muhtelif vergiler tahsil edilirdi. Sürülerini mirî yaylaklarda veya timâr sahibinin arazisinde otlatan konargöçerler resm-i yaylak veya resm-i otlak adıyla bir vergi öderlerdi. Yaylak resmi senede bir defa olmak üzere bazı yerlerde sürü başına, bazı yerlerde ise koyun başına alınmaktaydı.²²

Havran Kazası'nda başlıca Türkmen olmak üzere, Ekrâd (Kürt) ve Araplardan oluşan konargöçer gruplar bulunmaktaydı. Bu gruplar tahrir defterlerine “cemaat” olarak kaydedilmişlerdir. Havran'da meskûn olan Türkmen konargöçer cemaatlerin hane ve mücerred sayıları Tablo 3'te sunulmuştur.

CEMAAT ADI	HANE		MÜCERRED		TOPLAM	
Döger	65		9		74	
Düvle (Düveler-Döger) nâm-ı diğer Ramazanlû	36		1		37	
Evlâd-ı Süleymânîye	98		13		111	
Yaralû, el-meşhûr Evlâd-ı Bâdî	99	148	16	16	115	164
Yaralû, el-mezbûr Butumuşlû	49		-		49	
Evlâd-ı Eyyûb	80		12		92	
Evlâd-ı Sarılû	33		10		43	
Evlâd-ı Âdiş (Dâdiş)	18		-		18	
Evlâd-ı Şeref	28		5		33	
Evlâd-ı İzzüddîn	60		3		63	
Evlâd-ı Harşâ	90	163	7	10	97	173
Evlâd-ı Harşâ el-mezbûr	73		3		76	
Bayâdiye	19		-		19	
Silahdâriye ve Kayalû	122		-		122	
Zengariye	133		10		143	
Înebeglû	25		-		25	
İbn-i Ferec	8		-		8	

21 İlhan Şahin, “Göçebeler”, s. 137.

22 A. Latif Armağan, “Osmanlı Devleti'nde Konar-Göçerler”, Osmanlı Ansiklopedisi, Ankara, 1999, IV, s. 147.

Salavatlû, tâbi'-i Karakoyunlu	39	-	39
Kaysarlû, tâbi'-i tâ'ife-i Akça Koyunlu	43	-	43
Yaylalû	29	-	29
Kebirlû	34	-	34
Kızıkiye, 'an-evlâd-ı 'Arab	84	2	86
Evlâd-ı Seyfüddîn	50	1	51
Zengeliye	100	9	109
El-Binteliye?, 'an-kabile-i Kızıkiye	59	2	61
Kemâliye	109	14	123
Kemâliye el-mezbûr	20	7	27
Înâllû	24	12	36
TOPLAM	1627	136	1763

Tablo 3: 1570 yılında Havran'da meskûn olan konargöçer Türkmen cemaatleri

1570 yılında toplam 25 Türkmen cemaati Havran Kazası'nda meskûndur. Evlâd-ı Harşâ, Yaralû ve Kemâlîye cemaatleri ikişer şube olarak teşkilatlanmış olup, bu cemaatler de müstakil olarak değerlendirildiğinde toplamda 28 cemaatin varlığı söz konusudur. Toplam nefer sayıları 1.763'tür.

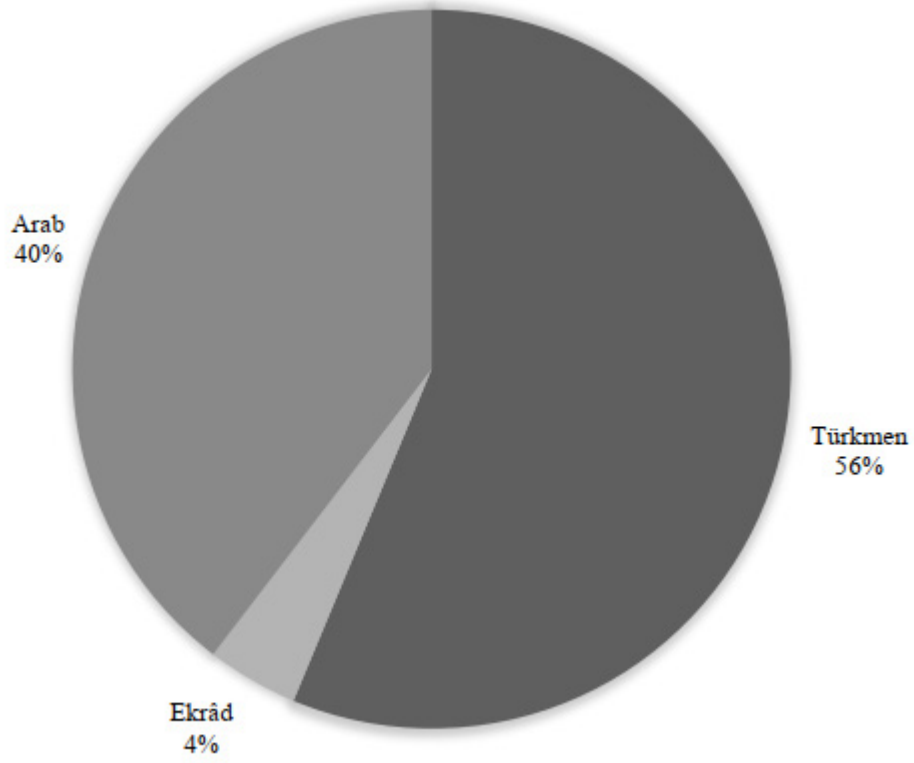
Türkmenlerden başka Ekrâd-ı Keyyâkîne olarak adlandırılan Kürt cemaatleri de Havran'da mevcuttu. Bu cemaatler Batîha Nahiyesi'nde kayıtlı bulunmaktaydılar. 7 cemaatten oluşan Ekrâd taifesi 128 hâne ve 1 mücerreden müteşekkil olup, toplam nefer sayıları 129'dur.

Şam Sancağı'nda Arap konargöçer cemaatleri de oldukça kalabalıktırlar. Bunlardan 'Urban-ı Bikâ', Bikâ' Nahiyesi'nde kışlayıp Hula Nahiyesi'nde yaylarlar.²³ 'Urbân-ı Hatîm-i Merc'e mensup olan cemaatlerin, isminden yola çıkarak Merc bölgesinde meskûn oldukları tahmin edilmektedir. 'Urban-ı Cebel cemaatlerinin ise nerede yaylayıp kışladıkları hakkında herhangi bir ibareye rastlanmamıştır. Ancak, 'Urbân-ı Cebel Araplarına mensup olan iki cemaatten biri Benî Nişye Nahiyesi'ne bağlı Selim Köyü'nde 12 hane, diğeri de aynı nahiyeye bağlı Kanavat Köyü'nde 9 hane olarak meskûndur.²⁴ Buradan hareketle 'Urban-ı Cebel'in Havran sahasında bulunma ihtimali yüksek görünmektedir. 'Urban-ı Cebel 22 cemaatten müteşekkil olup, 793 hane ve 183 mücerred neferden oluşmaktadır. Arap cemaatlerinden 'Urbân-ı Benî Sa'îd taifesi Havran'ın Benî Kinâne Nahiyesi'nde meskûn olup, Türkmenler ile yaylayıp kışlamakta ve 233 haneden meydana gelmektedir.²⁵ Tüm bunlar bir araya geldiğinde Havran Kazası'nda bulunan Arap konargöçerleri 1057 hane ve 183 mücerred neferden ibarettir.

23 BOA, TT.d. 401, s. 700.

24 BOA, TT.d. 491, s. 56, 57.

25 BOA, TT.d. 491, s. 436.

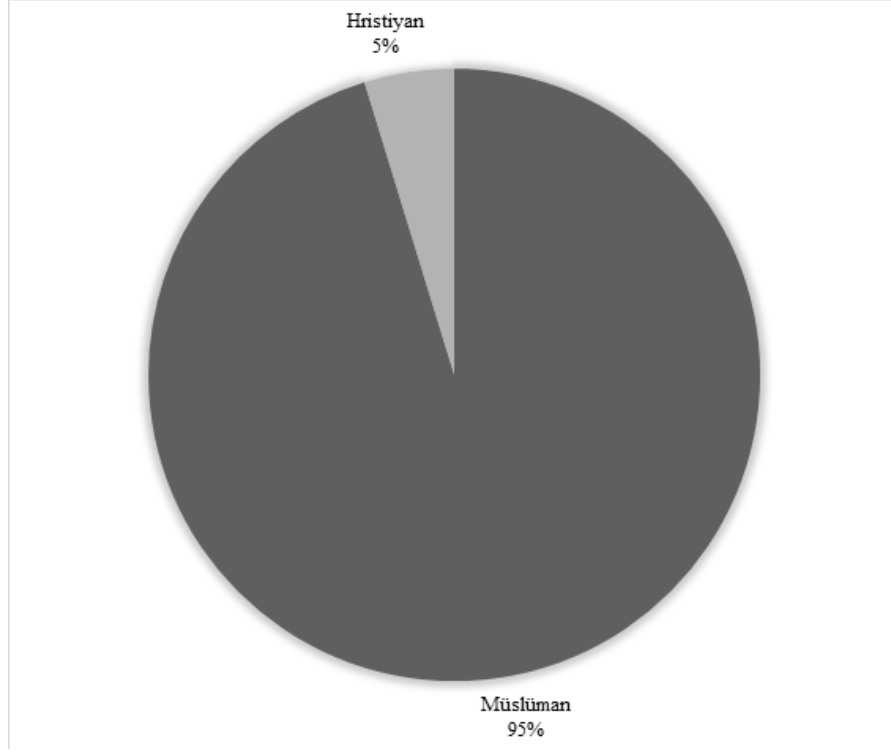

Grafik 4: Havran'daki Türkmen, Ekrâd ve Arap konargöçer cemaatlerinin oransal grafiği

Yukarıdaki grafikte Türkmen, Ekrâd ve Arap cemaatlerinde bulunan hane ve mücerred sayılarının toplamının yüzdeler dağılımına yer verilmiştir. Bu grafiğe göre Türkmen konargöçerler %56'lık bir oranla en yoğun kesimi oluşturmaktadır. Arap konargöçerler %40, Ekrâd ise %4'lük bir orana sahiptir.

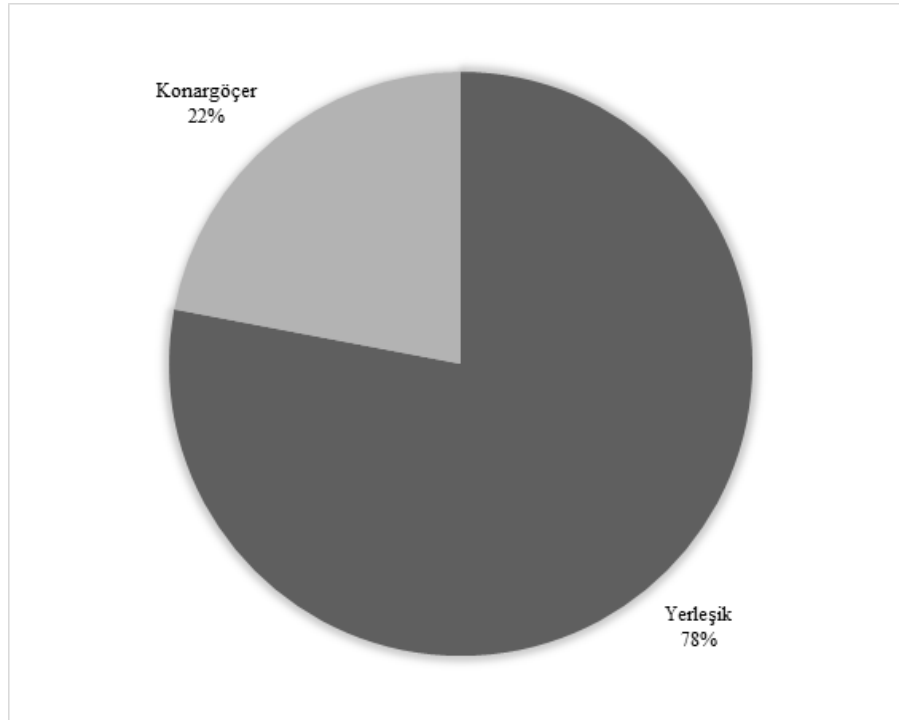
3. Havran'ın Tahminî Nüfusu

Eldeki verilere göre Havran'da meskûn olan Müslümanlar 9370 hane, 1042 mücerred, 9 imam, 3 şerîf ve 18 dinî cemaat mensubundan oluşmaktadır. Bu vergi nüfusuna kadı, mahkeme görevlileri, subaşı, kethüda gibi görevliler ve bunların yardımcıları ve diğer vazifeliler de hesap edilirse tahminen 100 hane eklemek lazımdır. Hane, imam, şerîf ve dinî cemaat mensubu neferlerini 5 katsayısı ile çarpıp mücerred sayısını de eklediğimizde toplam 48.542 kişi olmaktadır. Hristiyan nüfus ise 2.419 kişidir. Çıkan sonuçların dinî gruplara göre dağılımı Grafik 5'te belirtilmiştir. Grafik incelendiğinde Müslümanların oranı %95, Hristiyanların ise %5 olarak görülmüştür.

Grafik 5: Havran'daki yerleşik yaşayan tahmini nüfusun dinî gruplara göre dağılımı

Konargöçer cemaatlerin tahminî toplam nüfusunu aynı yöntemle hesapladığımızda ise 8.271 Türkmen, 641 Ekrâd ve 5.468 Arap olmak üzere toplam 10.077 kişi çıkmaktadır.

Grafik 6: Konargöçer ve yerleşik tahminî nüfusun toplam nüfus içerisindeki dağılımı

Yukarıdaki grafikte Havran'da yaşayan tahmini yerleşik nüfusun konargöçer nüfusa olan oranı gösterilmiştir. Buna göre yerleşik tahmini nüfus %78 iken konargöçerler ise %22 olarak çıkmıştır.

Sonuç

Bu çalışmada Suriye'nin güneyinde bulunan Havran Kazası'nın 491 numaralı tahrir defteri esas alınarak 1570 yılındaki nüfus yapısı açıklanmaya çalışılmıştır. Veriler incelendiğinde bölgede Müslüman nüfusun yoğun olduğu görülmektedir. Gayrimüslim olarak sadece Hristiyan cemaatinin yer aldığı Havran'da Hz. Muhammed'in soyuna mensup olan şerif zümresinin varlığı tespit edilmiştir.

Nüfusun etnik olarak dağılımı hakkında kesin bir yargıya varmak zor olmakla birlikte nahiye isimlerinin Arap aşiretlerinin isminden gelmesinden yola çıkarak Arap nüfusunun çoğunlukta olma ihtimali bulunmaktadır. Yerleşik nüfusun %95'ini Müslümanlar oluşturmakta, gayrimüslimlerle Müslümanlar genel olarak aynı köylerde, birlikte yaşamaktadırlar.

Konargöçer cemaat ve taifelerin de bulunduğu Havran'da bu taifelerin büyük kısmının Türkmenlerden oluştuğu görülmüştür. Türkmenlerden başka Arap ve Kürt konargöçer cemaatler ve taifeler de bu bölgede meskûn olup, Türkmenlerin oranı %56'dır. Bu Türkmenler günümüzde Dera Türkmenleri olarak anılan Suriye Türklerinin atalarıdır. Toplam konargöçer nüfus, genel nüfusun %22'sini oluşturmaktadır. Bunda geneli dağlık olan Havran bölgesinin hayvancılığa elverişli olması büyük etkindir.

Çalışma sırasında gerçek nüfus sayısını tespit etmede tahminden öteye gidilememiştir. Çünkü tahrir defterleri, klasik dönem Osmanlısında bir yerin idarî taksimatını ve potansiyel vergi miktarını belirleyen belgelerdir. Bu defterlere vergi mükellefi olan hanelerin sadece reisi kaydedilmiştir. Bununla birlikte istisnaî haller dışında vergi vermeyen nüfusun kayıtları bu defterlerde tutulmamıştır. Bundan ötürü de bu belgelerde gerçek nüfus verisinin tespiti noktasında tahminî sayılarla yetinmek zorundayız.

Kaynakça

Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Mühimme Defterleri Kataloğu, Defter No: 12, Hüküm No: 567.

Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Mühimme Defterleri Kataloğu, Defter No: 55, Hüküm No: 192,253.

Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Tapu Tahrir Defterleri Kataloğu, Defter No: 430.

Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Tapu Tahrir Defterleri Kataloğu, Defter No: 491.

Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Tapu Tahrir Defterleri Kataloğu, Defter No: 401.

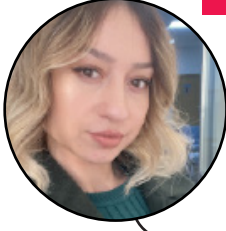
Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyûd-ı Kadîme Arşivi, Tapu Tahrir Defterleri Kataloğu, Defter No: 185/99.

Akdağ, Mustafa, Türkiye'nin İktisadî ve İçtimaî Tarihi-II, İstanbul, 1979.

Armağan, A. Latif, "Osmanlı Devleti'nde Konar-Göçerler", Osmanlı Ansiklopedisi, Ankara, 1999, IV, s. 142-150

- Baykara, Tuncer, “Kasaba”, TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 2001, XXIV, s. 525-526.
- Baykara, Tuncer, “Kaza”, TDV İslam Ansiklopedisi, Ankara, 2002, XXV, s. 119-120.
- Buzpınar, Şit Tufan, “Havran”, TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 1997, XVI, s. 539-541.
- Büyükaşçı, Mustafa Sabri, “Seyyid”, TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 2009, XXXVII, s. 40-43.
- Darkot, Besim, “Havran”, MEB İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 1987, V/I, s.378-379.
- Evliya Çelebi, Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi: IX. Kitap, haz. Yücel Dağlı ve diğerleri, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2005.
- Göyünç, Nejat, “Hâne Deyimi Hakkında”, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi, Sayı: 32, 1979, (s. 331-348).
- Kılıç, Orhan, XVI. Yüzyılda Adilceviz ve Ahlat (1534-1605), Tamga Yayıncılık, Ankara, 1999.
- Nasıroğlu, Mehtap, Osmanlı Yönetiminde Hama (1516-1600), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ, 2014.
- Orhonlu, Cengiz, Osmanlı İmparatorluğunda Aşiretlerin İskânı, Eren Yayınları, 1987.
- Şahin, İlhan, “Göçebeler”, Osmanlı Ansiklopedisi, Ankara, 1999, IV, s. 132-141.
- Şahin, İlhan, “Nahiye”, TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 2006, XXXII, s. 306-308.
- Taşkın, Ünal, Osmanlı İdaresinde Safed (1516-1600), Elazığ, 2011.

Tarih & Gelecek Dergisi

Journal of History & Future

Doktora Öğrencisi
Mine ÖZER

Karadeniz Teknik Üniversitesi, Tarih
Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi.
Email: kelesmn@gmail.com

ORCID: https://orcid.org/0000-0002-0321-1191

Başvuruda bulundu. Kabul edildi.
Applied Accepted

Eser Geçmişi / Article Past: 15/04/2024 14/06/2024

Araştırma Makalesi

DOI: http://dx.doi.org/10.21551/jhf.1468781

Research Paper

Orjinal Makale / Original Paper

Osmanlı Devleti'nde Yöneten-Yönetilen İlişkileri (1094-1110/1683-1699)

The Ruler-Ruled Relationship in the Ottoman State (1094-1110/1683-1699)

Öz

II. Viyana Seferi ile başlayan 1683-1699 yılları arası, Osmanlı Devleti için siyasi ilişkiler kadar merkez-taşra ilişkisi açısından da önemlidir. Savaş yıllarında merkezin dikkatini daha çok cephelere ve siyasi ilişkilere yönlendirmesi, yerel yöneticilerle reyanın teamüllere aykırı hareketlerde bulunmasına neden olmuştur. Ancak savaş dönemlerinde her ne kadar daha çok savaş merkezli olursa da belli bir nizama sahip Osmanlı Devleti taşra yönetimini göz ardı etmemiştir. Çalışmada, arşiv belgeleri üzerinden yöneten-yönetilen ilişkisi karşılaşılan sorunlar çerçevesinde ele alınmıştır. İlk olarak Osmanlı Devleti'nin 1683-1699 yıllarındaki genel durumdan bahsedilmiş ardından Osmanlı yönetim anlayışı kısaca izah edilmiştir. Devamında arşiv belgeleri üzerinden yöneten-yönetilen ilişkisi ele alınmış olup merkez, yerel yöneticiler ve reaya arasında yaşanan olaylar, belgelere yansıyan problemler ve merkezin bu problemlere yaklaşımı değerlendirilmiştir. Belgelerden elde edilen konular devlet görevlilerinin suiistimalleri, haksız veya nizama aykırı uygulamalar, vergi toplanmasında yaşanan sorunlar, merkezin asayişini sağlamaya yönelik önlemleri şeklindedir. Böylece taşrada yaşanan sorunların tespitinin yanında sorunların çözümüne yönelik konuları içeren belgeler de çalışmada kullanılmıştır

Anahtar Kelimeler: Yöneten, Yönetilen, Taşra

ATIF: ÖZER, Mine, "Osmanlı Devleti'nde Yöneten-Yönetilen İlişkileri (1094-1110/1683-1699)", *Tarih ve Gelecek Dergisi*, 10/2 (Haziran 2024), s. (147-164)

CITE: ÖZER, Mine, "The Ruler-Ruled Relationship in the Ottoman State (1094-1110/1683-1699)", *Journal of History and Future*, 10/2 (June 2024), pp. (147-164)

Tarih ve Gelecek Dergisi, lisanslama politikası ile telif hakkının ve kullanıcı haklarının açık olmasını sağlar. Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanır. / Journal of History and Future ensures that copyright and user rights are open with its licensing policy. Author(s) publishing with the journal retain(s) the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Abstract

The years between 1683 and 1699, which started with the II. Vienna Campaign, are important for the Ottoman State in terms of center-country as well as political relations. During the war years, the center's attention was directed to the fronts and political relations, it has affected the local administrators and the reaya to act against the rules. However, the Ottoman State, which had a certain order did not ignore the provincial administration, although it was more war centered during the war periods. In the study, the relationship between the ruler and the ruled over archival documents has been tried to be explained within the framework of the problems encountered. Firstly, the general situation of the Ottoman State in the years 1683-1699 was mentioned, and then the understanding of management was discussed. After the definition of concepts such as power and authority in relation to administration, the Ottoman understanding of administration was briefly explained. Afterwards, the relationship between the ruler and the managed through archival documents is discussed the events between the center, local administrators and the reaya, the problems reflected in the documents and the approach of the center to these problems were evaluated. The subjects obtained from the documents are abuses of state officials, unfair or illegal practices, problems in tax collection, and the measures of the center to ensure public order. Thus in addition to the determination of the problems experienced in the country, the documents containing the actions to solve the problems were also discussed.

Keywords: Ruler, Ruled, Country

Giriş

1 7. yüzyıl, Osmanlı Devleti'nin birtakım değişiklikler yaşadığı, devletin hemen her alanda sorunla karşılaştığı bir yüzyıl olarak değerlendirilmektedir. Bu yüzyıl içerisinde Köprülüler döneminde bir istikrar sağlanmışsa da devletin içinde bulunduğu şartlar ve yeni gelişmeler çerçevesinde cereyan eden olaylarla kalıcı bir sonuç elde edilememiştir. 1683 yılına giden sürece bakıldığında Osmanlı Devleti'nin Avrupa devletleriyle farklı münasebet içerisinde olduğu görülmektedir. Osmanlı Devleti'nin 17. yüzyıldaki siyasi ilişkilerinde en önemli devletlerden biri Avusturya'dır. Avusturya ile 1664 yılında Vasvar Antlaşması imzalanmış olup II. Viyana kuşatmasına giden süreçte Avusturya bu antlaşmanın bozulmamasını istemiştir. Fakat 1683 yılında kuşatma gerçekleşince antlaşma geçerliliğini yitirmiştir. Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın veziriazamlığı döneminde gerçekleşen kuşatma, Osmanlı Devleti için bir dönüm noktası olmuştur. Veziriazam, II. Viyana Seferi sonucunda Osmanlı Devleti'nin gücünü Avrupa ortalarına kadar götürmeyi, Habsburgları ise ortadan kaldırmayı düşünmüştür¹. Bu seferden dönemin padişahı olan IV. Mehmed habersiz olup Viyana üzerine sefer yapılacağını bilmesi durumunda izin vermeyeceğinden söz etmiştir².

1 Abdülkadir Özcan, "Merzifonlu Kara Mustafa Paşa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 29, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2004, s. 246.

2 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. 3/1, TTK Yayınları, Ankara, 2011, s. 445.

Sefer sonrasında Osmanlı Devleti'ne karşı Avusturya, Venedik ve Lehistan'ın yer aldığı Kutsal İttifak kurulmuştur. Rusya, Osmanlı'nın içinde bulunduğu durumdan faylanmak ve kendi yararına kazanımlar elde etmek istemiştir. 1686 yılında kendi çıkarları için ittifaka katılan Rusya'nın ardından Osmanlı Devleti aynı anda farklı cephelerde savaşmak durumunda kalmıştır. İttifakta yer alan diğer devletler, Rusya'nın savaşta bulunmasıyla Osmanlı'nın, Kırım'dan yardım almasının engelleneceği düşüncesine sahip olmuşlardır³. İngiltere ile Osmanlı Devleti'nin münasebeti bu süreçte dostane bir biçimde ilerlemiştir. İngiltere, barış görüşmelerine önyak olmaya çalışmıştır. İngiltere'nin arabuluculuk çalışmaları Osmanlı Devleti'nin yıkılışına kadar sürmüştür, Osmanlı tarihinde giderek bir gelenek oluşturmuş ve hatta dayatma derecesine varan bir durum olarak devam ettirilmiştir⁴. 16 yıl süren savaş neticesinde Osmanlı Devleti, tarihte her alanda Doğu'yu geride bırakmış ve Avrupa'nın bütün teknik üstünlüğünü benimsemiş, meydana çıkan yeni kuvvetler dengesini ancak bu uzun uğraşı sonunda tanımıştır⁵. Sefer yenilgi ile sonuçlanmış olsa da galibiyet içeren kısımları da olmuştur⁶. Bu savaş sonunda 1699 yılında ittifak devletleriyle (Rusya ile 1700) Karlofça Antlaşması imzalanmıştır⁷.

Savaş yıllarında yaşanan siyasi ilişkiler devletlerin kendi çıkarları doğrultusunda cereyan ederken Osmanlı Devleti'nin iktisadi durumu da pek iyi değildir. Uzun süren savaşlar, isyanlar ve bunlar için harcanan paralar bütçeyi zorlayan durumların başında gelmektedir. 17. yüzyılın ikinci yarısından sonra daha evvelinde rastlanılmayan bir tarzda bütçe açıkları meydana gelmeye başlamıştır⁸. Bütçe açığının ortaya çıkma nedenlerinden biri olarak taşrada toplanan verginin merkeze aktarılmaması/aktarılamaması gösterilebilir. Yaşanan iktisadi sorunlara yönelik birtakım önlemler alınmaya çalışılmıştır⁹. Yaşanan iktisadi ve siyasi sorunlar, halk üzerinde olumsuz etkiler yaratmıştır. Yerel yöneticilerin bazıları mevcut durumdan faydalanıp reayaya baskı uygulamıştır. Bu baskı genellikle vergi hususunda olmuştur. Fazla vergi talepleriyle karşılaşan reaya ya isyan etmiş ya da yerlerini terk ederek kendini durumdan kurtarmaya ve çıkar yol aramaya çalışmıştır.

Yerel yöneticiler de merkez tarafından yönetilen ve merkezden gelen emirleri uygulamakla görevli kişilerdir. Bu anlamda yöneten ve yönetilen arasındaki ilişki üç temel açıdan ele alınacaktır. Birincisi merkez-taşra ilişkisi bağlamında merkezi yönetim ve yerel yönetim arasındaki yöneten-yönetilen ilişkisi, ikincisi yerel yönetim ve reaya arasındaki

-
- 3 Muhammet Şen, "Rusya'nın Kırım'ı İşgal Teşebbüsleri Karşısında Kırım Hanlığı Kuvvetlerinin Perekop Zaferi (1689)", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, C. 12(1), 2012, s. 507.
  - 4 Abdülkadir Özcan, "İngiltere", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 22, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2000, s. 303.
  - 5 Halil İnalcık, *Devlet-i Aliyye*, C. 3, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2015, s. 198.
  - 6 Mustafa Turan, "II. Viyana Muhasarası: Osmanlı Devleti'nde Siyasi, İdari ve Askeri Çözüm", *OTAM*, C. 9(9), 1998, s. 403-404.
  - 7 Abdülkadir Özcan, "Karlofça Antlaşması", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 24, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2001, s. 504.
  - 8 Ali Rıza Gökbunar, "Celâli Ayaklanmalarının Maliye Tarihi Açısından Değerlendirilmesi", *Yönetim ve Ekonomi*, C. 14(1), 2007, s. 7.
  - 9 Mine Keleş, *XVII. Yüzyıl Sonlarında Trabzon'da Yaşanan Asayiş Sorunları (1692-1700)*, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trabzon, 2019, s. 30-33.

yöneten-yönetilen ilişkisi, üçüncü ise merkez ve reaya ilişkisidir. Çalışmanın amacı; merkez, yerel yönetim ve reaya arasındaki ilişkinin nasıl yürütüldüğünün tespit edilmesidir. Böylelikle savaş yıllarının yönetimde bir etkisinin olup olmadığı, yöneten-yönetilen ilişkisinin nasıl cereyan ettiği açıklanmaya çalışılacaktır. Savaş yılları içerisinde merkez-taşra ilişkisi nasıl olmuştur? Hangi konular merkezde görüşülmüş ve taşraya iletilmiştir? Taşradaki idarecilerin kendi aralarında veya halkla ne gibi sorunları olmuştur? Savaş döneminde olunması nedeniyle suistimal edilen durumlar yaşanmış mıdır? gibi soruların cevabı elde edilen belgeler üzerinden verilmeye çalışılacaktır.

Bu çalışmada ilk olarak Osmanlı yönetim anlayışından söz edilecektir. Yöneten-yönetilen ifadelerinin içerdiği kavramlardan ve Osmanlı yönetim felsefesinden söz edilerek merkez ve taşra teşkilatından kısaca bahsedilecektir. Bu konular hakkında detaylara girilmeyecek daha çok yöneten ve yönetilen ilişkileri, arşiv belgelerinden hareketle ele alınacaktır. Arşiv belgelerinden elde edilen veriler yorumlanırken gerekli olan durumlarda konu hakkında açıklamalar yapılacaktır. Bu veriler ışığında 1683-1699 savaş yıllarında Osmanlı Devleti'nin yaşadığı taşra problemlerine örnekler verilmeye ve örnekler üzerinden birtakım sonuçlara ulaşılmak amaçlanmıştır. Yöneten-yönetilen ilişkisini savaş sürecinde yaşanan sorunlar ve çözümler üzerinden ortaya koymaya çalışarak literatüre katkı sağlaması düşünülmektedir.

1. Osmanlı Yönetim Anlayışı

Yönetenler, meşru bir hakka sahip olarak idareyi elinde bulunduranlar, yönetilenler ise yöneten grubun emirlerine uymakla yükümlüdürler. Bu itaat durumu gönüllü olsun ya da olmasın burada bir mecburiyetten söz edilebilir. Tarihte yöneten-yönetilen ilişkilerinin hep var olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Hangi yönetim anlayışı benimsenmiş olursa olsun geçmişten günümüze daima emir veren bir grup ve emre uymakla görevli diğer bir grup mevcuttur¹⁰. Yönetimde her zaman birilerinin var olması gerekliliği, toplumdaki düzeni sağlama adınadır. Toplumdaki düzeni sağlamayı amaç edinen otoritenin varlığı gerekli olmuştur¹¹.

Yöneten-yönetilen ilişkisinde ifade edilmesi gereken bazı kavramlar vardır. Bu kavramların izahı iki grup arasındaki ilişkiyi anlamak için gereklidir. İlk olarak iktidar kavramına bakılacak olursa bu kavram en basit ifadeyle başkalarının üzerinde etkin olma ve karar alma yetkisine sahip olma şeklinde tanımlanabilir. Kavram oldukça fazla farklı görüşe ve tartışmaya sahiptir.¹² İktidar tanımı türlerine göre değişiklik göstermektedir. Örneğin sosyal iktidar, bir insanın bir başka insanı etkilemesiyken siyasi iktidar, egemen iktidar olup son kararı veren ve sınırlandırılmayıdır¹³. Geleneksel iktidar, yalın iktidar ve devrimci iktidar tanımlamaları da bulunmaktadır. Geleneksel iktidarın dinsel/din dışı inanışlardan yararlanarak hükümdara karşı olmanın kötü olduğunu vurgulayan ve saygıyı

10 Maurice Duverger, *Siyasal Rejimler*, Çev. Teoman Tunçdoğan, Sosyal Yayınları, İstanbul, 1986, s. 7.

11 Adem Çaylak, *Osmanlı'da Yöneten ve Yönetilen*, Vadi Yayınları, Ankara, 1998, s. 18.

12 İktidar konusuna dair tartışmaları ele alan, konuya farklı açıdan bakarak kendine göre tanımını yapan Steven Lukes, eserinde iktidar konusunu kavramsal anlamda ele alarak tartışmıştır. Kitabın sonunda ise iktidar konusuna dair yapılmış çalışmalar üzerinden bir literatür sunmuştur bkz. Steven Lukes, *İktidar Radikal Bir Görüş*. Çev. Mehmet Ratip, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016.

13 Çaylak, a.g.e., s. 22- 23.

içeren özellikleri bulunur¹⁴. Yalın iktidar, herhangi bir onaya ve geleneğe dayanmazken devrimci iktidar yeni inanç ve düşünceyi içermektedir¹⁵. Yöneten-yönetilen ilişkisinde önemli kavramlardan bir diğeri olan otorite ise meşru iktidar olarak kabul edilmektedir. Yönetilenlerin, yönetenlerin iktidarının meşru olduğunu kabul ettikleri iktidar tipi otorite olarak belirtilmektedir¹⁶.

Osmanlı Devleti'nde yöneten-yönetilen anlayışı üzerine farklı düşünceler mevcuttur. Bu düşüncelerde, *Asya Tipi Üretim Tarzı (ATÜT)*, *Feodalizm*, *Patrimonyalizm* en çok üzerinde durulanlar arasındadır. ATÜT, Karl Marx tarafından Doğu toplumlarında yer alan bir yönetim anlayışını ifade etmek için kullanılmış bir tanımlamadır. Osmanlı'yı da bu toplumlara dahil etmiştir. ATÜT, Doğu ile Batı devletlerinin birbirlerinden farklı olduğunu konu edinmektedir. Batılı düşünürlere göre ATÜT yapısına sahip olan Doğu devletleri statik Batı devletleri ise dinamiktir. Bundan hareketle de Doğu toplumlarının bir tarihi olamayacağı savunulmaktadır. Osmanlı'nın ATÜT içerisine dahil olduğunu düşünen Türk araştırmacılarının ise burada Doğu toplumlarının tarihi olamamasından ziyade Batı'dan farklı olunması ve özgünlükten bahsedilmesinden etkilendikleri düşünülmektedir¹⁷.

Feodalizmle ilgili olarak yönetim biçimi, siyasi ve ekonomik bir olgu, kölecî bir sistem gibi çeşitli görüş ve düşünceler mevcuttur. Feodalizm, hiyerarşik bir düzen içerisinde feodal beylere, özellikle askeri hizmet karşılığı, tahsil edilmiş toprakları ve bu topraklara bağlı serfleri ifaden eden ve siyasi boyutu olan bir düzen olarak ifade edilmektedir¹⁸. Osmanlı Devleti'nde feodal bir düzen olup olmadığı tartışma konusudur. Feodal düzenin Osmanlı'da olmadığını savunanlar genellikle aynı noktalara vurgu yapmaktadır. Feodal bey ile serf arasındaki ilişkinin tımarlı sipahi ve reaya arasında olmadığı, reayanın serflerden daha özgür bir yaşama sahip olduğu, feodal bey yargılama yetkisine sahipken Osmanlı'da bu yetkinin kadıda bulunduğu, feodal düzende merkezi otoritenin bulunmayışı ve İslam'ın köleliğe karşı oluşu gibi farklar üzerinden izah edilmeye çalışılmıştır¹⁹. Patrimonyalizm, Max Weber'in ideal tip olarak çizdiği otorite tiplerinden geleneksel otoriteye denk gelen bir yönetim biçimidir²⁰. Patrimonyalizmde ülke-devlet yöneticinin mülküdür. Yasaların rolü daha sınırlı olup bu sebepten yasanın yerini çoğu kez kişilerarası özel anlaşmalar almaktadır²¹. Osmanlı yönetim biçiminin tek bir tiple açıklanmasının mümkün olmadığını bu sebeple de en uygun biçimin patrimonyal sistem olduğu düşüncesi bulunmaktadır²².

14 Bertrand Russell, *İktidar*, Çev. Mete Ergin, Cem Yayınevi, İzmir, 2021, s. 36.

15 Russell, a.g.e., s. 37.

16 Çaylak, a.g.e., s. 25.

17 ATÜT savunan araştırmacılar olduğu gibi bunu reddeden veya hiç söz etmeyen araştırmacılar da bulunmaktadır. Konu hakkındaki çeşitli görüşleri ve tanımlamaları içeren örnekler için bkz. Çaylak, a.g.e., s. 55-60; Suna Başak Avcılar, "Asya Tipi Üretim Tarzı'na Veda", *Bilig*, C. 22, 2002, s. 1-5.

18 Halil Cin-S. Gül Akyılmaz, *Tarihte Toplum ve Yönetim Tarzı Olarak Feodalite ve Osmanlı Düzeni*, Selçuk Üniversitesi Basımevi, Konya, 1995, s. 5.

19 Ömer Lütfi Barkan, "Türkiye'de Servaj Var mı idi?", *Belleten*, C. 20 (78), 1956, s. 237-246; Cin-Akyılmaz, a.g.e., s. 380-390.

20 Çaylak, a.g.e., s. 61.

21 Şerif Mardin, *Türkiye'de Toplum ve Siyaset*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017, s. 213.

22 Mardin, a.g.e., s. 207.

Yönetim sistemlerinden kısaca bahsettikten sonra Osmanlı yönetim anlayışının özelliklerine bakmak gerekmektedir. Osmanlı Devleti, merkeziyetçi bir anlayışa sahiptir. Merkeziyetçilik, bütün işlerin tek yerden yönetilmesi manasına gelmektedir. Merkezi yönetim yetkisinin sahibi olan padişah bu yetkilerinde veziriazam, kazasker ve şeyhülislamı kullanmıştır. Merkezdeki en büyüğünden, en uzak köydekine kadar devletin bütün yöneticileri, hükümdarın kullarıdır²³. Padişah, her ne kadar karar mercii olsa da devlet adamlarının fikrine ihtiyaç duymuş ve gerektiğinde istişare için müracaat etmiştir. Bunun için de Divan adı verilen meclis oluşturulmuştur²⁴. Bütün sorunlar Divan'da görüşülmüş ve karara bağlanmıştır. Karar verme yetkisine sahip olan padişahın bu yetkisini kısıtlayıcı unsurlar da bulunmaktadır. Şeri hukuk ve örfi hukuk kaidelerinin padişahların karar verme süreçlerinde etkili olduklarını ifade etmek mümkündür²⁵.

Osmanlı Devleti, kendinden önce kurulmuş olan Türk-İslam devletlerini birçok alanda örnek almıştır. Yönetim anlayışında da buna benzer bir durum söz konusudur. Fakat burada belirtmek gerekir ki Osmanlı Devleti örnek aldığı konuları kendine has bir hale getirmiş ve şartlara göre düzenlemiştir. Osmanlı Devleti, İslamiyet'in kabulünden önceki ve sonraki Türk devletlerinin devlet ve yönetim anlayışının bir sentezini oluşturmuştur. Vergi verenlerin korunması anlamında adaletin sağlanması, Mezopotamya uygarlıklarından beri Ortadoğu devletlerinde en önemli hükümet işlevi olarak görülmektedir²⁶. Adaletin sağlanmasını temel alan yönetim felsefesi ise Daire-i Adliye şeklinde ifade edilmektedir. Adalet dairesinin temel noktaları bulunmaktadır. Bunlar adalet, devlet, şeriat, hükümlerlik, ordu, servet, halk şeklindedir. Bahsedilen bu hususlar toplum yapısının temel dayanakları olup birinde bir sorun olduğu vakit diğerlerine de sirayet etmektedir anlayışı mevcuttur²⁷. Kuruluşundan itibaren Osmanlı Devleti'nde de uygulanan bu devlet kuramı ve yönetim anlayışında adalet, tebaanın iktidar temsilcilerinin kötü davranışlarına karşı, özellikle de yasa dışı vergi alınmasına karşı, korunmasıdır²⁸. 17. yüzyılda birçok alanda olduğu gibi, merkeziyetçilik anlayışında birtakım değişiklikler yaşanmaya başlanmıştır. Mutlak iktidar sahibi hükümdarlık anlayışının yerine, seferlere gitmeyen, iktidarını hane halkına devreden padişah profilinin oluşmasından ve bunun Kanuni Sultan Süleyman döneminden itibaren başladığından söz edilmektedir²⁹. Merkezi otoritede meydana gelen değişimi elbette ki sadece bir konu üzerinden açıklamaya çalışmak, tek bir nedene bağlamak yanlış olacaktır. Uzun süreli savaşlar, iktisadi ve sosyal alanda yaşanan sıkıntılar da merkezi otoritenin

-
- 23 Yaşar Yücel, "Osmanlı İmparatorluğunda Desantralizasyona (Adem-i Merkeziyet) Dair Genel Gözlemler", *Bellekten*, C. 38, 1974, s. 661.
- 24 Yusuf Halaçoğlu, *XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı*, TTK Yayınları, Ankara, 1991, s. 7
- 25 Mehmet İpşirli, "Klasik Dönem Osmanlı Devlet Teşkilatı", *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, Ed. Ekmeleddin İhsanoğlu, C. 1, Feza Gazetecilik, İstanbul, 1999, s. 143.
- 26 Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*. Çev. Ruşen Sezen, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2003, s. 94.
- 27 Bahaeddin Yediyıldız, "Osmanlı Toplumu", *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, Ed. Ekmeleddin İhsanoğlu, C. 2, İstanbul, 1999, s. 444.
- 28 Abdülkadir Armağan, "Klasik Dönemde Osmanlılarda Devlet Yönetim Anlayışına Dair Bazı Düşünceler", *Akademik Bakış*, C. 5(9), 2011, s. 143.
- 29 Ahmet Elibol, "Yeniçeriler ve İktidar Bağlamında Osmanlı Sisteminin Dönüşümü", *Gazi Akademik Bakış*, C. 3(5), 2009, s. 30-31.

yaşadığı değişimde etkili olmuştur.

Osmanlı Devleti'nde yöneten ve yönetilen olarak iki grubun varlığından söz edilebilir³⁰. Bu iki grup da kendi arasında başka gruplara ayrılmaktadır. Yöneten diğer bir adıyla askeri sınıf içerisinde saray halkı, seyfiye, kalemiye ve ilmiye sınıfına mensup kişiler vardır. Yönetilenler ise reaya olarak adlandırılan gruptur. İki grubu birbirinden ayıran temel fark ise vergi konusudur. Askeriler hükümdarın yetkisini taşıyan görevli kişiler olup vergiden muafken yönetilenler ise üretim veya ticaretle meşgul olup vergi ödeyenlerdir. Osmanlı Devleti'nde yönetici grup ehl-i örf ve ehl-i şer olarak adlandırılmaktadır.³¹ Taşrada ehl-i örf ya da seyfiye denilen görevliler içerisinde beylerbeyi, sancak beyi, subaşı, tımarlı sipahi gibi kişiler yer almaktadır. Ehl-i şer ise ilmiye sınıfı mensupları olup taşra yönetiminde bu grubun içerisinde kadı, imam, naip gibi görevliler bulunmaktadır. İki grup arasında ast-üst durumu yoktur. Ancak sorun yaşamaları durumunda bunu merkeze bildirme, birbirlerini şikâyet etme hakları vardır. Merkeze yansıyan bir sorun Divanda görüşüldükten sonra bir sonuca bağlanır ve taşraya verilen karar bildirilir. Böylece bir düzen dahilinde yönetim gerçekleştirilmeye çalışılır.

2. Yöneten-Yöneten İlişisine Dair Belgelere Yansıyan Olaylar

2.1. Ehl-i Örf-Ehl-i Şer Gruplarıyla İlgili Örnekler

Ehl-i örf ve ehl-i şer mensubu olanlar taşra yönetiminde en önemli kişilerdir. Görev alanları farklı olsa da birbirleriyle yönetsel ilişkileri bulunmaktadır. Kadı, beylerbeyi, sancak beyi, müftü ve cizyedar gibi görevlilere ait kayıtlar bu başlık altında ele alınmıştır. Bu kişilerin görevleri taşrada asayiş ve düzeni sağlamak olsa da şekavet, görev ihmali ya da suistimalleri, fazla para talepleri gibi konular belgelerde karşılaşılan sorunlardır.

Taşra yöneticileri arasında en önemlilerinden biri olan kadı, idari ve hukuki görevleri bulunan bir devlet görevlisidir. Kadı, hakimü's-şer, mahkeme-i şeriyye reisi, ahkam-ı şeri şerife göre herkese muhakeme ile hükmeden kişi şeklinde de tanımlanmaktadır³². Belgelerde kadı ile ilgili karşılaşılabilecek konulardan biri haksız ya da uygunsuz karar vermiş olmasıdır. Her ne kadar kadının yerel mahkemede söz ve karar hakkı bulursa da haksızlığa uğradığını düşünen kişilerin bunu merkeze bildirme ya da şikâyet etme hakları bulunmaktadır. 1688 tarihli bir belge Diyarbakır'da bir vakıf mütevellisinin suçu ve aykırı bir davranışı yokken Diyarbakır kadısı tarafından görevinin elinden alınması ve görevine geri dönebilmesi için berat talep edilmesi konusunu içermektedir³³. Burada söz konusu kadının bir kişiyi görevinden suçsuz yere azlettiği anlatılmakta fakat kişinin suçsuzluğunun ispatına dair bir bilgi veya kadıya yanlış kararından dolayı herhangi bir ceza verilip verilmediği bilinmemektedir. Dolayısıyla kadının yanlış bir karar sonucu kişinin görevini sonlandırdığı söylenemez. Bu belgeden net bir biçimde çıkarılabilecek sonuç kişilerin haksızlığa uğradığını düşündüklerinde, haksızlığı yapmakla itham ettikleri kişi adaleti sağlamakla görevli kişi dahi olsa, merkeze şikâyet edebilmesidir. Şikâyet hakkı, reaya veya

30 Konu hakkında detaylı açıklamalar için bkz. Yediyıldız, a.g.e., s. 444-481.

31 Osmanlı eyalet teşkilatına dair detaylı açıklamaların bulunduğu çalışmalar için bkz. İpşirli, a.g.e., s. 221-238; İsmail Özçelik, *Devlet-i Aliyye'nin Taşra Yönetimi*, Gazi Kitabevi, Ankara, 2016, s. 21-49.

32 Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türki*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 2014, s. 1029.

33 Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı (TSMA-e), Defter No. 1288, 109.

askeri kimse olmasına bakılmaksızın herkesin sahip olduğu bir haktr³⁴.

Kadınların görevlilere müdahalede bulunması, azletmesi, kişilerin görevlerini yapmalarına engel olunması belgelerde rastlanan konular arasındadır. Vakıf yönetimiyle ilgili olarak ya da vakfa müdahale edilmesi durumları belgelerde sıklıkla yer almaktadır³⁵. Kadının şikâyet edildiği belge 1690 tarihli olup ahali bu görevlinin kendilerine zulmettiğinden bahsetmektedir³⁶. Bu belgede kadının kalebend edilmesi kararının verildiği görülmektedir. 1693 tarihli bir diğer belgede de mahkeme naibi olan kişinin *zulüm ve fesadı sabit olduğundan* yani kanuna mugayir davranışlarda bulunduğu keskin olması sebebiyle kalebend edilmesine karar verilmiştir³⁷. Antalya müftüsünün halka zulmettiğine yönelik ahalinin arzuhaline binaen oluşturulan kayıta da müftünün sürgün edilmesi cezasının verildiği görülmektedir³⁸. İdari, hukuki ve mülki görevleri bulunan kadı hakkındaki bu belgelere bakıldığında haksız uygulamalarda bulunduğu görülmektedir. Halbuki en önemli görevlerinden biri olan adaleti sağlama görevini kendilerinin ihlal ettiği bu belgelerden anlaşılmaktadır.

Osmanlı hukukunda ehl-i örfün yani yerel yöneticilerin halka karşı hoş olmayan tavırları genel bir tanımlama olan zulüm kavramı ile ifade edilmiş olup içinde birçok suç barındırmaktadır³⁹. Yöneticilerin zulmü karşısında verilen cezalar farklılık göstermektedir. Sopa cezası, görev yerinin değiştirilmesi veya azledilmesi gibi hafif suçlar yanında, hapis ve kürek cezaları, sürgün ve idam cezası gibi ağır cezalar da verilmiştir⁴⁰.

Taşra teşkilatının bir diğer önemli görevlisi, eyaletin askeri ve idari amiri olan beylerbeyine 17. yüzyıldan itibaren vali de denmiştir⁴¹. Beylerbeyi, merkezi idareyi temsil eden bir yerel yönetici olarak, yönetimde ve idarede haksızlık, adaletsizlik yapmaması hatta bunların yapılmasını engellemesi gereken bir konuma ve göreve sahiptir. Lakin her ne kadar görevleri bu olsa da suistimal edildiğini gösteren olaylar mevcuttur. 1689 tarihli Mühimme defterine ait bir kayıta eski Sivas beylerbeyinin yanına başka eşkıyaları da alarak eşkıyalık yapmasından söz edilmektedir. Bu kişilerin buldukları yer bildirilerek yakalanmaları ve verilen fetva gereği yok edilmeleri belirtilmektedir⁴². Fetva, sözlük anlamıyla bir olayın hükmünü açıklayan, hükmünü koyan, güçlükleri çözen kuvvetli cevaptır⁴³. Eşkıyalık, kamu düzeni, emniyet ve asayişin sağlanmasına, kişilerin malının ve canının, seyahat özgürlüklerinin korunmasına engel olduğundan dinen büyük günahlar, hukuken de büyük

34 Halil İnalçık, *Osmanlı'da Devlet, Hukuk ve Adalet*, Kronik Kitap, İstanbul, 2017, s. 65.

35 TSMA-e, Defter No. 957, 92; TSMA-e, Defter No. 754, 82.

36 Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Bab-ı Asafi Mühimme Defterleri (A.DVNS.MHM.d), Defter No. 99, 259.

37 BOA, A.DVNS.MHM.d, Defter No. 103, 289.

38 BOA, A.DVNS.MHM.d, Defter No. 110, 1995

39 Keleş, a.g.t., s. 19.

40 Ahmet Mumcu, *Osmanlı Hukukunda Zulüm Kavramı*, Phoenix Yayınları, Ankara, 2007, s. 28-31.

41 Mehmet İpşirli, "Beylerbeyi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 6, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1992, s. 69.

42 BOA, A.DVNS.MHM.d, Defter No. 98, 387.

43 Fahrettin Atar, "Fetva", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 12, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1995, s. 486.

suçlar arasında sayılmıştır⁴⁴. Dolayısıyla bu suç türünde genellikle af olunmamakta ve toplum huzurunu bozan kişilere müsamaha gösterilmemektedir. Bu konuya başka bir örnek daha vermek gerekirse, 1692 tarihli belgede eski Malatya beylerbeyi olan Kara Polad adlı kişinin halka zulmetmesinin dayanılmaz seviyeye gelmesinden dolayı katledilmesinin emredildiği görülmektedir⁴⁵. Devamındaki kayıt da aynı konuyla ilgili olup beylerbeyi kethüdasının yakalanarak Ankara kalesinde hapsedilmesi ve yanındaki bölükbaşıyla eşkiya taifesinin haklarından gelinmesi emredilmiştir⁴⁶.

Kayıtlardan anlaşıldığı üzere eşkıyalık yaparak halka zulmetmenin kolay affı olmayan suç olarak görülmesinin yanı sıra genellikle sert ve kesin cezalar içermektedir. Ancak bazen farklı ceza biçimlerine de rastlanmaktadır. Ceza türündeki değişiklik suçun işleniş biçimine-türüne göre değişmektedir. Osmanlı hukukunda bir kişiyi bir suç ile itham edebilmenin bazı kaideleri bulunmaktadır. Bu kaideler her suçta değişiklik göstermekte ve kendi içinde bir düzeni barındırmaktadır. Örneğin eşkıyalık suçu, İslâm hukukçuları tarafından suçun gerçekleşmiş sayılabilmesi için aleni bir biçimde ve şiddet kullanılarak işlenmiş olması gerektiği düşüncesindedirler ki bu durum hırsızlık suçu ile eşkıyalığı birbirinden ayırmaktadır⁴⁷. Yalnızca yol keserek kamu düzenini bozup huzursuzluğa neden olan kişilere hapis, yol keserek kişilerin malını alması durumunda ise sağ eli ve sol ayağı kesilmesi gibi cezalar eşkıyalık suçuna verilen cezalar arasındadır. Ancak bunlara ek olarak bir de şiddet içerikli eylem barındırması durumunda ise verilecek ceza devlet başkanına bırakılmıştır. Burada da eşkıyalığı adet haline getiren ve sürekli huzursuzluğa sebep olanlara verilecek olan cezanın katledilmeleri, ortadan kaldırılmaları şeklinde tercih edildiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Bu cezanın tercih edilmesinin sebebi nizamın, huzurun ve asayişin sağlanmasına yöneliktir. Çünkü eşkıyalığı âdet haline getirmiş kişilerin bu işi sürekli yapmaları toplumda güvensizliğe, huzursuzluğa ve düzensizliğe sebep olduğundan sorunu çözenin tek yolu sorunu ortadan kaldırmak olarak görülmektedir.

İşlenen bir suç karşısında bir cezanın verilebilmesi için suçun kesinliği şarttır. Dolayısıyla devlet görevlisi olsun ya da olmasın bir kişiye ceza verilecekse suçun ispatına dair şüphe varsa bunun araştırılması öncelikli olarak yapılması gerekmektedir. Verilecek ceza hususuna dair merkezden gönderilen emirler dışında konunun araştırılmasına yönelik kayıtlar bu durumun uygulanışını göstermektedir. 1690 tarihli belgede eski sancak beyi olan Mustafa adlı kişinin zulmettiğine yönelik iddiaların olması sebebiyle mahkemede konunun görüşülmesi için merkeze gönderilmesi belirtilmektedir⁴⁸. Aynı tarihli başka bir kayıta sancak mutasarrıfı olan İbrahim Paşa adlı kişinin halka zulmettiğine yönelik konunun idari ve hukuki yönden araştırılması⁴⁹, 1695 tarihli başka bir kayıta Beylerbeyi olan kişinin ahaliye zulmettiği ve zorla akçelerini aldığı yönündeki merkeze yapılan

44 Ali Bardakoğlu, "Eşkiya", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 11, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1995, s. 463.

45 BOA, A.DVNS.MHM.d, Defter No. 102, 618.

46 BOA, A.DVNS.MHM.d, Defter No. 102, 619.

47 Bardakoğlu, a.g.m., s. 464.

48 BOA, A.DVNS.MHM.d, Defter No. 99, 258.

49 BOA, A.DVNS.MHM.d, Defter No. 100, 19.

şikâyetin araştırılması⁵⁰, Diyarbakır valisi olan Ahmed Paşa'nın ahaliye zulmettiği ve yaşanan kavga sırasında birkaç insanın öldüğü olayın incelenmesi ve gerekenin yapılması⁵¹ söylenmiştir. Bu kayıtlardan anlaşıldığı üzere kesinliği veya kanıtı bulunmayan bir olayda öncelikle durumun araştırılarak anlaşılması istenmektedir. Bunun ardından ise verilecek bir ceza var ise bu tespite göre uygulanacaktır. Adaletli yönetimi ilke edinmiş olan bir devletin yaklaşımı bu şekildedir.

Yönetici gruba ceza verilmesi ve onların soruşturulması gibi olaylara ait örnekler belgelerde oldukça fazladır. Bunların yanında farklı bir konu daha vardır ki bu da cezalarının ardından affedilen ya da serbest bırakılanlardır. 1696 tarihli kayıta sancak beyi iken ahaliye zulmettiği için görevinden azledilen kişinin pişman olmasından söz edilmiş olup bu sebeple devlet hizmetinde olması şartıyla affedilmesine kanaat getirilmiştir⁵². Belgeye bakıldığında kişinin devlet hizmetinde olması şartıyla affedilmesinden söz edilmektedir. Kişilerin devlet görevlisi haline getirilmesinin bir nevi o kişiyi kontrol etme ve böylelikle asayişin sağlama şeklinde bir adım olduğu düşünülebilir. Bu devletin gerekli gördüğü durumlarda uygulayabileceği bir stratejidir. Aynı tarihlerdeki bir başka belgede ise Levent taifesi suçlarının affedilmesini ve sefere iştiraklerinin kabulünü istemektedirler. Burada verilen karar ise cihada katılmaları şartıyla aman verilip affedildikleri şeklindedir⁵³.

1696 tarihli başka bir kayıta cizyedarlık yapan kişinin görev suistimali olduğuna yönelik İstanbul zindanında 60 gündür hapsedilmesini anlatan bir arzuhal ile orduyu hümayuna yazmış, suçu bulunmadığını, cizyeyi teslim ettiğini belirtmiş ve serbest bırakılması için emr-i şerif istemiştir⁵⁴. Bu belge bir görevlinin haksız uygulama neticesinde cezalandırılmasını içermekte ancak olaya dair bir detay barındırmamaktadır. Şöyle ki bu olay cizyedarın suçsuz olduğunu ifade etmesi konusunu anlatıyor fakat neye istinaden hapsedildiği, suçu işlediğine yönelik bir kanıt olup olmaksızın mı bu ceza verildi bilinmiyor. Bu nedenle bazı kayıtlar üzerinden detaylar incelenemediğinden olay da netleşmemektedir. Böyle durumlarda yalnızca mevcut durum hakkında yorum yapılabilmektedir.

Görev suistimali, yetkiyi kötüye kullanma veya emirleri uygulamama bir yöneticinin suçlu bulunacağı durumlardandır. Görev ihmalinin sebebi çeşitli olabilir. Kendi çıkarının bulunması, farklı kişilerle iş birliği yapması temel gerekçelerdendir. Kayseri sancak beyinin merkeze başvurusu ile sürgün kararı verilen kişi ile arkadaşlarının kayırıldığı yönündeki şikâyeti bulunmaktadır⁵⁵. Sancak beyinin bu şikâyetinde olayı detaylı şekilde anlattığı görülürken birlikte olayın gerekli bir biçimde halledilmesini istemektedir.

2.2. Merkez-Taşra İlişkisine Dair Örnekler

Merkezden gönderilen emirlerin incelendiği bu bölümdeki konular çeşitlidir. Daha çok merkezden yapılan uyarılar ya da bir olay hakkındaki emirler bu başlık altında ele alınmıştır. Merkezden gönderilen hükümlerin değerlendirilmesi hususunda asayişin sağlama

50 BOA, A.DVNS.MHM.d, Defter No. 105, 376.

51 BOA, A.DVNS.MHM.d, Defter No. 106, 416.

52 BOA, A.DVNS.MHM.d, Defter No. 108, 1247.

53 BOA, A.DVNS.MHM.d, Defter No. 108, 1124.

54 BOA, A.DVNS.MHM.d, Defter No. 108, 1256.

55 BOA, A.DVNS.MHM.d, Defter No. 110, 1597.

amacı olarak değerlendirmek gerekmektedir. Merkezin beklentisi nedir? Yerel yönetimden ne istemektedir? Yerel idarecilerin merkezi temsilen görevde buldukları düşünülürse, merkez bu görevlilerden devletin yönetim anlayışına uygun davranılmasını beklemektedir. Herhangi bir yanlışlık, suistimal, ihmalkarlık veya haksız bir uygulama sosyal sorunlara sebep olacağı bilindiğinden mümkün oldukça bunların yaşanmaması amaçlanmıştır.

Merkezi yönetim taşradan ne ister sorusuna verilecek ilk cevap yöneticilerin yetki sınırları çerçevesinde görevlerini ifa etmesidir. Yapılması gerekenleri belirtmesi açısından merkezden gelen emirler mevcut olup bunlar üzerinden merkez-taşra ilişkisi takip edilebilmektedir. Bosna beylerbeyine gönderilmiş bir fermanla beylerbeyinden yapılması istenilenler görülmektedir. Belgede, eyaletin asayiş ve güvenliğinin sağlanması, kale ve devlete ait olan tüm binalarda tamire ihtiyaç duyanların tamir olunması ve işlerin yürütülmesine dair gayret gösterilmesi emredilmektedir⁵⁶. Yerel yöneticilerden merkezin olmasını istediği idari biçime rastlanan bir başka belgede adaletli bir yönetimin olması, reayaya zulmedilmemesi, asayişin sağlanması, görevlilerin kendi yetkileri dahilinde görevlerini ve emirleri yerine getirmesidir. Bu belgede Anadolu'nun sağ kolunda vaki olan kadılara, ayanlara⁵⁷ ve iş erlerine gönderilen genel emirnamede devlet görevlilerinin kanuna uygun hareket etmeleri ve reayaya zulüm ve teaddiden sakınmalar gerektiği belirtilmektedir⁵⁸. Her iki belgeye bakıldığında biri daha dar kapsamlı tek bir görevliye gönderilmişken diğeri daha geniş bir alanda yer alan görevlileri içermektedir. Fakat ikisinde de ortak nokta devlet görevlilerinin, yerel idaredeki görevlerini layıkıyla yerine getirmeleri hakkındadır.

Merkezden yerel idarecilere gönderilen hükümler/emirler, bir yaptırım ve kontrol görevi görmektedir. Merkezde, yereldeki bir konunun görüşülmesi ve bununla ilgili olarak karar verilmesi, yerel yöneticilere her şeyden haberdar olunduğunu ve her an müdahalede bulunabileceklerini göstermektedir. Dolayısıyla asayiş sağlama açısından bu durum etkilidir. Çünkü Osmanlı Devleti'nde yönetimin merkezden çevreye bir düzeni vardır. Bu düzene devlet görevlileri uymak zorundadır. ١٦٨٨ tarihli belgede ahalinin görevlilerin zulmünden korunması için beratlarının yenilenmesine dair sultana yapılan arz, resmî belgelerin karşılıklı ilişkilerde etkin olduğunu göstermektedir⁵⁹. Bu durum asayiş sağlama biçimi olarak da değerlendirilebilir.

Devlet görevlileri zaman zaman birbirlerinin işlerine müdahalede bulunarak yetki sınırlarını aşmışlardır. Kayıtlardan olayın sebebine yönelik bilgi çoğunlukla elde edilememektedir. 1696 tarihli kayıta eşkıyanın bertaraf edilmesiyle görevlendirilen sancak beyinin işlerine karışılmamasıyla ilgili uyarı Karaman valisine yapılmış sadece kişinin

56 BOA, A.DVNS.MHM.d, Defter No. 108, 150.

57 Ayan, Osmanlı Devleti'nde taşra idarecilerinden başka bölgenin ileri gelen kişileri için kişilerini ifade etmek için kullanılmış bir tabirdir. Bkz. Özcan Mert, "Ayan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 4, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1991, s. 195-198. Ayanlarla ilgili olarak ayrıca bkz. Kemal H. Karpat, "The Land Regime, Social Structure, and Modernization in the Ottoman Empire", *Studies on Ottoman Social and Political History*, Ed. Reinhard Schulze, 2002, s. 336-339.

58 Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), İbnülemin Dahiliye (İE.DH), Defter No. 15, 1371.

59 TSMA.e, Defter No. 6896, 124.

ne ile görevlendirildiği belirtilmiş kısa bir kayıttan ibarettir⁶⁰. Bu belgede görevlinin işine karışılmasına önceden bir uyarı yapılarak ortaya çıkabilecek sorun engellenmeye çalışılmıştır.

1690 tarihli bir kayıt İstanbul kaymakamına ve kadısına hitaben gönderilmiştir. Bahsedilen konu ise cinayet davalarında verilen cezalar şeri hükümlere uygun olmadığı, bunun yerine kürek cezasının uygulandığı yönündeki durumun tespit edilmesidir⁶¹. Şeri açıdan cinayet suçunun cezası kısastır. Kısas, kasten adam öldürme veya yaralama suçunun failinin işlediği fiil cinsinden veya ona denk bir ceza ile cezalandırılmasını ifade etmektedir⁶². Kısas cezasının uygulanış biçimi bu şekilde olmakla birlikte, Kuran’da kısasın farz kılındığı belirtilmekte, ancak ölen kişinin yakınının bir bedel karşılığında suç işleyen kişiyi bağışlamasından yani diyet ödemesinden bahsedilmektedir.⁶³ Diyet ise işlenen suçun bedeli olarak ödenen paradır. Mahkemelerde cinayet suçuna verilen cezalar daha çok diyet ödenmesi şeklindedir. Fakat burada cinayet davalarında kürek cezası verildiğinden bahsedilmektedir. Kürek cezası, bir suç türüne ait ceza olarak değil, birçok suçun ceza türü olduğu belirtilmekte ve belgelerde bunlara rastlanıldığı ifade edilmektedir⁶⁴. Döneme ve suçun türüne göre verilen cezalarda farklılıkların olduğunu söylemek mümkündür. Ancak kürek cezasının merkezden alınan kararlar neticesinde cinayet suçlarında da uygulandığı belgelerde mevcuttur⁶⁵. Dolayısıyla daha öncesinde uygulanan bir cezanın uygulanmasına devam edilmesi neden sorun teşkil etmiştir? Bu sorunun cevabı belgedeki açıklamanın az olması sebebiyle bilinmemektedir.

Belgelerde suçta istinaden verilen cezalara, bir olayın araştırılmasına yönelik emirlere ve kararlara rastlamanın yanında bir de mevcut sorun karşısında merkezin sorunu çözmeye ya da engellemeye yönelik tutumları da görülmektedir. Ceza türlerinden olan sürgün ve kalebend⁶⁶, suçun devam etmesini engellemeye yönelik bir tutum olarak değerlendirilebilir. Görevlilere yönelik suçun işlenmesini önlemek açısından emirler verilmiştir. Örneğin Zile kadısına gönderilen bir belgede ahaliye baskı yapan voyvodanın uyarılması hususundan söz edilmektedir⁶⁷. Anadolu Beylerbeyine gönderilen bir belgede Levent taifesinin yaptığı tahribatın önlenmesi konusunda diğer görevlilerle birlikte hareket edilmesi söylenmektedir⁶⁸. Bu tür kayıtların direkt ahalinin huzuru ve düzenini korumaya yönelik emir oldukları

60 BOA, A.DVNS.MHM.d, Defter No. 108, 276.

61 BOA, A.DVNS.MHM.d, Defter No. 99, 167.

62 Şamil Dağcı, “Kısas”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 25, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2002, s. 488.

63 Bkz. Kuran, Bakara Suresi, Ayet: 178. Diyet ödenmesine dair başka bir ayet için bkz. Nisa Suresi, Ayet: 92. Adam öldürmede maktulün yakınına kısası isteme yetkisi verildiği ile ilgili başka bir ayet için bkz. İsrâ Suresi, Ayet: 33.

64 Mehmet İpşirli, “Kürek Cezası”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. Ek 2, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2019, s. 113.

65 İpşirli, Kürek Cezası, s. 113.

66 Kalede hapsedilmiş kişi anlamında kullanılmaktadır. Detaylı bilgi için bkz. Ömer İşbilir, “Kalebend”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. Ek 2, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2019, s. 5-7.

67 BOA, A.DVNS.MHM.d, Defter No. 108, 582.

68 BOA, A.DVNS.MHM.d, Defter No. 110, 2614;2932.

söylenbilir.

2.3. Vergi Hususunda Yaşanan Sorunlar

Vergi, bir devletin en önemli gelir kaynakları arasındadır. Toplanan vergiler ihtiyaç durumuna göre değerlendirilmektedir. Vergilerin merkeze aktarılmasında, toplanmasında birtakım sorunlarla karşılaşmıştır. Osmanlı Devleti'nde vergi toplamakla görevli memurların yaşadığı sorunlar yanında görevlilerden kaynaklı yaşanan sorunlar da olmuştur. Vergi hususunda karşılaşılan sorunlar genel anlamda iki başlık altında ele alınabilir. Birincisi devlet görevlilerinden kaynaklı sorunlar, ikincisi ahaliden/reayadan kaynaklı sorunlar. Her iki durum devlet düzenini etkileyen huzursuzluğa ve asayişsizliğe sebebiyet veren durumlardır. Verginin toplanmasında yaşanan bir sorun, merkeze paranın geç ulaştırılması demektir. Özellikle savaş dönemlerindeki nakit ihtiyacı açısından bakılırsa müsamaha gösterilmeyecek bir konu olduğu aşikardır. Devlet, vergi toplanması konusunda yaşanabilecek aksamaları ve sorunları önlemeye çalışmıştır. Örnek olarak cizye vergisi ele alınırsa bu verginin toplanması ile ilgili devlet görevlilerinden kaynaklı olarak yaşanan sorunlar için alınan önlem cizye kağıtları olmuştur. Cizye kağıtları düzenlenerek, her yükümlüden cizyesini alıp kağıdını dağıtmaya ve bu şekilde suistimaller engellenmeye çalışılmıştır⁶⁹. Verilen bu kağıtlar, gayrimüslimin vergisini ödediğinin kanıtı olup gerektiği durumlarda vergisini ödediğinin ispatı olarak kullanabilmiştir. Böylelikle yaşanabilecek suistimaller engellenmeye çalışılmıştır.

Vergi toplamakla görevli olan kişilerin tebaaya karşı baskı uygulaması ya da gereğinden fazla vergi talep etmesi devlet görevlilerinin sebep olduğu sorunlar arasındadır. Konu kapsamı savaş yıllarını içerdiğinden bu gibi dönemlerde asayiş sağlamada sorunlar ve zorluklar yaşanmaktadır. Bulunulan durumdan faydalanmaya çalışan kişilerin olduğu belgelerden anlaşılmaktadır. 1692 tarihli belge Sofya mollasına ve birkaç kadıya hitaben gönderilmiş olup Rumeli beylerbeyi ile diğer sancakbeylerinin, düşmanın işgal ettiği kazalar ahalisinden kanunsuz para talebinde bulunulmaması yönünde emir verilmiştir⁷⁰. Merkezden gönderilen bazı belgelerde bu tür henüz suç olmadan olma ihtimaline karşın uyarılarda bulunulabilmektedir. Bunun sebebi olarak buna benzer olayların yaşanmış olması gösterilebilir. Daha evvelden bu suça benzer durumların yaşanmış olması uyarı yapılmasını gerekli görmelerine neden olmaktadır.

Vergi toplamakla görevli memurların kendilerinden kaynaklı sorunlar olabildiği gibi görevini ifa ederken ahaliden ya da diğer yöneticilerden kaynaklı sorunlarla da karşılaşabilmektedir. Merkezden gönderilen bir emirde cizye toplamakla görevli kişiye engel olunmaması söylenmektedir⁷¹. 1696 tarihli başka bir belgede ise ödemeleri gereken vergiyi ödemeyen kişilerin devlet görevlilerine saldırdıkları ve bu sebeple de yakalanıp cezalandırılması emredilmektedir⁷². Hatta cizyedarın katledildiğine dair olaylar da

69 Yavuz Ercan, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Gayrimüslimlerin Ödedikleri Vergiler ve Bu Vergilerin Doğurduğu Sosyal Sonuçlar", *Bellekten*, C. 55 (213), 1991, s. 376.

70 BOA, A.DVNS.MHM.d, Defter No. 104, 261.

71 BOA, A.DVNS.MHM.d, Defter No. 102, 211.

72 BOA, A.DVNS.MHM.d, Defter No. 108, 1444.

mevcuttur⁷³. 1694 tarihine ait bir başka belgede yine vergi toplamakla görevli kişinin darp edildiği, yaralandığı ve bu yaradan öldüğü ifade edilmektedir⁷⁴. Belgelerde yaşanan kavga, darp ya da katletme durumuna kadar geçen sürede olayın oluş şekli anlatılsa dahi sebep açısından detay verilmemektedir. Fakat bu konularda detay verilmese de sebebin vergi ödememekle ilgili çıkan bir tartışma sonucunda olduğunu düşünmek yanlış olmayacaktır.

Yöneticilerin reayaya karşı uyguladıkları zulüm suçlarında vergi toplanması sırasında yapılan haksız uygulamalar ilk sırayı almaktadır. Yöneticiler vergi toplama sırasında kendi uydurdukları vergileri istedikleri gibi, verilmesi gereken vergi için de daha fazlasını talep edebilmişlerdir⁷⁵. Cizye toplanma işlemi suistimal yapan cizye kalemi kisedarının kalebent edildiği⁷⁶, belirlenenden fazla vergi talep edilmesiyle ilgili bir kayıta kadı ve sancak beyinin sorumlu tutulduğu ve yargılanmalarının belirtildiği görülmektedir⁷⁷. Fazla vergi talep edilmesi, merkeze yapılan bir şikâyet ile öğrenilebilmektedir. Kaza halisinin arzuhal ile merkeze bildirilen ve şikâyet edilen fazla vergi talebine merkezden reayanın rencide edilmemesine yönelik emir gelmiştir⁷⁸. 1699 tarihli belgede vakıf reayasından kişiler merkeze arzuhal ederek kendilerinden iki defa cizye talep edildiğini belirtmiş ve bunun düzeltilmesini istemişlerdir⁷⁹.

Sonuç

Osmanlı Devleti, 17. yüzyıl başlarından itibaren siyasi, iktisadi ve sosyal sorunlarla uğraşmış, klasik devlet düzeninde birtakım değişiklikler yaşamıştır. Devletin sınırları içerisindeki hemen her bölgesinde karşılaşılan sorunlar yöneten-yönetilen ilişkisinde de kendini göstermiştir. Daire-i adliye denilen yönetim anlayışına sahip Osmanlı Devleti, adalet dahilinde bir yönetim olmasına dikkat etmiştir. Merkezin taşradaki temsilcileri olan devlet görevlilerinin doğru ya da yanlış uygulamaları, reayadan kaynaklı yaşananlar ve merkezin sorunlar karşısındaki tutumu arşiv belgelerine yansıyan olaylar üzerinden değerlendirilmiştir. Yöneten-yönetilen ilişkisine belgeler üzerinden yorum yapmak gerekirse, devletin daire-i adliye anlayışına uygun olan bir yönetim olmasına dikkat ettiğini söylemek mümkündür. Halka iyi davranılması, kanuna riayet edilmesi, adalet dahilinde bir yönetimin olması yönünde uygulamalara dikkat edilmiş ve buna binaen emirler verilmiştir. Özellikle devleti temsilen taşrada bulunan yönetici grubun reaya üzerindeki olumsuz davranışları merkezi idarede hoş karşılanmamış, halkın bu yöndeki şikayetleri her zaman dikkate alınmış, gerekli düzenlemeler yapılmış veya yapılmaya çalışılmıştır.

Merkeze yansıyan konular çeşitli olup bu konular yerel yöneticilerin başka görevlilere müdahalesi, reayaya zulmedilmesi, fazla para talepleri, eşkıyalık faaliyetleri şeklinde içeriğe sahiptir. Daha çok yerel yöneticilerden kaynaklı sorunlar merkezde görüşülmüş ve karara bağlanmıştır. Kadı, beylerbeyi, sancakbeyi, müftü, cizyedar gibi görevlilere ait kayıtlarda

73 BOA, İE.DH, Defter No. 17, 1611.

74 Keleş, a.g.t., s. 97.

75 Mumcu, a.g.e., s. 11.

76 BOA, A.DVNS.MHM.d, Defter No. 108, 411.

77 BOA, A.DVNS.MHM.d, Defter No. 108, 950.

78 BOA, A.DVNS.MHM.d, Defter No. 106, 839.

79 TSMA-e, Defter No. 822, 11.

yetkisini aşan veya kötüye kullanan kişilere rastlanılmıştır. Merkezin suçlara karşılık verdiği ceza türleriyle ilgili örnekler de bulunmaktadır. Bunlar; kalebend, sürgün, katledilme gibi ceza türlerinden ibarettir. Verilen ceza işlenen suç türüne göre değişiklik göstermiştir. Örneğin eşkıyalık yapan kişilerin katledilmesi emri verilmiştir. Görev suistimali yapanlara sürgün veya kalebend cezaları uygun görülmüştür. Cezaların uygulanması suçun kesinlik kazanmasıyla ilgilidir. Bir yerel yöneticinin yanlış bir davranışına dair şikâyet olduğunda öncelikle konunun araştırılması veya kişilerin merkeze gönderilmesi belirtilmektedir. Bu durum göstermektedir ki kişilere verilecek cezanın tespiti için öncelikle suçun tespitinin gerçekleşmesi gerekmektedir.

Yerel yöneticilerden veya reayadan kaynaklı asayiş sorunları elbette ki yalnızca savaş dönemlerinde ortaya çıkmamıştır. Ancak bu dönemlerde merkezin dikkatini daha çok savaş ve dış siyasete yönlendirmesi kişilerin bu durumu fırsat olarak görüp yararlanmaya çalışmalarına sebep olmuştur. Yerel yöneticilerin reayaya haksız davranışlarında en belirgin konulardan biri vergidir. Vergi toplamada yapılan usulsüzlükler gönderilen emirler veya fermanlarla engellenmek istenmiş, emirlere uyulması gerektiği hatırlatılmıştır. Bu tür belgelerde hem uyarı hem de adaletli yönetimin sağlanması gerekliliğine vurgu oldukça fazladır. Reayaya karşı anlayış, rencide edilmemeleri, yöneticilerin kanuna riayet etmeleri sıklıkla sözü geçen ifadelerdir. Bunların yanında elbette ki reayadan kişilerin de aykırılıkları olmuştur. Vergi memurlarının darp edilmesi, öldürülmesi reayanın vergi ödemekle ilgili durumlarında karşılaşılan olaylardır. Bu tür durumlarda suçun faili gerekli cezaya çarptırılmaktadır.

Merkez-taşra ilişkisinde yerel yöneticilerle ve reayayla olarak iki ayrı ilişki bulunmaktadır. Merkezle yerel yöneticilerin ilişkisine bakıldığında, merkezin bu görevlilerden öncelikle istediği şey görevlerini yerine getirmeleridir. Görev ihmali ya da suistimalinin yaşanmaması adına yetki sınırları net bir biçimde ifade edilmektedir. Başka bir görevliye müdahale olunmaması, ahaliye adaletli davranılması, asayiş sorunlarına karşı dikkatli olunması gibi konular iki taraf arasındaki diyalogun çoğunluğunu oluşturmaktadır. Merkez ve reaya arasındaki ilişkide merkeze yapılan şikâyetler oldukça önemlidir. Bir haksızlık yaşayan birinin sorununu en yüksek yargı merciine iletebilmesi sorunun çözümünde etkilidir. Merkezin şikâyet sonrasında derhal müdahalede bulunduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Şikâyet edebilme hakkı reaya için güven oluşturan bir uygulamadır.

Osmanlı Devleti, 17. yüzyılda yaşamış olduğu tüm değişimlere ve sorunlara rağmen adaletli bir yönetimin uygulanması gerekliliğinden taviz vermemiştir. Merkezi yönetim adaleti her alanda uygulamak istemiş olmasına rağmen gerek yerel yöneticilerden gerekse reayadan kaynaklı problemler neticesinde adaletin sağlanmasında aksaklıklar olmuştur. Belgelerdeki olayların kaydediliş biçimleri detay barındırmamaktadır. Bu sebeple olayların sebebini ve gelişimini ayrıntılı bir biçimde öğrenmek mümkün olmamakta ve olayların detayına inilememektedir. Detay içermeyen durumlarda Osmanlı devlet ve yönetim anlayışı, şeri ve örfi kanunları gibi bilinen özellikleri üzerinden yorumlanabilmektedir.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Bab-ı Asafi Mühimme Defterleri, A.DVNS.MHM. d., Defter No. 98, 99, 100, 102, 103, 104, 105, 106, 108, 110.

Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), İbnülemin Dahiliye, İE.DH. Defter No. 15,17.

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı (TSMA-e), Defter No. 754, 822, 957, 1288, 6896.

Diğer Kaynaklar

Armağan, Abdüllatif, “Klasik Dönemde Osmanlılarda Devlet Yönetim Anlayışına Dair Bazı Düşünceler”, *Akademik Bakış*, C. 5(9), 2011, ss. 139-156.

Atar, Fahrettin, “Fetva”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 12, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1995, s. 486-496.

Avcılar, Suna Başak, “Asya Tipi Üretim Tarzı’na Veda”, *Bilig*, C. 22, 2002, s. 1-28.

Bardakoğlu, Ali, “Eşkıya”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 11, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1995, ss. 463-466.

Barkan, Ömer Lütfi “Türkiye’de Servaj Var mı idi?”, *Belleten*, C. 20 (78), 1956, ss. 237-246.

Cin, Halil-Akyılmaz, S. Gül, *Tarihte Toplum ve Yönetim Tarzı Olarak Feodalite ve Osmanlı Düzeni*, Selçuk Üniversitesi Basımevi, Konya.

Çaylak, Adem, *Osmanlı’da Yöneten ve Yönetilen*, Vadi Yayınları, Ankara, 1998.

Dağcı, Şamil, “Kıyas”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 25, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2002, ss. 488-495.

Duverger, Maurice, *Siyasal Rejimler*, Çev. Teoman Tunçdoğan, Sosyal Yayınları, İstanbul, 1986.

Elibol, Ahmet, “Yeniçeriler ve İktidar Bağlamında Osmanlı Sisteminin Dönüşümü”, *Gazi Akademik Bakış*, C. 3(5), 2009, ss. 21-40.

Ercan, Yavuz, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Gayrimüslimlerin Ödedikleri Vergiler ve Bu Vergilerin Doğurduğu Sosyal Sonuçlar”, *Belleten*, C. 55 (213), 1991, ss. 371-391.

Gökbunar, Ali Rıza, “Celâli Ayaklanmalarının Maliye Tarihi Açısından Değerlendirilmesi”, *Yönetim ve Ekonomi*, C. 14 (1), 2007, ss. 1-24.

Halaçoğlu, Yusuf, *XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı*, TTK Yayınları, Ankara, 1991.

İnalçık, Halil, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*. Çev. Ruşen Sezen, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2003.

İnalçık, Halil, *Devlet-i Aliyye*, C. 3, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2015.

- İnalçık, Halil *Osmanlı'da Devlet, Hukuk ve Adalet*, Kronik Kitap, İstanbul, 2017.
- İpşirli, Mehmet, “Beylerbeyi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 6, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1992, ss. 69-74.
- İpşirli, Mehmet, “Klasik Dönem Osmanlı Devlet Teşkilatı”, *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, Ed. Ekmeleddin İhsanoğlu, C. 1, Feza Gazetecilik, İstanbul, 1999, ss. 139-279.
- İpşirli, Mehmet, “Kürek Cezası”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. Ek 2, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2019, ss. 112-114.
- İşbilir, Ömer “Kalebend”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. Ek 2, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2019, ss. 5-7.
- Karpat, Kemal H. “The Land Regime, Social Structure, and Modernization in the Ottoman Empire”, *Studies on Ottoman Social and Political History*, Ed. Reinhard Schulze, 2002, ss. 327- 351.
- Keleş, Mine, *XVII. Yüzyıl Sonlarında Trabzon'da Yaşanan Asayiş Sorunları (1692-1700)*, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trabzon, 2019.
- Lukes, Steven, *İktidar Radikal Bir Görüş*. Çev. Mehmet Ratip, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016.
- Mardin, Şerif, *Türkiye'de Toplum ve Siyaset*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017.
- Mert, Özcan “Ayan”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 4, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1991, ss. 195-198.
- Mumcu, Ahmet *Osmanlı Hukukunda Zulüm Kavramı*, Phoenix Yayınları, Ankara, 2007.
- Özcan, Abdülkadir “İngiltere”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 22, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2000, ss. 302-307.
- Özcan, Abdülkadir, “Karlofça Antlaşması”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 24, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2001, ss. 504-507.
- Özcan, Abdülkadir, “Merzifonlu Kara Mustafa Paşa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 29, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2004, ss. 246-249.
- Özçelik, İsmail *Devlet-i Aliyye'nin Taşra Yönetimi*, Gazi Kitabevi, Ankara, 2016.
- Russell, Bertrand, *İktidar*, Çev. Mete Ergin, Cem Yayınevi, İzmir, 2021.
- Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türki*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 2014.
- Şen, Muhammet, “Rusya'nın Kırım'ı İşgal Teşebbüsleri Karşısında Kırım Hanlığı Kuvvetlerinin Perekop Zaferi (1689)”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, C. 12 (1), 2012, ss. 503-516.
- Turan, Mustafa, “II. Viyana Muharasası: Osmanlı Devleti'nde Siyasi, İdari ve Askeri Çözülme”, *OTAM*, C. 9(9), 1998, ss. 389-429.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, C. 3/1, TTK Yayınları, Ankara, 2011.

Yediyıldız, Bahaeddin, “Osmanlı Toplumu”, *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, Ed. Ekmeleddin İhsanoğlu, C. 2, İstanbul, 1999, ss. 439-510.

Yücel, Yaşar, “Osmanlı İmparatorluğunda Desantralizasyona (Adem-i Merkeziyet) Dair Genel Gözlemler”, *Bellekten*, C. 38, 1974, ss. 657-708.